

Wingspread 22.5

Length 17.5

382
22.5

1935

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԾՐԱԳՐԵՐ

I ԴՐԱԿ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ
ԳԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՌՈՒՍԱՅ ԼԵԶՈՒ
ԹՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ

372
S-20

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՒԱՆ 1935

13 AUG 2013

Պատմա-գիտական խմբագիր Ն. ՂԱԶԱՐՅԱՆ
Տեխնիկական խմբագիր Վ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
Արագրիչ Ս. ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ

847
37

Գլավիտ 306
Պատկեր 1204
Հրատարակ. 3492
Տիպատ 2000

Հանձնված է արտադրության 22 հոկտեմբերի 1935 թ.
Ստորագրված է տպելու 14 նոյեմբերի 1935

Պետհրատի տպարան, Ֆերեվան, II Դնունի, 4.

372

S-26

W.

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ

ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ

«Լեզուն ռեալ գիտակցություն է» (Կ. Մարքս), «մարդկային փոխհարաբերության կարևորագույն միջոցը» (Լե-նին), դասակարգային պայքարի կարևորագույն զենքը, աշխատավոր մասսաների կուլտուրական բարձրացման հզորագույն գործիքը, և «առաջ է յեկել, ինչպես և գիտակցությունը, մարդկանց հաղորդակցվելու անհրաժեշտությունից» (Կ. Մարքս): Խորհրդային իշխանության լենինյան ազգային քաղաքականության պայմաններում, դասակարգային պայքարի ներկա ետապում այսօրվա դրական հայերենն իր արժեքով վերահիշյալ մոմենտների խտացումն է, և մասսաների կողմից այդ դրական հայերենին տիրապետելը դասակարգային պայքարի, կուլտուրական հեղափոխության և սոցիալիստական շինարարության գործ է հանդիսանում: Այս իսկ պատճառով, մայրենի լեզվի ավանդումը դպրոցում պահանջում է նյութի սիստեմավորում, մշակվածություն և հաջորդական դասավորություն. «...Մայրենի լեզվի ծրագիրն իսկապես պետք է ապահովի սիստեմատիկ և ճշտորեն սահմանափակված գիտելիքների մի ամփոփ շրջանի յուրացում, ինչպես և անթերի ընթերցանության, դրավոր ու բանավոր խոսքի կայուն ունակություններ» (Համկոմկուսի (Բ) Կենտկոմի 1932 թ. ոգոստոսի 25-ի վորոչումից):

Այս իսկ պատճառով՝ ուսման յուրաքանչյուր տարվա ծրագրային նյութը դասավորված է ըստ հետևյալ հիմնական բաժինների.

- ա) բանավոր խոսք.
 - բ) ձեռագրի ուսուցում և դրավոր խոսք.
 - գ) ընթերցանություն.
 - դ) քերականություն և ուղղագրություն.
- Բացի այդ, արվում է նաև գեղագրության ծրագիր:

Սակայն նյութի այսպիսի դասավորումը չի նշանա-
կում, թե հենց այդ կարգով էլ պետք է անցնել. բոլոր բա-
ժինների պարապմունքները պետք է գնան դուզընթացա-
րար և միմյանց հետ կապակցված ձևով. մասնավորապես
խոսքի զարգացումը, վորպես աշխատանքի հիմնական մաս,
լեզվի աշխատանքի բոլոր բաժիններում ամբողջ տարին առ-
պետք է գտնի:

Նույնը պետք է առել նաև ընթերցանության վերաբեր-
յալ:

Խոսքի զարգացման ձևերից շատերը կտպված են ընթեր-
ցանության հետ: Քերականության աշխատանքի մեծ մասը
նույնպես տեքստերը կարդալու հիման վրա յե կատարվում:
Լեզվի դասավանդությանը հատկացրած ժամերը զանազան
բաժինների մեջ բաշխելիս նկատի պետք է ունենալ, վոր
ցածր դասարաններում ժամանակի մեծ մասը հատկացվում
է կարդալուն և գրելուն, իսկ բարձր դասարաններում ժա-
մանակը համեմատական չափով բաշխվում է կարդալու,
քերականության և խոսքի զարգացման աշխատանքների մեջ:
Գրագիտության ուսուցումը պետք է սկսել տպագրով ու ձե-
ռագրով և առաջ տանել կապակցված ձևով: Առանձին ու-
շադրություն պետք է դարձնել թե՛ գեղագրության և թե՛
ուղղագրության վրա: Ուղղագրության ուսուցումը պետք
է տաճել հաջորդական կերպով, ըստ հնարավորության կա-
պելով քերականության հետ: Քերականության դասընթացն
սկսվում է 3-րդ դասարանից: 1-ին և 2-րդ դասարաններում
աշակերտներին պետք է սովորեցնել պարզ նախադասություն
ճանաչելն ու կառուցելը, ինչպես և ճանաչել գոյականները,
ածականները և բայերը՝ առանց տերմինների, 3-րդ դասա-
րանում աշակերտները սովորում են «յենթակա» և «ստորոգ-
յալ» տերմինները, իսկ նախադասության մյուս անդամներն
ընդհանուր առմամբ կոչվում են «լրացումներ»:

Այս դասարանում պետք է անցնել գոյականի հոլովումը,
պետք է տալ բայի ժամանակների պարզ ըմբռնումը, աշա-
կերտները պետք է ճանաչեն անձնական դերանունները և ա-
ծականները:

4-րդ դասարանում պետք է ավանդել ի և ա հոլովում-
ները:

Այս դասարանում աշակերտները տերմինավորված գաղա-
փար են ստանում նաև թվականների, գեղանունների (անձ-

նական և հարցական), կապերի, շաղկապների և ձայնար-
կությունների մասին:

Այսպիսով ամփոփվում է տարրական քերականության
դասընթացը:

Տարրական դպրոցում նախադասության գիտական սահ-
մանում չպետք է տալ: 1-ին և 2-րդ դասարաններում «նախա-
դասություն» բառը դործածել կարելի չէ, իսկ 3-րդ դա-
սարանից պետք է տալ նաև հիմնական հատկանիշները:
4-րդ դասարանում պետք է գաղափար տալ բարդ նախա-
դասության մասին և սովորեցնել միավորյալ նախադասու-
թյուն կառուցելը:

Տարրական դպրոցում աշակերտությունը ծանոթանում է
կետագրության բոլոր նշաններին, վերջակետի և առողանու-
թյան նշանների դործածության բոլոր դեպքերին, ինչպես
և ստորակետի, միջակետի, չակետի և մյուս նշանների դոր-
ծածության պարզագույն դեպքերին:

Բանավոր խոսքի զարգացման բաժնում առանձին ուշա-
դրություն պետք է դարձնել բարբառային լեզուն գրակա-
նով փոխարինելուն և պարզ ու բարդ նախադասություննե-
րը կանոնավոր կառուցելու ունակությանը: Բանավոր խոս-
քի մեջ կանոնավոր բարդ նախադասություններ կառուցելու
խիստ պահանջ պետք է ներկայացնել՝ սկսած 3-րդ դասա-
րանից:

Ընթերցանության բաժնում առանձին ուշադրություն
պետք է նվիրել բառերը վերլուծելու և հնչյուններն ու վան-
կերը համադրելու ունակությունների զարգացմանը, մի
բան, վոր չի դժվարացնի ամբողջական բառերով գրագի-
տություն անցնելը: Ի վերջո աշակերտներին պետք է ծանո-
թացնել բառակազմության և հնչյունափոխության պար-
զագույն ձևերին:

ԾՐԱԳԻՐ

Ա.ՌԱԶԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

Առաջին կիսամյակ

Բանավոր խոսք

1. Յերեսաներին վարժեցնել բարձր, պարզ, առանց
չտապելու խոսելուն: Առաջին իսկ որից սկսել աստիճանա-
բար գրական լեզվով խոսել սովորեցնելու աշխատանքը:

Ուղղել յերեսայի խոսքի պակասավոր կողմերը՝ վերջավորություններ կուլ տալը, խոսելու ժամանակ շնչառության անկանոնությունը, կակաղելը և այլն:

Ծանոթություն. Յերեսայի խոսքի պակասավոր կողմերն ուղղելու աշխատանքներն սկսվում են դպրոցական կյանքի հենց առաջին օրից և շարունակվում տարրական դպրոցի ուսման վոդը ընթացքում:

2. Բառարանային աշխատանք. առարկաների պարզ խմբավորում (կենդանիներ, բույսեր, աշխատանքի գործիքներ, դպրոցական և առտնին կենցաղի իրեր և այլն): Գործողության անուններ: (Ի՞նչ ե անում քարտաշը: Քար ե տաշում: Ի՞նչ ե անում ներկարարը: Ներկում ե): Առարկաների ճանաչումն ըստ գույնի (ձյունը սպիտակ ե, դրատախտակը սև ե, ածուխը սև ե և այլն), ըստ համի (քաջախը ք-քու յե, շաքարը քաղցր ե և այլն):

Առարկաների համեմատությունն ըստ հատկությունների. բարձր-ցածր, յերկար-կարճ, հաստ-բարակ, լայն-մեղ և այլն:

3. Շրջապատող իրականության հետ կապված (յերեսաների կյանքի, նրանց աշխատանքի, մեծերի աշխատանքի, դպրոցի, բնության, առտնին կյանքի և այլն) զանազան հարցերին կարճ ու լրիվ պատասխաններ տալու ունակություն:

Շրջապատող իրականության վերաբերմամբ կատարած դիտողությունները բանավոր և կապակցված կերպով հաղորդելու ունակություն:

Ուրիշի խոսքը (փոքրիկ պատմվածք կամ բացատրություն) լսելու ունակություն:

4. Նկարներով աշխատանք. նկարի բովանդակության չուրջը տրված հարցերին պատասխանելու ունակություն (որինակ. Ի՞նչ ե նկարված: Պատասխանի տեսակները: Շուկը վագում ե: Յերեսաները ծաղիկ եմ քաղում):

Ձեռագրի ուսուցում և գրավոր խոսք

Նախքան գրաճանաչության անցնելը, վորպես գրել սովորեցնելու նախապատրաստություն, մի քանի օր հատկացնել տառերի ելեմենտներ պարունակող գրաֆիկ նկարչական վարժություններին:

Հնտելացնել գրելու տեխնիկային (կանոնավոր նստել, գրիչ և մատիտ բռնել և այլն):

Սովորեցնել կանոնավոր, մաքուր, պարզ և վոչ չափ խոշոր (միջին մասը 5 մմ., իսկ ամբողջ տառը 17 մմ., որինակ՝ կ, ի, և այլն) տառերով գրել: Առանձին ուշադրություն դարձնել գեղադրության վրա՝ պահպանելով տառերի համաչափությունը (միանման ելեմենտների հավասար մեծություն, հեռավորություն, տառերի համաչափություն, համաչափ թեքություն, գուգահեռություն և այլն):

Առանձին բառերի և նախադասությունների գրություն՝ պահպանելով դժվարության աստիճանական աճումը:

Առանձին տառերի այն ելեմենտների գրության վարժություններ, վորոնք դժվարամատչելի յեն աշակերտին: Ձեռագիրը լավացնելու նպատակով առանձին վանկերի և տառերի գրության վարժություններ:

Ընթերցանություն

Կարողանալ՝ առանց տառեր բաց թողնելու, առանց կրկնությունների և այլ սխալների, պարզ ու դրական արտասանությամբ կարդալ նկարների տակը գրած ամբողջական բառեր, պարզ ու մատչելի բառերից կազմած համառոտ նախադասություններ, գրատախտակի վրա ուսուցչի գրած բառերն ու կարճ գրությունները, գրաճանաչության դասադրքի հոդվածները և այլն:

Վարժեցնել կարդացած փոքրիկ և պարզ հոդվածների բովանդակության չուրջը տրված հարցերին պատասխանել:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԿԻՍԱՄՅԱԿ

Բանավոր խոսք

Մասնակցություն հարցերի կուլեկտիվ քննարկմանը. դասի ժամանակ կարողանալ լսել ուրիշի խոսքը, ձայն խնդրել և ամենահամառոտ հաղորդում կատարել:

Անգիր անել ուսուցչի կարդացած մանկական փոքրիկ և մատչելի վոտանավորները:

Նկարներով աշխատանք. նկարների տակը գրելու համար կապակցություն կամ նախադասություն կազմել (որինակ՝ Վուկն ու կատուն, գայլ, աղվես, կատուն խաղում ե և այլն): Միևնույն անցքի տարբեր մոմենտները պատկերող նկարներով պատմելու ունակություն:

Բառարանային աշխատանք. սովորել այն նյութերի ա-
նունները, վորոնցից չինված ե առարկան (որինակ՝ բաժակն
ապակուց ե, սեղանը փայտից ե և այլն):

Ձեռագրի ուսուցում և գրավոր խոսք

Առանց տառ բաց թողնելու, ամբողջական բառերով, իսկ
յերկար բառերը վանկերով (բայց վոչ տառ-տառ) կարողա-
նալ գիտակցորեն ու անսխալ արտադրել գրատախտակից
կարճ լողունգներ, ուսումնադաստիարակչական պատվերներ,
կոչելիով կերպով մշակված կարճ նախադասություններ-
թե՛ հոգվածի բովանդակության և թե՛ ուսուցչի պատմա-
ծի շուրջը, բավարարելով կանոնավոր ձեռագրի բոլոր պա-
հանջները:

Կարողանալ ուղղագրական տեսակետից ճիշտ գրել ուսուց-
չի թելադրած բառերը և համառոտ նախադասություննե-
րը: Այս աշխատանքի ժամանակ պետք ե պահպանել դժվա-
րության աստիճանական աճումը, խուսափել այնպիսի բառե-
րից, վորոնց գրությունը չի համապատասխանում արտասա-
նության (գրելու ունակությունների մեջ զարգացնել դիտո-
ղամտորային հիշողությունը): Տարեվերջին, տեքստը նա-
խապես վարժ կարդալ սովորելուց հետո, կարողանալ դա-
ռագրքի տպագրից արտադրել և դիտողական թելադրու-
թյամբ համառոտ նախադասություններ գրել: Բառերը բաց
թողած նախադասություններ արտադրել՝ լրացնելով բաց
թողած բառերը: Կարողանալ գրել իր անունն ու ազգանունը:

Ընթերցանությամբ

Կարողանալ առանց բառեր բաց թողնելու և առանց կրկը-
նությունների, համեմատաբար ավելի արագ կարդալ ընթեր-
ցարանի հոգվածները, վրտանավորները, ինչպես և իր ձեռա-
գրի տեքստը:

Սովորեցնել դասագրքում հանդիպող վերջակետի, ստո-
րակետի և առդանության նշանների անուններն ու նշանա-
կությունն ընթերցանության ժամանակ: Ուսուցչի ղեկավա-
րությամբ գերերով կարդալ դասագրքի և մանկական ըն-
թերցանության գրքի համապատասխան հոգվածներն ու վո-
տանավորները:

Գիտենալ քրքի հետ վարվելու և գիրքը պահպանելու
կանոնները:

Փերականական և ուղղագրական նախնական գիտելիքներ

Աշակերտների կանոնավոր ու լրիվ պատասխանն ոգտա-
գործել վորպես պարզ նախադասության որինակ: Սովորեց-
նել պարզ համառոտ նախադասություն կառուցելը (գործող
անձ և գործողություն):

Գրքում գտնել ամբողջական միտք արտահայտող բառերի
կապակցություն: Ուշադրություն դարձնել ինտոնացիայի
վրա: Գիտենալ վերջակետի, վորպես ամբողջական միտք ար-
տահայտող նախադասության վերջին նշանի, գործածու-
թյունը: Կարողանալ գրել ուսուցչի կազմած պարզ համառոտ
նախադասությունները՝ սկսելով մեծատառով և վերջում
գնելով վերջակետ:

Կարողանալ վոչ շատ ընդարձակ նախադասությունները
բառերի բաժանել, բառերը վանկերի, վանկերը հնչյունների:
Կարողանալ նախադասության մեջ գտնել մտքով իրար հետ
կապ ունեցող բառերը (հարցերի ողնությամբ): Գիտենալ
մեծատառի գործածության հետևյալ պարզագույն դեպքե-
րը. — վերնագիրն սկսվում ե մեծատառով. նոր գրությունն
սկսվում ե մեծատառով. վերջակետից հետո բառն սկսվում
ե մեծատառով. մարդկանց անուններն ու ազգանուններն
սկսվում են մեծատառով:

Գիտենալ տողադարձի սլարգագույն կանոնները:

Գիտենալ, վոր գրելիս լուսանցքը չի կարելի անցնել, և
վոր տողադարձ անելիս տողադարձի նշան պետք ե դնել: Գի-
տենալ, վոր միավանկ բառերը չի կարելի տողադարձ անել:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Բանավոր խոսք

1. Կարողանալ աշխատանքի, խաղի և հանձնարարության
կատարման մասին բանավոր հակիրճ հաղորդում կատարել
(ո՞վ եր աշխատում, ի՞նչ եր անում, ի՞նչ արդյա՞նք ստաց-
վեց): Կարողանալ իր կամ իր ընկերների կյանքից զանազան
անցքերի և դիտվածների մասին կապակցված պատմել:

Կարողանալ դասարանի կամ ամբողջ աշակերտության
ժողովներում դասալրանին վերաբերող հաղորդում կատարել,
հարց տալ, հարց առաջադրել: Վերնագիր չունեցող հա-
վածների համար վերնագրեր հնարել: Տեսածի, լսածի և

ունակութիւնը (նով, ի՞նչ. ո՞ւմ, ինչի. ո՞ւմ, ինչի՞ն. ո՞ւմ, ի՞նչ. ո՞ւմից, ինչի՞ց. ումով, ինչով. ո՞ւմ մեջ, ինչո՞ւմ) :

3. Նախադասութեան մեջ գտնել այն բառերը, վորոնք ցույց են տալիս առարկայի հատկութիւն, և իմանալ, թե ինչ հարցի յեն նրանք պատասխանում (ի՞նչպիսի, վորպիսի) : Հատկութիւն ցույց տվող բառերի ցանկ կազմել և կապել այն առարկաների անվան հետ, Վորոնց կարող են վերաբերել այդ բառերը :

4. Նախադասութեան մեջ գտնել այն բառերը, վորոնք ցույց են տալիս առարկայի գործողութիւն, տալով հետևյալ հարցերը. — ի՞նչ եմ անում, ի՞նչ արալ, ի՞նչ եմ անելու, ի՞նչ եմ անում և այլն :

Կազմել այնպիսի բառերի ցանկ, վորոնք ցույց են տալիս առարկայի գործողութիւնը, և կապել այն առարկաների անունների հետ, վորոնց գործողութիւնն են արտահայտում դրանք :

Շարունակել առաջին դասարանում սովորած մեծատառի գործածութեան դեպքերը. գիտենալ, վոր քաղաքների, գյուղերի, գետերի, լեռների և փողոցների անունները նույնպես գրվում են մեծատառով :

Վանկ և բառ, տողադարձ. — Շարունակել բառերը վանկերի բաժանելու վարժութիւնները. գրելիս բառերը լսողութեամբ տողադարձ անել :

Հնչյուններ և տառեր. — Հնչյուն և տառ. ձայնավոր և բաղաձայն հնչյուններ. գիտենալ տառերի այբբենական կարգը. կարողանալ այբբենական կարգով փոքրիկ ցուցակներ կազմել. և՛ վորպես սղագրութեան նշան. գիտենալ, վոր և նշանը ձայնավորից հետո կամ առանձին գործածելիս յետո՞հ հնչյուն (յեվ) վանկի նշան ե, վոր և սղագրութեան նշանը մեծատառ ձև չունի, գրվում ե լրիվ տառերով (Յեվ) : Գրութեան և արտասանութեան անհամապատասխանութեան դեպքերը, ք ձայնավորը տողադարձի ժամանակ :

Հոգնակի եր և ներ վերջավորութիւնները :

Ուղղագրական վարժութիւններ ալ, իկ, իչ, ուի, և նման մասնիկներ ունեցող բառերով (որինակ՝ փոքրիկ, տնակ, ուսուցչուհի, գրիչ, սրբիչ և այլն) :

Կարողանալ ոգտվել թե՛ դասագրքի և թե՛ պատի ուղղագրական բառացուցակներից :

Առողանութեան նշանները. գիտենալ հարցականի, բա-

ցականչականի և շեշտի նշանակութիւնը բանավոր խոսքի և գրութեան մեջ, ինչպէս և նրանց գործածութեան պարզագույն դեպքերը :

ՅԵՐՐՈՐԴԻ ԴԱՍԱՐԱՆ

Բանավոր խոսք

Արձակ և վոտանավոր գեղարվեստական հատվածների արտասանութիւն՝ դպրոցական հանդեսներում :

Կարողանալ պատմել կարգացած դրքույկների համառոտ բովանդակութիւնը և հաղորդել իր տպավորութիւնները : Կարողանալ ուսուցչի կալմած պլանով հաղորդում կատարել, արտադրական պրոցես նկարագրել, կինո նկարների և բեմագործութիւնների առանձին տեսարանների բովանդակութիւնը պատմել :

Կարողանալ լողունդներ կազմել :

Տրված մի քանի բառ հիմք ծառայեցնելով՝ պատմութիւն կազմել :

Ուսուցչի սկսած պատմութիւնը և կամ նկարի բովանդակութիւնը շարունակել և վերջացնել :

Կազմակերպված մասնակցութիւն ժողովներին՝ հարցեր առաջադրելով, տվյալ թեմայի շուրջը խոսելով, առաջարկներ ձևակերպելով և այլն :

Կարողանալ ազատ պատմել լսածի և տեսածի (կինոսեսանսի, պիեսի և այլն) մասին :

Աշակերտի տեխնիկական բառարանի հարստացում գյուղում՝ կոլտնտեսական մեքենայացված արտադրութեան, իսկ քաղաքում՝ գործարանի, ռադիոյի և հեռախոսի տեխնիկայի կապակցութեամբ՝ պատմութիւններ, նկարագրութիւններ և հաղորդումներ կազմելով :

Բառարանային աշխատանք : — Համանուն բառերի ուսումնասիրութիւն և նրանց տարբերութեան դրսևորում նախադասութեան միջոցով : Հոկտեմբերի քան և Նոյեմբերի քան հեղափոխութեանից հետո լեզվի մեջ մտած նոր բառերի և կամ իմաստը փոխած հին բառերի ուսումնասիրութիւնը՝ հետևյալ որինակով .

1. Նոր բառեր (կուլակ, բատրակ, արտել, կոլտնտեսութիւն, լենինյան, պիոներ, բանուժ, առաջըաչում, և այլն) :

2. Նոր իմաստ ստացած հին բառեր (հարվածային, հընգամյակ, բջիջ, ձեղքվածք) :

3. Բառերի դասակարգային-հասարակական արժեքավորումն ու փոփոխություն (բանավոր, չբանավոր, ընկեր, ունեւոր, անաստված, պարոն, տերտեր) :

Ձեռագրի ուսուցում և պարզ խոսք

Շարունակել մաքուր, գեղեցիկ և կանոնավոր գրելու վարժությունները : Գրի առնել դասարանում նախորոք մշակված հոգվածների համառոտ ծրագիրը :

Ուսուցչի ոգնությամբ մի քանի պարզ նախադասություններով որագիտ կազմել և գրի առնել յուրաքանչյուր որվա աշխատանքներն ու բնության դիտողությունները :

Գրավոր պատասխանել նախորոք մշակված պարզ հարցերին . չարագրել նախորոք կազմված գրավոր ծրագրի համաձայն : Քերականական գրավոր վարժություններ կատարել :

Գիտակցական-արտագրություն, դիտողաբացատրական թելադրություն և չարագրություն՝ նյութ ծառայեցնելով դասագրքի հոգվածները, նկարները, եքսկուրսիաների տպավորությունները, բնության տեսարանները, պարզ գիտական թեմաները և այլն :

Պարզ թեմաների շուրջը ինքնուրույն փոքրիկ չարագրություններ գրելու ունակություն (պատմել այնպիսի դեպքերի մասին, վորին մասնակից ե յեղել աշակերտն ինքը կամ նրա մերձավորներից մեկը) : Մշակված հարցերի համաձայն չարագրություններ գրել (ուսուցչի ոգնությամբ) :

Անկետա լրացնել, նամակ և ստացական գրել, պատի լրագրին նյութեր և փոքրիկ հոգվածներ տալ : Գրավոր չարունակել միևնույն թեման ընդգրկող մի շարք նկարների բովանդակությունը, նկարների բովանդակության ստեղծագործական լրացում (ի՞նչ կարող ե պատահած լինել նկարում ցուցադրված դեպքից, առաջ և ի՞նչ կարող ե լինել հետո) :

Ընթերցանություն

Դասագրքի հոգվածների արտահայտիչ ընթերցում ձեռնառնությամբ : Վտանաւորներ անդիւր անել . ուսուցչի ցուցումով դուրըմբռնելի փոքրիկ բրոշյուրներ և «Հոկտեմբերիկ» մանկական հանդեսի ու մանկական գրքերի ինքնուրույն ընթերցանություն . զրույց կարդացածի շուրջը (ի՞նչ գիրք ե ընտրել աշակերտը, բնկերոջն ի՞նչ գիրք ե համոզարարում կարգալ, վո՞ր գիրքն ե իրեն դուր յեկել) :

Դյուրընթեռնելի ձեռագրերի ընթերցում (նամակ, գործնական գրություններ) :

Գրքով աշխատանք կատարելու խորացում (տիրաժ, հրատարակչություն, վայր, տարեթիվ, ցանկ, առաջաբան) :

Ծանոթություն «Պիոներ Կանչ»-ին . լրագրային նյութի ոգտագործման նախնական պրիմներ (ինչպես գտնել նյութը և գտածն ինչպես ոգտագործել) :

Հուռ կարգալու ունակություն գարգացում . լուռ կարգալով նախադասությունը բարձր որինակելի ընթերցանություն և հոգվածի բովանդակության կուլեկտիվ քննություն : Դերերով կարգալ . կարողանալ հոգվածը մասերի բաժանել և պատմել նրանց բովանդակությունը . հոգվածի ծրագիրն ըստ հարցերի կազմել, տրված հարցերին բնագրում համապատասխանող հատվածներ գտնել . հոգվածում գտնել այնպիսի հատվածներ, վորոնք համապատասխանում են ուսուցչի արտահայտած այս կամ այն մտքին :

Կարողանալ նշել և հարցնել անհասկանալի և անծանոթ բառերը և արտահայտությունները :

Ծանոթություն գրվածքի տեսակներին (արձակ և չափածո) :

Քերականություն և ուղղագրություն

Նախադասության վերլուծությունն ըստ բովանդակության և անդամների կապակցության . նախադասություն կառուցելն ու վերլուծելը, կապված բանավոր խոսքի մշակման աշխատանքների հետ :

Ծանոթություն համալուծ նախադասության և նրա անդամներին, վորոնք կազմված են ո՞վ կամ ի՞նչ հարցերին պատասխանող բառից (յենթակայից), ի՞նչ ե անում կամ լինում հարցերին պատասխանող բառից (ստորոգյալից) . համառոտ նախադասություններ կառուցելու վարժություն . յենթակայի և ստորոգյալի համաձայնությունը դեմքով և թվով . նախադասության մեջ առարկա ցույց տվող բառերը ձանաչել (իրեր, մարդիկ, յերևույթներ և այլն) . զրել, թե ի՞նչ հարցերի յեն պատասխանում գրանք (ո՞վ, ի՞նչ, ո՞ւմ, ինչի՞ և այլն) :

Ծանոթություն ընդարձակ նախադասության . գաղափար լրացումների մասին . տերմինավորված գաղափար դոյական անվան մասին . հատուկ և հասարակ անուն . մեծատա-

ուի գործածութեան բոլոր դեպքերը. գոյականներն թիւը. վորոշող հոգը՝ և կամ նա գործածութիւնը: Դիտել գոյականի ձևերն՝ իբրև յենթակա և իբրև լրացում՝ գործածվելու ժամանակ: Գաղափար ուղղական հոլովի մասին՝ յենթակայի կապակցութեամբ: Հարցերով սովորեցնել մնացած հոլովները (սեռական, տրական, հայցական, բացառական, գործիական և ներգոյական): Նախադասութեան մեջ գտնել առարկայի հատկութիւնն ցույց տվող բառերը. ծանոթութիւնն ածականներին:

Նախադասութեան մեջ գտնել այն բառերը, վորոնք փոխարինում են գոյականին. անձնական դերանուններ՝ յես, դու, նա, մենք, դուք, նրանք:

Ստորոգյալի արտահայտումը գործողութիւնն և դրութիւնն ցույց տվող բառերով. գաղափար բայի մասին. բայի խոնարհումը, բայի դեմքը և թիւը, յենթակայի գործողութիւնը կամ դրութիւնը ժամանակի կապակցութեամբ՝ ներկա, անցյալ, ապառնի: Գաղափար բայի խոնարհման բացասական ձևերի մասին: Գաղափար բայի հրամայական ձևի մասին՝ «մի» արգելականը. ուղղագրութիւն: Գաղափար բայի անորոշ ձևի մասին:

Նույնանիշ և հականիշ բառեր:

Գաղափար արմատի և ածանցի մասին. պարզագույն բառերի ոգնութեամբ պարզ և բարդ բառեր:

Կարողանալ ոգտիւլ ուղղագրական ամբի մեծ բառացուցակներից: Յ ձայնակապի գործածութեան վերաբերյալ ուղղագրական վարժութիւններ (այլա, այլո, այլու և այլն):

Յ-ով յերկհնչյուն ունեցող բառերի ուղղագրութիւնը (յա, յու, յո և այլն):

Ը ձայնավորը բառասկզբում և սկ, սպ, ստ, սք, սփ, զգ, շտ, զք կապակցութիւններից առաջ. Ը ձայնավորը բառավերջում:

Ոժանդակ բայը դերբայից անջատ գրելու վարժութիւններ:

ԶՈՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Բանավոր խոսք

Կատարված եքսկուրսիայի, փորձի, այս կամ այն աշխատանքի և կարգացած գրքի մասին նախապատրաստված հա-

ղորդում կատարելու ունակութիւն: Ստեղծագործական պատմվածք. փորձել պատմել, թե ի՞նչ է նախորդել տվյալ դիպվածին կամ պատմվածքում հաղորդած անցքին. ինքնուրույն ստեղծագործական շարադրանքի փորձ (իր սեփական կյանքից, իրեն շրջապատող մարդկանց կյանքից և կամ հասարակական անցքերից). մասնակցութիւն դպրոցական բեմագրութիւններին և հանդեսներին. կարողանալ պատմել կարգացած գրքերի համառոտ բովանդակութիւնը և իր տպավորութիւնները. դասարանում կարգացած հոգիւմի բովանդակութիւնը կապակցված պատմելու ունակութիւն: Աշակերտական աշխատանքների ցուցահանդեսին, դպրոցական տոներին և եքսկուրսիայի ժամանակ բացատրութիւններ տալու համար նախապատրաստվելու ունակութիւն:

Նկարներով աշխատանք: Նկարների բովանդակութեան վերապատմումը՝ յեղրակացութիւններով և ընդհանրացումներով. նկարների վերապատմում՝ գեղարվեստական մանրամասնութիւններ հաղորդելով. պատմել, թե ի՞նչ կարող եր նախորդել նկարում ցույց տված անցքին և ի՞նչ կարող եր լինել նրա շարունակութիւնը. նկարի բովանդակութեանը համար աշխատութիւններ հորինել:

Բառաքանային աշխատանք. — Ուղղակի և փոխաբերական իմաստով գործածվող բառեր. այդ բառերով նախագատութիւններ կազմել. համեմատիչ և վորոշիչ բառերի ուսումնասիրութիւններ. քաղաքական և գիտատեխնիկական տերմիններ: Նրանց նշանակութիւնը մեր խոսքի մեջ. կարողանալ գյուղատնտեսական մեքենա նկարագրել՝ գործածելով պահանջված տերմինները:

Ձեռագրի ուսուցում և գրավոր խոսք

Ավելի արագ և ազատ, ամբի մաքուր ու պարզ գրելու վարժութիւն թե՛ մի տողանի և թե՛ յերբեմն անտող թղթի վրա:

Պատմվածքի, գրույցի, եքսկուրսիայի և այլ խնդիրների մասին գրելիք շարադրութեան պլան (սկզբում ուսուցչի ոգնութեամբ, ապա ինքնուրույն կերպով) կազմել և ապա շարադրութիւն գրել: Ուղղակի խոսքն անուղղակի խոսքի վերածելու վարժութիւն:

Կապակցված կերպով գրել իր համառոտ կենսագրու-

թյունը և իր առաջիկա անելիքները: Կարողանալ գրավոր շարադրել հոգվածի հիմնական միտքը:

Ինքնուրույն շարադրություններ գրել մատչելի թեմաների շուրջը: Նախնական մշակումից հետո համառոտ հաշվետվություն՝ կատարած աշխատանքի մասին:

Ընտրած թեմայով ինքնուրույն պարզ նկարագրություններ գրել ուսուցողական և ստուգողական թելադրություն: Բանաստեղծությունների և արձակի գեղեցիկ կտորների արտադրություն:

3-րդ դասարանում սովորած՝ գործնական նշանակություն ունեցող ավելի բարդ գրությունների վարժություններ (գլխում, հեռագիր, հայտարարություն, հասցե, անկետա և գրամի փոխադրագիր):

Մասնակցել պատի թերթի աշխատանքներին. թղթակցել մանկական թերթին (հոգված, նամակ, լուր, տեղեկություն և այլն):

Ընթերցանություն

1. Տպագիր և ընթերցելի ձեռագիր տեքստերի բարձր ընթերցանություն. տեքստն ընթերցելու ժամանակ մտքի առանձին յերանգավորումներն ընդգծելու ունակություն:

Գեղարվեստական յերկի արտահայտիչ ընթերցանության նախնական ունակություններ. հրապարակով ընթերցում կատարելու համար նախապատրաստվելու ունակություն:

Գրքով աշխատելու ունակություններ. ուսուցչի առաջադրանքով կամ իր սեփական ընտրությամբ լուռ կարդալու և կարևոր տեղերը գրանցելու հմտություն:

Գիրքը մասերի և գլուխների բաժանելու հմտություն. կարողանալ կարդացած հատվածի համար ինքնուրույն կերպով վերնագիր հնարել. կարողանալ կարդացածը բաժանել մասերի, յուրաքանչյուր մասը վերնագրել, կազմել կարդացածի պլանը:

Պատմվածքի մեջ գտնել գլխավոր և յերկրորդական եպիզոդները, գտնել նրանց մեջ յեղած կապը. գիտենալ, թե ո՞վքեր են գլխավոր գործող անձերը և կազմել նրանց պարզ քննութագրությունները (նկարագրել նրանց արտաքինը, բնավորության գլխավոր գծերը. նշել հեղինակի վերաբերմունքը

դեպի նրանց, հասկանալ գլխավոր գործող անձերի դատարարգային պատկանելությունը):

Անգիր արած վոտանավորների և արձակի գեղարվեստական փոքրիկ հատվածների արտահայտիչ արտասանություն և ընթերցանություն:

Զրույց արտադարձցական ընթերցանության մասին. գրադարան հաճախելը, թեմատիկ գրացուցակների ոգտագործումը, միևնույն թեմայի շուրջը տարբեր գրքերի ընթերցանություն, այդ գրքերի համեմատությունը ընդհանուր թեմայի շարադրանքի տեսակետից (գիրքը թեմայի վոր հարցերի շուրջն է խոսում, վորքան ճիշտ է խոսում, ի՞նչ օգուտ կարող է տայ):

Ուսուցչի ցուցումով գրքերի ինքնուրույն ընթերցանություն, արտադրելով հետաքրքրական կամ հարկավոր կտորներ:

Ֆերականություն

Նախադասության մասին անցածի կրկնությունը:

Պատմողական, հարցական և բացականչական նախադասություններ: Այդ նախադասությունների ինտոնացիան և կետադրությունը:

3-րդ դասարանում ընդարձակ նախադասության մասին անցածի կրկնություն: Ծանոթություն լրացման լրացումներին. լրացման լրացումներ ունեցող նախադասության իմաստը (մտքի ել ավելի ամբողջացում):

Ծանոթություն հրամայական նախադասություններին: Կոչական բառերը և նրանց արժեքը նախադասության մեջ:

Մի քանի յենթակա և կամ մի քանի ստորոգյալ ունեցող նախադասություններ և մի քանի համադաս լրացում ունեցող նախադասություններ. նման նախադասությունների արտահայտիչ ընթերցանություն. նախադասության մեջ բայի գործածությունն այդ դեպքում:

Նախնական ծանոթություն բարդ նախադասությանը (յերկու պարզ նախադասության միացումը մի ամբողջական բարդ նախադասություն ստանալու համար):

Տարրական և պրակտիկ ծանոթություն ուրիշ խոսքին. չակերանների և զծի գործածությունը:

Գոյականների մասին անցածի կրկնութիւն. ի և ու հո լովումներ:

Ածականների մասին անցածի կրկնութիւնը. վորակական և հարաբերական ածականներ, ածականների ածանցներ. ալիկ, ալիկն, ալիան (ցամաքային, հասարակական):

Անձնական և հարցական (միայն ո՞վ և ի՞նչ) դերանունների հոլովումը. ստացական դերանուններ. գաղափար ստացական հոդերի մասին:

Թվական. քանակական և դասական թվականներ. 1, 2, 3, 4 . . . և I, II, III, IV... թվականների ուղղագրութիւնը:

Բայերի մասին անցածի կրկնութիւն. գաղափար անորոշ, անկատար և ապառնի դերբայների մասին: Ծանոթութիւն ոժանդակ բային: խոնարհում՝ ներկա, անցյալ անկատար, ապառնի և անցյալ կատարյալ ժամանակներով. հրամայական յեղանակը և նրա ուղղագրութիւնը:

Ծանոթութիւն կապերին:

Շաղկապները և նրանց գործածութիւնը:

Բառակազմութիւն. բարդ բառեր. ա հոդակապը յե՞րբ և դրվում և յե՞րբ չի դրվում:

Հնչյունափոխութիւն. ու և ի ձայնափոխների փոխվելը ը-ի (ջուր-ջրաղաց, կիր-կրաքար) կամ բոլորովին զեղչվելը (ամիս—ամսավերջ, անասուն—անասնապահ):

Ածանցավոր բառեր, նախածանցներ՝ աւ, ապ, դժ, տ, չ, գեր, արտ և այլն վերջածանցներ՝ ոտ, ոց, արան, ստան, եղեն, և այլն. ածանցները փոխում են բառի իմաստը՝ նրան ուրիշ վորակ տալով (ածուխ առարկա յե ցույց տալիս, խոկ ածխային՝ հատկութիւն):

Քերականական և ուղղագրական գիտելիքների ամփոփում, լրացում և սխտեմավորում: Քերականական վերլուծութիւն վարժութիւններ:

Ուղղագրական վարժութիւններ. ո և ր, դ և խ, ֆ և կ, դ և ք, ջ և չ, ձ և ց տառերի ուղղագրութիւնը:

Գրավոր աշխատանքների ժամանակ բառագրքույկից ոգտրվելու վարժութիւն:

Ուղղագրական տետրակ պահել, նշանակելով այնտեղ այն բառերը, մորոնց գրութիւնը դժվար է:

Յուցակ 3-րդ և 4-րդ դասարանների համար

Առող սերնդի կոմունիստական դաստիարակութիւն գործում հսկայական նշանակութիւն ունի զեղարվեստական գրականութիւնը: Բանաստեղծութիւնների և պատմվածքների ընթերցանութիւնը, գեղարվեստական արձակի վերապատմումը, անդիր անելը—այս բոլորը պետք է ընդարձակի յերկրաների մտահորիզոնը, մի շարք կոնկրետ պատկերներ տա թե՛ անցյալից և թե՛ ներկայից ու հաջատացնի նրանց բառապաշարը:

3-րդ և 4-րդ դասարանների ծրագրի մշակման արդյունքն այն պետք է լինի, վոր յերկրաները յուրացնեն գրականագիտութիւն հետեյալ տարրերը.

1. Հասկանալ գեղարվեստական յերկերի տեքստը:

2. Տարրական ծանոթութիւն տալ գեղարվեստական յերկի իդեական և գեղարվեստական արժեքի մասին:

3. Կարողանալ տարրերել գեղարվեստական յերկերի վորոշ սեռեր (ժանրեր)—պատմվածք, բանաստեղծութիւն, առակ, հեքիաթ:

4. Գեղարվեստական լեզվի առանձնահատկութիւնները տարրական կերպով յուրացնել տալ (ածականներ, համեմատութիւններ, ալեգորիաներ):

5. Տարրական գաղափար տալ գրականութիւն գերի ու նշանակութիւն մասին, հասարակական կյանքում և մասնավորապես սոցիալիստական շինարարութիւն գործում:

3-րդ և 4-րդ դասարանում մշակման համար գրական նյութ ընտրելիս պետք է առաջադրվեն հետեյալ սկզբունքներ.

ա) յերկի իդեոլոգիական և գեղարվեստական արժեքը.

բ) տեքստի լեզվական արժեքը.

4-րդ դասարանում նյութերը տրվում են պատմականութիւն սկզբունքով:

3-րդ դասարան

Հայ գրողներ

1. Աղայան Ղ.— Ամառը (վոտ). Յերկու ընկերներ (առակ):

2. Անանյան Վ.— Վոչ մի գայլ մեր հանդերում (հատար):

ված). «Կարմրախայտի վորսը» («Կրակե ողակի մեջ» վեպից):

3. Արմեն Մ.—Պատմվածք արամվայի մասին (կրճ.):

4. Բակունց Ա.—Նամակ ռուսաց թագավորին (վերջին մասը):

5. Արագի.—Լույսերը (հատվածներ):

6. Դարբինյան Մ.—Փոքրիկ Լուկազյի մահը:

7. Դեմիրճյան Դ.—Քարհատները (հատված):

8. Զարյան Ն.—Ալեքսանի վերադարձը, Սերմի գտումը (հատ. «Ռուչ. քարափը» գրվածքից):

9. Թումանյան Հ.—Կաքավի յերգը, Գելը, (յերկու հատված), Զարի վերջը, Սուտիկի վորսկանը, Հսկան:

10. Զորյան Ս.—Կարմիր արագելը (սկիզբը ողմեկ):

11. Թոքովենց Վ.—Լա-ո-հո:

12. Խնկոյան Ա.—Ազուսն ու աղվեսը, Կկուն ու աքլորը, ձյունն ու Մրջունը, Մկներ ժողովը, Գայլն ու չները:

13. Հակոբյան Հ.—Աշխատանքի յերգը, Կաթսավար:

14. Սամվելյան Մ.—Զրանցի բացումը («Անապատը կծաղկի» վեպի վերջին մասը):

15. Միրաֆյան Վ.—Գառը մեր տալիս:

16. Մեսյան Գ.—Վասիլ աղան (կրճ.):

17. Մահարի Գ.—Կոմունան:

18. Նոթենց Վ.—Գարուն:

19. Զարենց Յե.—Ընկերները, Լենին քեռին (կրճ.):

20. Պոռոյան Պ.—Գարնան դալը:

21. Սարյան Գ.—Բերքի յերգը:

22. Վշտունի Ա.—Փոքրիկ լրագրավաճառը:

Ռուս կլասիկ և խորհրդային գրողներ

1. Գալինա.—Հասանը:

2. Գարշին Վ.—Թշնամիները:

3. Գրուզդեվ Մ.—Գորկու կյանքն ու արկածները (յերկու հատված):

4. Գոբկի Մ.—Պարմա քաղաքի յերեխաները:

5. Զամոյսկի.—Նամակ Լենինին (հատված):

6. Զորիչ.—Ուղիղ ժամը 4-ին:

7. Իլին.—Մեծ պլանի մասին:

8. Կասսիլ.—Հեքիաթ Բելոմոր պապի և Ալյոշա Այազա-նի մասին:

9. Նեվերով.—Միշկա Դոդոնով (հատված):

10. Շկուլեվ.—Մենք դարբիններ ենք:

11. Շուրիով.—Շչուկար պապի մանկությունը («Հերկած խոպան»):

12. Ուլյանովա.—Լենինի մանկական և դպրոցական տարիները (հատված):

13. Զեյնով.—Վանկա ժուկով (կրճ.):

14. Տոլստոյ.—Յերկու պատմվածք կենդանիների մասին:

Ոտար գրողներ

1. Դոդե Ա.—Կորնել պապի դադունիքը (կրճ.):

2. Հյուգո Վ.—Բարիկադի վրա:

3. Սետտուն-Տոմպսոն.—Առնո (կրճ.):

4-րդ դասարան

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

(Նախախորհրդային և խորհրդային)

1. Աբովյան Խ.—(Համառոտ կենսագրական տեղեկություններ). «Ամառը Յերևանում», «Զմեռը»:

2. Պոռոյան Պ.—(Համառոտ կենսագրական տեղեկություններ): «Մեր տեսուչը»:

3. Աղայան Ղ.—(Համառոտ կենսագրական տեղեկություններ). «Տորք Անգեղ» (հատված):

4. Շիրվանզադե.—(Համառոտ կենս. տեղեկություններ). «Հրդեհը նավթագործարանում» (կրճ.):

5. Թումանյան Հ.—(Համառոտ կենս. տեղեկություններ). Սասունցի Դավիթը (կրճ.), Գիքոր, Գուլթանի յերգը, Ահմեդը, Գարո բիձու չերամպահանությունը, Իմ ընկեր Նեսոն, Գելը, Տերն ու ծառան:

6. Մուրացյան.—Մոսինի դպրոցը:

7. Նար-Դոս.—Թե ինչ յեղավ. . . . (հատված):

8. Փափագյան.—Արաը:

9. Ճուղուրյան.—Զատոյի բախտի անիվը (հատված):

10. Միրաֆյան.—Քոչը:

11. Ծատուրյան.—Բանվորուհու որորը:

12. Հակոբյան.—Մեկ ել, մեկ ել, 26-ի յերգը, Ետապը, Լուսարացին, Գարնանամուտը:

13. Տերյան.—Գարնանամուտ, Նոր կյանք:

14. Դեմիրբյան.— Մերկե (հատված):
15. Զարեկ.— Գարունը մի հոկտեմբերիկի:
16. Վշտունի.— Մայրսական, Լենինին:
17. Խնկոյան.— Գայլն ու գառը:
18. Զորյան.— Զաւանկը, Ծովանը (հատված):
19. Բակունց.— Ծիրանի տափ, Զորբան:
20. Զարյան.— Վեճ Կոլխոզի մասին, Սևանի տունը:
21. Ալազան.— Զանգույի յերգը, Հիդրոչեն, 60-րդ հո-
րիդոնում, (հատվածներ):
22. Արմեն.— Արևը, հուրհրան արևը:
23. Տարունցի.— Աքաղաղներ, Իմ բալիկին:

Ռուս կլասիկ և խորհրդային գրականություն

1. Բեդնիյ Դ.— Մինչև եստեղ:
2. Գարշին Վ.— Ազգանշան:
3. Գորկի Մ.— Հունվարի 9-ը, Սիմպլոնի տոնելը, Մա-
յիսի 1-ը, Պեպե:
4. Իսրաիլ Ս.— Լենինն ու Լի-Չանը (կրճ.):
5. Պոլուսնորովիևով.— Զրանցքի բացումը:
6. Կանախիս.— Որեքը գյուղում:
7. Կրուպսկայա.— Հիշողություններ Լենինի մասին
(հատված):
8. Շոլոխով.— Ծերունիները Դավիդովի մոտ («Հեր-
կած խոսքան», հատված):
9. Ուլյանովա.— Լենինի մանկ. և դպր. տարիները
(հատված):
10. Զեխով.— Կաշտանկա (կրճ.):
11. Զվիանի.— Ալազանի դաշտն ու բամբակը:
12. Պուշկին.— Զմրան գիշեր, Կալանավորը:
13. Վլադիմիրսկի.— Զմրուխտի հանքը, Վանիայի
մահը:
14. Տուրգենևով.— Գյուղացիների դատը:
15. Քուչիշվիլի.— Իվանեն:
16. Մեհտի.— «52»:

ԱՐՏԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱԿ

3-րդ դասարան

1. Ագնիվցեվ.— Հեքիաթ Կոմիտեների մասին:
2. Ալազան.— Խորհուրդների համար:
3. Անանյան.— Վորսը:
4. Գարշին.— Արջերը:
5. Դանցիգեր.— Թե վանյան ինչպես դարձավ ողաչու:
6. Դիմիտրովա.— Մանչուկն ու կուտիկը:
7. Զամյուսկի.— Նամակ Լենինին:
8. Զորին.— Ինչպես Պետիկը Լենինի մոտ գնաց:
9. Թոքովեց.— Լա-ո-Հո:
10. Թումանյան.— Արջավորս, Գելը (լրիվ):
11. Մայակովսկի.— Ինչ դառնալ:
12. Մանուկյան.— Գելի խաղը:
13. Միկեյ.— Կրասինը սառույցների մեջ:
14. Միտչեյ.— Ինչով կարելի չե ճամբորդել:
15. Նոբեց.— Կարմիր հերոսը:
16. Նեվերով.— Ինչպես էյին ապրում տիկնիկները:
17. Շվարց.— Յերեք հանդիպում:
18. Պուշկին.— Վոսկե ձկնիկը:
19. Պետրովսկայա.— Մեր վագրիկը:
20. Լոու.— Զինաճետեր:
21. Սերիկ.— Միխել: Անվախ տղան:
22. Մամին-Սիբիրյակ.— Վորդեգիրը:
23. Սիվիցկի.— Խորամանկ աղվես:
24. Որլովց.— Ճամբորդություն այերոպլանով:
25. Ույդ.— Հերոսուհի Պալման:
26. Տարունցի.— Աստղափուշը:
27. Նովիկով-Պրիբոյ.— Խաղի պատճառով:
28. Մարշակ.— Ա՛յ քեզ ցրված մարդ:
29. Սվիֆտ.— Գուլիվերը լիլիպուտների մոտ:
30. Տոլստոյ.— Պատմվածքներ կենդանիների մասին:

4-րդ դասարան

1. Անանյան Վ.— Կրակե ողակի մեջ:
2. Աուսենդեր.— Փոքրիկ Խոն:
3. Գաբրիելյան Ռ.— Ովկիանի թագավորը:
4. Գարշին.— Զորս որ պատերազմի դաշտում:

5. Դռդե.— Գեղեցիկ նիվերնեզա:
6. Դռռլիսով.— Բռլչեիկի տղան:
7. Գռմիլեվսկի.— Մամոնաների գերեզմանը:
8. Դռրգարյան Մ.— (Կազմող) Պատանի հեղափոխականներ:
9. Թռմանյան Հ.— Գիքորը:
10. Լեռնի.— Յերաթիշտ Դանիկը:
11. Խավին.— Նավթ:
12. Կիպլինգ.— Ռիկի-Տիկի-Տավի:
13. Կռռլենկո.— Գետնափորի յերեխաները:
14. Կռռլուրե.— Ժան անհաց:
15. Հյուգո Վ.— Գավրոշը:
16. Մռլտատուլի.— Սայիդ և Ադինդա:
17. Նագարով.— Յերեխաներն ինչպես ավտոմորիլ վարել սովորեցին:
18. Չարեկ.— Մաճկալ Սաքոյի պատմությունը:
19. Չեխով.— Կաշտանկա:
20. Պիսկունով.— Գիգանտ:
21. Պոկրովսկի.— Ունգալկա:
22. Սենկևիչ.— Յերաթիշտ Յանկոն:
23. Ստանյուկովիչ.— Պստիկ նավաստին:
24. Վլադիմիրսկի.— Զմրուխտի հանքը:
25. Տուրգենև.— Մոմո:
26. Որլովեց.— Գիմիկոս Կուզկան, Պետիկի գիրը:
27. Ֆոֆս.— Մինիստր մեկ ժամով:
28. Ույդ.— Փոքրիկ հերոսուհին:
29. Ռասպե.— Մյունխաուզենի արկածները:
30. Գերշենսոն.— Լենիի սաքը:
31. Պանտելե.— Ծրար:
32. Բախանովսկայա.— Գրիստավոր Կոլումբոս:
33. Ալագան.— Թղթի և արճիճի հերոսները:
34. Սետտոն-Տոմպսոն.— Արծաթ Պեճիկը:

ԳԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բացատրական

ԳԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆՈՒՄ

1. Հիմնական պրիմների նշանակությունը գրելու ժամանակ— նստելը, մատների, դաստակի նիշտ շարժումը

Ձեռագրի ուսուցման գործում գլխավորը հանդիսանում է գրության ժամանակ յերեխայի ճիշտ (կանոնավոր) նստելը և մատներն ու դաստակը շարժելու տեխնիկային տիրապետելը: Մեր այբբենի բոլոր տառերն ըստ եյության շատ տարրերից չեն բաղկացած: Յեթե այդ տարրերն ուսումնասիրված են այն աստիճան՝ վոր աշակերտները կարող են գրել համարյա մեքենայորեն՝ ապա դրանով ել հենց նրանց մեջ ամրապնդվում է կանոնավոր ձեռագրի ունակությունը: Դյուրընթեռնելի և գեղեցիկ ձեռագրի գլխավոր հատկանիշներն են.— ա) տառի և տառերի զծերի զուգահեռականությունը, բ) նրանց միջև յեղած տարածության միանմանությունը, տառերի հիմնական մասերի համաչափությունը, հավասար մեծությունը, թեքությունը և այլն: Այսպիսի ձեռագրի հմտություն ձեռք ե բերվում միայն մարմնի ճիշտ գիրքի և մատների ու դաստակի ութմիկ շարժման հետևանքով:

2. Ձեռագրի ուսուցման կանոնները

Դեռ մինչև գրությանն անցնելը դասատուն պետք է յերեխաներին բացատրի այն բոլոր տարրական կանոնները, վորոնք անհրաժեշտ են գրության ժամանակ կիրառելու համար: Դրանք են՝

Ա) Դրավոր աշխատանքի ժամանակ գրողի վոտքերն իրենց ներբանով պետք է ամուր հենված լինեն հատակին կամ նստարանի ամրափայտերին:

Բ) Իրանը պետք է պահել ուղիղ դիրքով, իսկ կուրծքը չպետք է կպցնել սեղանին (իրանը սեղանից 5 սմ հեռավորության վրա պետք է գտնվի):

Գ) Գլուխը պետք է աննշան թեքում ունենա դեպի սեղանը, վորպեսզի հնարավոր լինի գրածն ազատ կարդալ: Պետք է այնպես նստել, վոր աչքերը զբաղված լինեն 25—30 սմ հեռավորության վրա գտնվեն:

Բացի այս, անհրաժեշտ է զարգացնել գլուխն ուղիղ դիրքով պահելու և դեպի կողմերը կամ դեպի ցած թեքելու ունակությունը:

Դ) Գրողի արմուկները չպետք է ամբողջությամբ ընկնեն սեղանի վրա, այլ պետք է շատ քիչ դուրս յեկած լինեն սեղանի յեզրից և ձեռքի լայնության չափով հեռու գրողի իրանից:

Ե) Գրչակոթն իր ծայրով պետք է բռնել յերեք մատով՝ բութ մատով, ցուցամատով և միջամատով: Բոլոր յերեք մատներն ել պետք է լինեն թեթև կորացած ու հանդիստ վիճակում և հոգնածությունից խուսափելու նպատակով՝ զբաղվել խիստ չպետք է սեղմեն:

Ցուցամատը պետք է վերևից պառկած լինի գրչակոթի վրա, միջին մատը գրչածայրը պետք է պահի աջից, իսկ բութ մատը՝ ձախից: Մյուս յերկու մատները (հեռավոր ու մատնեմատը՝ անանունը) ծառայելու յեն դաստակին վորպես հենարան և պետք է թեթև կերպով շփվեն թղթին ու հեշտությամբ սահեն նրա վրայով: Գրչակոթը պետք է ընկնի գրողի աջ ուսի դիմաց:

2) Տետրակն այնպես է գրվում գրողի կրծքի դիմաց, վոր նրա աջ անկյունն ավելի բարձր լինի ձախից:

3. Նախնական վարժությունների տեսակները և նրանց նշանակությունը գրության կանոնավոր տեսնիկայի գաղափար

Գրության գործողությունը հետևյալն է. տառերի գծերը գրում են գրիչը բռնող մատները փակելու և բաց անելու միջոցով. գրիչը քաշվում է նախառուսի և մատնեմատի ու հեռավոր վրա հենված դաստակը ձախից դեպի աջ շարժելով: Բոլոր այս ձևերը շատ պարզ են, սակայն յերեխաները դժվարությամբ են կատարում, մանավանդ յերբ գրության ուսուցումն անմիջապես տառերի գրությամբ է սկսվում:

Այս առաջանում է նրանից, վոր յերեխաներն ստիպված են միանգամից հաղթահարել մի քանի դժվարություն. հետևել իրենց մարմնի դիրքին (կեցվածքին), տետրակի դիրքին, գրչակոթը բռնելու ձևին, մատների, նախառուսի և դաստակի աշխատանքներին և միևնույն ժամանակ գրել դաստակի աշխատանքներին և միևնույն ժամանակ յերեխանց թառի ձևը: Նախնական վարժությունների գրությունը խոշոր չափով հեշտացնում է աշակերտների աշխատանքը և նպաստում է կանոնավոր ու պարզ ձևադրի ունակություններ մշակելուն: (Վարժությունների կարգը տես ծրագրում): Այս վարժությունները պետք է կատարվեն հետևյալ ձևով.

ա) ուսուցիչը բացատրում է վարժության բնույթը և նրա նպատակադրումը.

բ) ուսուցիչը ցույց է տալիս մատների, դաստակի և նախառուսի այնպիսի հետևողական շարժումներ, վորոնք և հենարան են տվյալ տեսակի վարժության համար.

գ) յերեխաներին սովորեցնել ձեռքը կանոնավոր շարժել.

դ) գրության մեջ նկատած պակասություններն ուղղել.

ե) աշակերտությանը գրել տալ՝ համարանքի տակ:

Այսպիսի վարժությունները պետք է կիրառվեն վոչ միայն գրության ձևերի նախնական ուսուցման ժամանակ, այլև ամբողջ առաջին դասարանի ընթացքում և յերկրորդ դասարանում: Այս վարժությունները լավ մարզանք են հանդիսանում մատների համար:

Գրության ուսուցման յուրաքանչյուր դասին գրության նախնական վարժություններին հաակացվում է 5 բույեյից վոչ ավելի:

4. Տառի և բառի գրությունը դասարանում

Տառերի և բառերի գրությունը պետք է անցնել այն հաջորդականությամբ, ինչպես վոր այն տրվում է գրագրության դասերին: Բայց վորպեսզի տառի գծադրությունը պատկերը ճիշտ ստացվի, ուսուցիչը պետք է շատ համարձակորեն և պատկերավոր կերպով բացատրի աշակերտներին, թե ի՞նչպես է գրվում ուսումնասիրվող տառը, ի՞նչ մասերից է նա բաղկացած, ի՞նչն է առաջ գրվում, ի՞նչը հետո, վորտեղից պետք է սկսել, վորտեղ վերջացնել, ի՞նչպես միացնել տառի մի գրիչը մյուսի հետ, ի՞նչպես միացնել

մի տառը մյուսի հետ և այլն: Բացատրելով տառի առանձին տարրերը, ապա տառերն ու բառերը գրելու ձևերը, ուսուցիչը պետք է այս բոլորը կալճով խոշոր, պարզ և գեղեցիկ պատկերի գրատախտակի վրա:

Ահա գրության այդպիսի ուսումնասիրության մեկ որինակ.

ա) դասատուն գրատախտակի վրա գրում է ուսումնասիրելիք բառը.

բ) բաժանում է այդ բառը տառերի և գրում է այն գրատախտակին.

գ) բաժանում է յուրաքանչյուր տառ իր բաղկացուցիչ տարրերի և գրում է գրատախտակին.

դ) առանձնացնում է այն տարրերն ու տառերը, վորոնց գրությունն աչակերտները դեռ չեն սովորել.

ե) աչակերտները հետևողականորեն վարժվում են այդ տարրերի և տառերի գրության մեջ:

Յերեսաները գրում են տառերի տարրերն ու բառեր և դասատուն յուրաքանչյուր սխալն ուղղում է տետրակում: Ուղղումից հետո յերեսաները նորից են մի տող գրում:

Առանձին տարրերի և տառերի գրությունը շատ չպետք է լինի. միջին հաշվով յուրաքանչյուր վարժություն 3 տողից ավելի չպիտի լինի:

Հետագայում, ունակությունների ամրացման զուգընթաց, այդպիսի վարժությունների քանակը պետք է այնպես կրճատվի, վոր անմիջապես հնարավոր լինի անցնել բառի գրության:

Սկզբում տառի և բառի տարրերն աչակերտները պետք է գրեն դանդաղ, իսկ ապա նրանց կանոնավոր գծագրությունը յուրացնելու և գրության ձևերի ամրապնդման զուգընթաց՝ հետզհետե կարելի չե գրության տեմպն արագացնել:

ԳԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆՈՒՄ

Յերկրորդ դասարանում գեղագրության առաջին և հիմնական աշխատանքն է հանդիսանում գլխագիր տառերը կանոնավոր գրելը, առաջին դասարանում ձեռք բերած կանոնավոր ձեռագրի ունակությունների ամրապնդումը և տառերի՝ ընդունած գծագրության նկատմամբ յեղած անհատական շեղումները վերացնելը, վորոնք խանգարում են ձեռագրի պարզությունը և ընթեռնելիությունը:

Կարող են լինել հետևյալ տիպի շեղումներ.

ա) շատ թույլ սեղմում կամ պահանջված չափից ավելի ուժեղ սեղմում՝ տառերի հիմնական գծերում.

բ) անհամաչափ սեղմում (գծերը հետզհետե հաստացնելը միջին մասում և ծայրերում).

գ) հիմնական գծերի միջև յեղած հեռավորությունների անհամաչափություն.

դ) շատ սեղմված խիտ, կամ շատ ցրված գրություն.

ե) ուղղում այնպիսի սխալների, յերբ գրության ժամանակ վորոշ տառեր չփոթվում և նմանեցվում են իրար. որինակ՝ ո և ո, փ և տ, ու, ս և ա, ի և բ, գ յեվ վ, չ, գ, յեվ դ, մեծատառ Ձ, Զ և Չ տառերը և այլն.

զ) այնպիսի ավելորդ գծիկների ու մագաղծերի առկայություն, վորոնք բարդացնում են տառի կանոնավոր և իրական պատկերն ու դժվարացնում կարգալը.

ե) գծերի տարբեր թեքությունը կամ հակառակ ուղղությամբ թեքությունը:

Գեղագրության աշխատանքները պետք է սկսել նախնական վարժություններից, ապա, համաձայն ծրագրում ընդունած նյութի դասավորության (հեշտից-դժվարը), անցնել տառերի տարրերի, տառերի և բառերի գրության կրկնությանը:

Գեղագրության դասերին բառերի ընտրությունը պետք է կատարել այն հաշվով, վոր նրանց մեջ գտնված տառերն ունենան այն տարրերը, վորոնց վարժությունները ծրագրված է անցնել տվյալ մոմենտին:

Վորպես ընդհանուր կանոն՝ սկզբում աչակերտները գրում են դանդաղ, իսկ հետո, տառերի, տարրերի, տառերի և բառերի գծագրերի յուրացմանը համընթաց, գրության տեմպը հետզհետե արագացվում է:

Ամբողջ այրերենի գլխագիր և փոքրագիր տառերի գրությունը յուրացնելուց հետո անցնում են նախադասությունների, փոքրիկ հատվածների կապակցված գրության, ուղղագրության բոլոր կանոնները պարտադիր կերպով կիրառելով:

ՁՆՈԱԳԻՐԸ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՎ ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ծրագրով 3-րդ և 4-րդ դասարանների համար գեղագրության հատուկ պարապմունքներ չեն նախատեսված: Սակայն դասատուն պետք է հետևի աչակերտի ձեռագրին, մատնա-

ցույց անի նրա ձեռագրի մեջ նկատած թերությունները և ուղղի: 3-րդ և 4-րդ դասարաններում աշակերտների ձեռագրի բնորոշ սխալներն են՝ թեքում դեպի ձախ կողմը և տառերի վրջ հավասար բարձրություն:

Մրա պատճառն այն է, վոր յերկտող տետրակից ուշադրությունն անցնում են մեկտողանի տետրակի գրության: Առանձին ձևեր, թե ինչպես պետք է յերկտող տետրակի գրությունից անցնել մեկտողանի տետրակի գրության, չկան: Ուսուցիչը պետք է հետևի, վոր տառերի միջին մասը մեծությունը 3 մմ-ից փոքր չլինի և տառերի բարձրությունը միանման լինի, պահպանելով 80° թեքություն դեպի աջ:

Ծ Ր Ա Ք Ի Ր

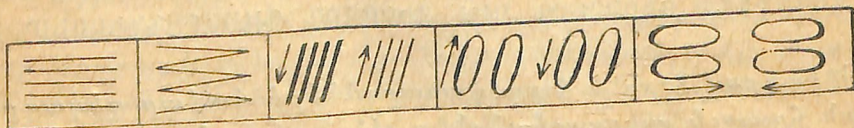
Առաջին դասարան

1. Գրության նախնական ձևեր՝ 80° թեքությամբ (տես այբբենարանի ձեռագրերը):

2. Գրության ժամանակ ճիշտ նստելու, տետրակը սեղանի վրա ճիշտ դնելու և գրչակոթին ու մատիտին հիշատարակելու ունակություններ: Իրանի, ձեռքերի, վոտրերի, մատների ճիշտ դիրք, ինչպես և թանաքի, ծծողակ սնի կանոնավոր գործածություն:

3. Նախնական վարժություններ՝ մատները, ձեռքերը և աչքաչափը զարգացնելու նպատակով, աղեղաձև գծերի գրություն՝ թեթև, բարակ գծիկներով՝ ձախից աջ, ինչպես գրութի, ցուցամատը և միջնամատը սեղմել և բաց անել, բարակ գծերի գրության վարժություն միայն մատների ոգնությամբ, առանց դաստակը չարժեքու. նույնը՝ հավասար սեղմումով. ձվաձև գծերի գրություն աջից ձախ, ձախից աջ, ուղղահայաց և պռկած դիրքով, սկզբում առանց սեղմումի, ապա՝ սեղմումով (նկար 1):

Նախնական վարժություններ

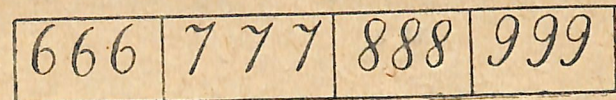
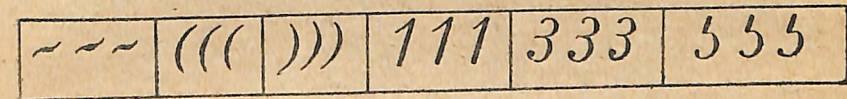
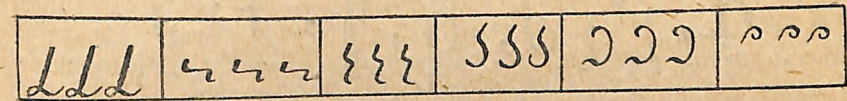
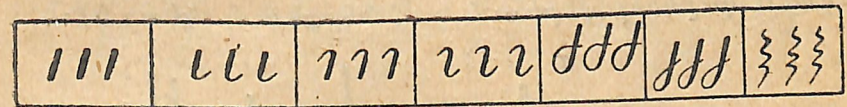

Նկ. 1

4. Տառերի և թվանշանների գծագրության ուսումնասիրություն: Տառերի հիմնական տարրերը. ուղիղ գիծ, ուղիղ գիծ՝ բոլորքը դեպի վեր. ուղիղ գիծ՝ բոլորքը դեպի ցած. ուղիղ գիծ՝ բոլորքը դեպի վեր և դեպի ցած. փակագիծ, ձախից աջ, աջից ձախ:

Տառերի լրացուցիչ տարրեր, հանգույց, ալիքաձև գիծ (նկար 2):

Տառերի տարրերը

Նկ. 2

5. Տառերի առաջին խումբը. տառերն ունեն ուղիղ գիծ, բոլորքը դեպի վեր, ուղիղ գիծ՝ բոլորքը դեպի ցած, ուղիղ գիծ՝ բոլորքը դեպի վեր և դեպի ցած (նկար 3):

ա, պ, ը, ի, լ, խ, կ, հ, դ, մ, ն,
շ, ո, պ, ս, վ, փ, բ, ք

Նկ. 3

Տառերի յերկրորդ խումբը. տառերն ունեն նույն հիմ-
նական տարրերը, բայց լրացուցիչ գծային մասնիկներով
(նկար 4):

բ, դ, ե, կ, ռ

Նկ. 4

Տառերի յերրորդ խումբը. տառերն ունեն հանգույցներ
և ձվաձև գծիկներ վերևում կամ ներքևում (նկար 5):

գ, թ, ժ, զ, փ, փ, ց

Նկ 5

Տառերի չորրորդ խումբը. տառերն ունեն անկանոն
գծիկներ (նկար 6):

ծ, չ, լ, չ, ֆ

Նկ. 6

6. ԳԼԽԱԳՐԵՐ (մեծատառեր)

Առաջին խումբ գլխագրեր, վորոնք ամբողջովին նման
են փոքրատառերին (նկար. 7):

Բ, Գ, Դ, Ե, Ղ, Թ, Ժ, Ի, Լ,
Խ, Ծ, Կ, Կ, Ղ, Զ, Ն, Ո,
Ս, Զ, Ա, Վ, Ր, Կ, Կ, Փ

Նկ. 7

Յերկրորդ խումբ գլխագրեր, վորոնք փոքրատառերից
քիչ են տարբերվում (նկար. 8):

Մ, Ս, Ո

Նկ. 8

Յերրորդ խումբ գլխագրեր, վորոնք փոքրատառերից
միանգամայն տարբեր են գրվում (նկար 9):

Ա, Զ, Զ, Զ, Լ, Զ, Զ

Նկ. 9

Չորրորդ խումբ գլխագրեր, վորոնք յերեմն փոխարի-
նում են իսկական գլխագրերին (նկար 10):

Ա, Մ, Զ

Նկ. 10

Ամրապնդել կանոնավոր գրության անհրաժեշտ պայմաններն ու կանոնները պահպանելու ունակությունները.— գրության ժամանակ կանոնավոր նստվածք, տետրակի կանոնավոր դիրք. տիրապետել գրչակոթին ու մատիտին, թանուքն ու ծծողականը կանոնավոր գործադրել:

1. Ավելի արագ գրություն յերկտողի վրա (5 մմ) 80° թեքությամբ: Նստվածքի և գրիչը բռնելու պակասություններն ուղղել:

2. Նախնական վարժություններ՝ ձեռքի մատներն ու աչքաչափը զարգացնելու և տառերի նոր տարրերն ուսումնասիրելու նպատակով. առաջին՝ ուս. տարվա վարժությունների կրկնություն. միանգամից մանր գծերով ուղղանկյուն գցելու վարժություն՝ ձեռքի մատներն ու ամբողջ դաստակը զարգացնելու նպատակով (ըստ վորում ուղղանկյուն ու հորիզոնական կողմերը գրվում են թեթև ուռուցիկությամբ զեպի վեր). բոցանման և ալիքանման գծերի գրություն:

3. Փոքրատառերի գրություն (առաջին դասարանի նյութի կրկնություն):

4. Ավելի բարդ գծադիր ունեցող մեծատառերի գրության ուսումնասիրություն:

Առաջին խումբ մեծատառեր, վորոնք ունեն ուղիղ գծեր և վերեւում կամ ներքեւում բուլբուլներ (նկար 11):

Ա, Բ, Դ, Ե, Զ, Ի, Լ, Խ,
Կ, Կ, Ղ, Վ, Ն, Ո, Ս, Ռ,
Ս, Վ, Ս, Բ, Վ

Յերկրորդ խումբ մեծատառեր, վորոնք ունեն հանգույցներ, ձվաձև մասեր կամ վերջավորություններ (նկար 12):

Գ, Զ, Բ, Ժ, Ժ, Զ, Ժ, Զ,
Լ, Զ, Զ, Վ, Բ, Բ

5. Գրության պարզությունն ու դյուրընթեռնելիությունը խանգարող անհատական շեղումների (թեքությունների) վերացում— առանձին աշակերտների հատուկ վարժություններ տալու միջոցով (առանձին ամբողջական բառերի, վանկերի, տառերի կամ նրանց տարրերի արտադրություն):

Գեղազրության համար հայոց լեզվի ժամերից առանձնացվում է վեցորյակում (կամ յոթնորյակում) մեկ ժամ: Առաջին դասարանի առաջին կիսամյակում այբբենարանով պարապելիս այս պարապմունքներին պետք է հատկացնել վեցորյակում (յոթնորյակում) 3—4 անգամ 10-ական բուլբուլներ առաջին քառորդում և 15-ական բուլբուլներ՝ երկրորդ քառորդում:

Յերկրորդ կիսամյակում առաջին և երկրորդ դասարանում գեղազրությանը հայոց լեզվի դասերից վեցորյակում (յոթնորյակում) հատկացվում է երկու անգամվա պարապմունք— ամեն մի անգամին տրամադրելով դասի կեսը:

ПРОГРАММА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ III И IV КЛАССОВ АРМЯНСКОЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ.

ВВЕДЕНИЕ.

Задачи и цели изучения русского языка в армянской начальной школе.

Русский язык в наших школах, согласно принятой основной установке вводится, как правило, с начала третьего года обучения.

Наша начальная школа может дать только предварительное знакомство с русским языком, усвоение которого может быть затем расширено и укреплено в средней школе, а также путем пользования русскими газетами, книгами, общения с русскими.

Так, что, в результате изучения русского языка в начальной школе учащиеся должны овладеть:

1. Умением писать несложную устную речь: а) культурно - бытового содержания, т.е. окончивший четвертый класс начальной школы должен уметь ответить по-русски на вопрос, где он живет, каков состав его семьи, где работают члены семьи, чем они занимаются и т. д.;

б) общественно - политического и экономического содержания — когда произошла Октябрьская революция, что она дала трудящимся СССР, краткие сведения из жизни вождей рабочего класса — Ленин, Сталин, какой вид сельского хозяйства имеется в районе, какие заводы и фабрики и т. п.

II. Умением списывать с рукописного и печатного текста, заполнить несложную анкету, написать адрес, записать счет, написать короткое письмо. (Я окончил начальную школу. Теперь я перешел в 5-й класс. Сегодня у нас в селе большой праздник: при колхозе «Красный пахарь» открывается детская площадка. Мама поведет моего брата Арама на детскую площадку).

III. Овладеть практически элементарными сведениями из грамматики русского языка: уметь согласовывать существительные и местоимения мужского и женского рода с глаголом прошедшего времени, с глаголом единственного и множе-

ственного числа. (Девочка пошла гулять. Волк зарезал барана. Мы купили корову. Он косил траву).

В соответствии с указанными выше целями и задачами программа русского языка для начальных школ должна содержать следующие разделы:

I. Работа по предварительному развитию устной речи: в течение первых 18 — 20 часов проводятся предварительные беседы — лексические уроки с целью научить детей понимать простейшие фразы на русском языке, дать им возможность усвоить 100 — 120 русских слов.

II. Работа по усвоению русской грамоты: овладение процессом чтения и письма, выработка навыков правописания, чтение статей из учебника, ответы на вопросы к прочитанной статье.

III. Беседы, связанные с чтением и письмом.

IV. Беседы по дальнейшему развитию устной речи, обогащение словарного материала и составление словаря русских слов.

V. Грамматика, без терминологии и определений. Знакомство с некоторыми главнейшими отличиями русского языка от армянского: род имен существительных, местоимений лица, род глаголов прошедшего времени и т. д.

Все эти виды занятий ведутся в известной последовательности, которая освещена в объяснительной записке.

Объяснительная методическая записка к программе русского языка в начальных армянских школах.

В методике преподавания неродного русского языка в нашей начальной школе будут существенные отличия от методики преподавания иностранного языка вообще.

Говоря о методах обучения русскому языку, особое внимание нужно уделить методике начального обучения. Методы обучения неродному языку сводятся к двум основным: прямому (или натуральному) и переводному.

Как тот, так и другой метод в применении в «чистом» виде обладает и достоинствами и недостатками.

Прямой или натуральный метод соответствует тому, как усваивается неродной язык человеком, попавшим в среду, говорящую на этом незнакомом ему языке. В школе на уроках неродного языка при этом методе все объяснения даются исключительно наглядным путем без переводов (предмет, картина, действие, жест, мимика и т. д.). К чтению же текста на изучаемом языке, который к тому же уясняется не путем перевода, а путем толкования на этом языке, учащиеся переходят после усвоения разговорной речи в определенном объеме.

При этом методе учащиеся сравнительно быстрее, чем

при методе переводном, научаются понимать связную речь на изучаемом языке, быстрее растет у них так называемый пассивный запас слов, т.е. слов, которые учащиеся могут понимать в речи говорящего и при чтении, но сами оперировать этими словами еще не могут; медленнее растет активный запас, т.е. запас, применяемый самими учащимися.

Для усвоения языка при этом методе требуется длительная и систематическая работа в виде лексических занятий и вещественного разбора.

При переводном методе родной язык усваивается путем перевода и объяснения на родном языке; сравнительно быстрее растет активный запас слов на изучаемом языке, чем пассивный; этот метод дает умение читать и переводить, но медленно развивает умение понимать связную речь на изучаемом языке, умение объясняться на этом языке. Кроме того, при переводе не всегда возможны точность и ясность передачи смысла объясняемого, что препятствует прочности усвоения.

Из сказанного об этих двух методах вытекает естественность и необходимость целесообразного комбинирования приемов и способов того или другого метода. В качестве же основного метода рекомендуется метод натуральный с постепенным увеличением приемов переводного метода. Особенно вырастет роль родного языка при изучении грамматики родного языка, когда моменты отличия этого языка от родного могут быть выявлены; знания по грамматике будут более понятны и легче усвоены только методом сопоставления и сравнения.

От момента сравнения и сопоставления явлений в двух языках следует отличать собственно перевод с одного языка на другой. Перевод применяется в качестве одного из видов упражнений по закреплению того или иного навыка и знания; удельный вес его относительно растет по мере обогащения запаса слов и навыков русской речи учащихся, следовательно самое минимальное место перевод отдельных слов и выражений будет иметь на первом году обучения русскому языку и больше места отводится ему на последующих годах.

Особое место должен уделить учитель русского языка методике обучения русской грамоте детей, грамотных на родном языке. Следует указать, что нет необходимости повторения целиком процесса, имевшего место при обучении грамоте родного языка, поскольку техникой учения учащиеся уже владеют и остается им лишь усвоить русский алфавит, в той или иной степени отличающийся от родного. Внимание должно быть уделено особому произношению целых русских слов, особых русских звуков, которые на родном языке произносятся иначе.

Позднее, когда дети начнут читать целые фразы и коротенькие рассказы, необходимо перед чтением проводить

предварительную беседу для усвоения новых слов, которые встретятся в очередном уроке чтения. С первых дней обучения грамоте надо обращать внимание на ясное произношение всех звуков, чтобы добиться чтения без пропуска звуков.

В период проработки предварительного устного курса учитель постепенно приучает учеников понимать вопросы, указания и распоряжения на русском языке, касающиеся классной работы: встань, сядь, иди сюда, скажи, отвечай, слушайте, повтори и т. д.

Затем детям даются названия предметов со словом «вот» — получается простейшая форма предложения, которая только и может быть доступна учащимся на первых порах. (Вот стол, вот парта и т. д.).

Потом связываются существительные (названия предметов) с глаголами. (Стол стоит, мальчик сидит, картина висит).

После этого даются местоимения: мой, твой, наш, ваш, моя, твоя (вот моя книга, вот твоя книга, вот наш класс, вот ваша книга, вот мой карандаш, вот твой карандаш).

Затем дети усваивают личные местоимения: я, ты, он, она, мы, вы, они (я учитель, ты ученик, он ученик, она ученица, мы ученики, вы ученицы, они ученики, они ученицы); даются местоимения личные с глаголами настоящего времени (я читаю, ты пишешь, он, она и т. д.).

Прежде чем перейти к согласованию глаголов прошедшего времени с личными местоимениями, следует дать согласование с именами существительными мужского и женского рода — по полу (мальчик читал, девочка писала, мама стирала, папа работал, бабушка шила, пионер играл), затем с личными местоимениями (я писал, ты читал, она рисовала, он говорил).

Дальше можно перейти к согласованию простейших имен прилагательных с существительными (новая книга, черный карандаш и т. д.). Необходимо познакомить учеников с употреблением предлогов — в, на, к, под. (На столе лежит новая книга, в классе сидят ученики, под столом бумажка).

Глаголы будущего времени следует дать к концу лексических уроков (сложная форма — я буду читать). Легче всего ознакомить детей сначала с глаголами будущего времени в третьем лице; учитель может нарочито чаще употреблять фразы, к которым привыкнет ухо учащихся. Будем читать. Будем писать. Будем рисовать. Будем петь и т. д.

Отсюда легко можно сделать переход. Что мы будем делать? Мы будем петь. Что ты будешь делать? Я буду петь (с помощью учителя).

С первых же уроков надо усиленно работать над произношением. Правильное произношение достигается путем подражания, и учитель русского языка является для них образ-

дом. Дети должны не только слышать, но и видеть его, чтобы наблюдать за движением мышц его органов речи.

Особое внимание должно быть обращено на произношение звуков ы, я, ю, щ, ль, й, а, е. Необходимо особое внимание уделить на усвоение слов с этими звуками — был, сколько, пять, есть, шесть, щека и т. д.

Постоянное указание, как надо произносить слова с этими звуками и настойчивое исправление даже незначительных ошибок даст желательные результаты.

Одновременно с произношением отдельных звуков и слов преподаватель следит за правильным ударением в словах, что опять-таки достигается путем подражания учителю.

Ударение в русском языке представляет большие трудности для армян, так как в армянском языке оно, за немногими исключениями, стоит на последнем слоге. Требуется отчетливое произношение слов с правильным ударением.

Беседы (лексические уроки) об окружающих предметах с целью усвоения новых слов и оборотов речи на первых порах должны касаться: учебных предметов (книга, тетрадь, карандаш, ручка, перо, сумка и т. п.), классной обстановки (парта, доска, стол, картина), частей комнаты (стена, стены, окно, окна, дверь, двери, пол, потолок), частей здания (крыша, этаж, два этажа), видов школьной работы (пишем, пишу, читаем, читаю, играем, играю, рисуем, рисую), главных частей тела (голова, руки, ноги), главных частей лица (глаз, глаза, нос, губа, губы, ухо, уши и лоб), членов семьи (мать, отец, брат, сестра, дядя, тетя), времени (вчера, сегодня, завтра, сейчас, погода, холодно, тепло, снег, дождь, жарко), вождей рабочего класса. (Это портрет Ленина. Это портрет Сталина. Ленин наш учитель. Сталин наш учитель).

На каждом из лексических уроков, перед каждой новой работой путем опроса каждого ученика — происходит проверка усвоения.

Как только дети усвоят приблизительно 100 — 120 слов, при помощи которых смогут самостоятельно строить фразы, необходимо улучшить момент для перехода к грамоте, чтобы одними устными занятиями не наскучить им.

Чтобы убедиться, что можно переходить к грамоте, учителю следует провести предварительный учет приобретенных детьми навыков устной речи. С этой целью можно принести в класс новую картину, в которой имеются знакомые детям предметы или взять какой-либо предмет и провести беседу. Можно рассказать детям составленный учителем рассказ из знакомых слов и проверить, как понимают дети этот рассказ. Можно прочесть из книжки такой рассказ.

После того, как учитель убедится, что дети понимают слова в разговорной речи в пределах сообщенного им словесного запаса, он переходит к грамоте.

Обучение грамоте проводится методом целых слов с звуковым и буквенным анализом их (используется подвижная азбука, устраиваются игры в слоги и т. п.).

Порядок прохождения букв русского алфавита устанавливается в зависимости от тех трудностей, которые представляет их усвоение для учеников армян. В первую очередь проходятся буквы, общие для русского и армянского алфавитов и те, произношение которых не представляет затруднения для учеников армян. Затем уже буквы составные (е), ё, я, ю), наконец те, которые отсутствуют в армянском языке или произносятся иначе (ы, й, щ). Сначала берутся слова, которые пишутся так, как произносятся (школа, стол, стул, дом, наш). Затем только даются слова, в которых пишется безударное о (доска, окно, вода).

После окончания работы, по обучению грамоте, следует провести учет: проверить, как усвоены буквы в чтении и в письме.

После перехода к грамоте работа по развитию устной речи продолжается параллельно с прохождением алфавита и дальше до конца учебного года.

Темы для бесед. Счет по-русски до 100. Времена года. Названия месяцев. Метрические меры. Продукты питания. Название окружающих предметов, одежды и обуви, лес, сады, колхозный двор, огород, поле. Домашние и дикие животные. Занятия трудящихся. Школьный праздник. Все это на материале предметов и их изображений (при помощи дидактических пособий).

Норма новых слов, подлежащих усвоению на уроке, как разговорной речи, так и чтения по начальной русской книге, определяется учителем (примерно около 5-6). Учитель может вводить в свою речь и большее число новых слов, поясняя их значение, но не требуя их усвоения (пассивный запас слов).

ПРОГРАММА

ПЕРВЫЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ. III КЛАСС.

Устная речь.

Практическое усвоение первых разговорных фраз. При обучении детей говорить правильно, громко. Исправление произношения. Приветствия (здравствуйте, прощайте, будь готов, поощения. Простые вопросы и ответы на них (Кто всегда готов и т. д.). Простые вопросы и ответы на них (Кто меня зовет? Меня зовут... Учитель, ученик. Как тебя зовут? Меня зовут... Пользование наиболее употребительными словами и выражениями в связи с уроком: встаньте, подойдите сюда, открой дверь, запри дверь, охотно, покажи, дай, достань из... положи на... и т. д.).

Положительные и отрицательные ответы. (Что — стол. Да это стол. Нет это не стол).

Вопросы и ответы необходимые для выяснения названий предметов. (Что это. Это... Вот... Где... Тут... Там...!):

Чтение и письмо.

Постепенное усвоение чтения и письма по-русски. Связное чтение целых, знакомых слов, произносимых так, как написано, без пропуска звуков. Связное чтение слов, произносимых не так, как написано (окно, доска и т. д.). Постепенный переход к чтению коротких слов и фраз.

Ответы на вопросы по содержанию прочитанного. Чтение плакатов и надписей под картинками и рисунками. Чтение лозунгов и заучивание их наизусть.

Заучивание наизусть революционных песен; прочитанных в книжке. Заучивание коротких стихов из учебника. Декламация, хоровое чтение и чтение в лицах.

Письмо ведется параллельно чтению. Предварительное ознакомление детей с элементами письма, со способом соединения букв друг с другом. Соблюдение последовательности в элементах букв от легких к трудным. Особенное внимание следует обращать на то, чтобы в словах все буквы были связаны друг с другом. Письмо слов и коротких фраз с доски и с книги. Списывание с доски и книги коротких статей. Умение написать свое имя, фамилию, название своей школы, деревни, города, района.

К концу года дети должны уметь ответить письменно на вопрос, записанный на доске или имеющийся в книге, когда все элементы ответа имеются в вопросе, кроме одного слова; получается ответ, в котором имеются слова вопроса и еще одно новое слово; можно даже написать его на доске. Только после этого дети пишут ответ.

Практическое знакомство с грамматическими формами.

1. В курс первого года обучения (III класс) никаких грамматических правил еще не вводится.

Практическим путем должны быть приобретены следующие навыки: Употребление заглавных букв в начале письма, после точки, при написании имен людей, названия городов, сел, рек, гор.

Умение делать остановки на точках, запятых, точек с запятой.

Составление простых вопросов и умение отвечать на них сначала одним словом, а потом короткими предложениями, составленными из элементов вопроса. (Это — что? Это стол. Что стоит тут? Тут стоит стол).

Понимание приказаний (встань, сядь, иди сюда). Понимание вопросов что это? Кто это? Сколько тут? Где? Усвоение личных местоимений (я, ты, он, она, мы, вы, они). Построение предложения:

1) Из личного местоимения и существительного (я ученик, ты учитель).

2) Из личного местоимения «я» или «он» и глагола настоящего времени (я читаю, он пишет, ты видишь).

3) Из указательного местоимения и существительного (это стол, это книга).

4) Из существительного и глагола в третьем лице с наречием (тут стоит стол, там лежит книга).

5) Из глагола повелительной форме и двух дополнений (дай мне книгу).

6) Из местоимения или существительного и глагола в форме прошедшего времени и дополнения (отец был дома, я учил урок).

7) Изменение формы прошедшего времени в зависимости от пола говорящего (я читал, я читала и т. д.).

8) Пользование местоимением «наш» и «ваш», «наше», «ваше» с изменением родового окончания в зависимости от пола лица, к которому это слово присоединяется (наш учитель, наша учительница).

9) Форма падежей (в простейших случаях); родительный с предлогами без, для, дательный с предлогом к, и при глаголе даю (кому).

Винительный — прямое дополнение и с предлогом в, на (куда).

Творительный — орудие действия (рубить топором, пилю пером) и с предлогом над, под.

Предложный — с предлогом в и на (где).

ВТОРОЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ. IV КЛАСС.

Устная речь.

Краткое повторение устного материала пройденного в III классе. Разговорные уроки на темы: Наша школа, описание времени года, революционные праздники, труд в колхозе, на заводе, гигиена и санитария в школе и дома, описание природы: домашние и дикие животные. Беседы ведутся по картинкам или по конкретным предметам. Умение отвечать на заданные короткие вопросы. При беседах учитель должен широко пользоваться дидактическим материалом (картины, фото, зарисовки детей и т. п.); необходимо вводить в речь детей вспомогательные слова — предлоги, союзы, обогащать запас слов наречиями и прилагательными.

Чтение.

Связное и выразительное чтение без пропусков коротких предложений.

Ознакомление с новыми словами, встречающимися в тексте прочитанной статьи. Чтение статьи и ответы на вопросы

по ее содержанию. Заучивание наизусть прочитанных стихотворений, басен, лозунгов, революционных песен. Чтение материала не из учебника: объявление, плакаты, лозунги.

Письмо.

Более быстрое (сравнительно с первым годом) письмо слов и предложений. Выработка разборчивого почерка. Списывание с книги прочитанной статьи по указанию учителя. Выписывание из прочитанной статьи по заданию учителя. (Спишите только те строчки, в которых говорится о том, как пожарная собака спасла во время пожара куклу). Письменные ответы на заданные вопросы. В рассказе заменить имя мальчика, именем девочки, прошедшее время настоящим. Обозначение мягкости по слуху при помощи «ь».

Употребление «э» (этот, эхо, этажерка). Навык отчетливого написания букв, которых нет в армянском языке (ш, ы, е) я, ю, й).

Грамматические навыки.

Умение приставить к существительным слова: мой, моя, один, одна. Построение предложений с названиями предметов в разных положениях при пользовании вспомогательными словами: у, для, без, около, к, в, на, с, под, за, над, перед. Изменения слов, выражающих действие по времени. Повелительная форма.

Все это на простейших и наиболее употребительных глаголах, усвоенных практически в разных формах, без грамматических терминов.

Пользование соединительными словами — и, а.

Теоретические сведения по грамматике.

Предложение и его члены (подлежащее, сказуемое). Порядок слов в предложении в русском и армянском языках.

Существительное, глагол. Умение различать их и найти соответствующие формы на родном языке.

Предметы одушевленные и неодушевленные.

Множественное число (сады, огороды, доски, ручки, карандаши, мальчики, девочки, и др., окна, яйца, пнезда). Личные местоимения (я, ты, он, она, оно, мы, вы, они). Определение рода имен существительных по полу (девочка, мальчик, дед, отец, мать, бабушка, волк, волчица, волчиха, корова, бык и т. д.).

Определение рода имен существительных по окончаниям (А, Я, О, Е и согласные буквы). Изменение глаголов прошедшего времени по родам (пошел, пошла, пел, пела).

ԹՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բացառական

1. Համկոմկուսի Կենտկոմի ոգոստոսի 25-ի պատմական վորոշումների համաձայն պետք է «Ծրագրերն այնպես մշակել, վոր ապահովվի գիտությունների հիմունքների հիմնավոր և սխտեմատիկ յուրացումը»:

Տարրական դպրոցում աշակերտները պետք է ձեռք բերեն:

1. Հաստատուն գիտելիքներ և ունակություններ թվարանության չորս գործողությունների (ամբողջ թվերով) սահմանում, վերացական և անվանական թվերով:

2. Հաստատուն գիտելիքներ մետրական սխտեմի չափերի (զծային, քառակուսի և խորանարդ) և ժամանակի չափերի վերաբերյալ ու այդ չափերի գործածության գործնական ունակություններ:

3. Սկզբնական գիտելիքներ հասարակ և տասնորդական կոտորակների մասին:

4. Տարրական գիտելիքներ զննական յերկրաչափությունից՝ կապելով այն չափումների, զծագրումների և աշխատանքի հետ:

5. Խնդիրների լուծում՝ ամբողջ և կոտորակային թվերով:

Մաթեմատիկական աշխարհագրության հետ միասին աշակերտներին պետք է տա մասշտաբով և եկկերով աշխատելու ունակություն, ռազմատեղագրական պայմանական նշանների ծանոթություն և վայրի պարզ հատակագիծ հանելու հմտություն:

Տարրական դպրոցում ուսման բոլոր տարիներում կենտրոնական տեղը պետք է բռնի ամբողջ թվերի թվաբանությունը:

Այդ բնագավառի գիտելիքները և հմտությունները պետք

և յուրացվեն գիտակցաբար, կայուն և հաստատուն կերպով, վորպեսզի միջնակարգ դպրոցը հիմնվելով տարրական դպրոցում տրված՝ հաստատուն յուրացված գիտելիքների վրա, կարողանա իր ուշադրութունը կենտրոնացնել կոտորակային թվերի թվաբանության վրա:

II. Թվաբանության դասընթացն ըստ դասարանների բաշխվում է՝

Ա. Դասարանում: Չորս գործողություններ 1—10-ի և 1—20-ի, նաև կլոր տասնյակներով 100-ի թվաչափանում, ինչպես և թվադրում 100-ի սահմանում:

Բ. դասարանում: Հարյուրի սահմանում 4 գործողություններ ու խնդիրների լուծում և հազարի սահմանում՝ գումարում և հանում ու խնդիրների լուծում:

Գ. դասարանում: Բազմանիշ թվերի թվադրում և չորս գործողություններ ու խնդիրների լուծում միլիոնի սահմանում:

Դ. դասարանում: Ամեն մեծության ամբողջ թվերի թվադրում, չորս գործողություններ ու խնդիրների լուծում, ներառյալ հաշվումների ավելի բարդ ձևերը:

Միավորի մասերով վարժություններ կատարվում են 2-րդ դասարանից սկսած, իսկ չորրորդ դասարանում՝ տըրփում է նաև ծանոթություն տասնորդական կոտորակների մասին:

Յերկարաչափության տարրերն անցնելու դիտավոր նպատակն է՝ յերեխաների մեջ հետզհետե դարձացնել պատկերացումներ յերկրաչափական ձևերի մասին, զարգացնել նրանց տարածական պատկերացումները, ինչպես և նրանց կոմբինատորական ու կառուցողական ունակությունները:

Այդ աշխատանքներն սկսվում են առաջին դասարանից և վորոշակի սիստեմով ընթանալով՝ սերտ կերպով կապվում են թվաբանության, պոլիտեխնիկ աշխատանքի հետ, զինելով 1-ին և 2-րդ դասարաններում յերկրաչափական աշխատանքներին հատկացվում է յուրաքանչյուր քառորդում մոտավորապես 4—5 ժամ, 3—4 դասարաններում՝ 7—8 ժամ: Մետրական սիստեմի, ինչպես և ժամանակի չափերի ուսումնասիրությունն սկսվում է 1-ին դասարանից և շարունակվում մինչև 4-րդ դասարանը, վորտեղ ամբողջ անցածը սիստեմի յե բերվում, ըստ վորում սովորողները պետք է հաստատուն կերպով յուրացնեն զանազան չափերի միավորային (ՅԱՌ-

НЧНБС) հարաբերությունները (գծային, քառակուսի և խորանարդ, ինչպես և ծանրության չափերը), չափերի վերածումը, անդրադարձումը և անվանական թվերով գործողություններ կատարելը. պետք է կարողանան անվանական թվերով խնդիրներ լուծել, ոգտվել չափերով զանազան հատվածներ, մակերեսներ ու ծավալներ չափելու համար: Յերկանվանի բարդ անվանական թվերի ուսումնասիրությունն առանձին բաժին չի հատկացվում. այդ ուսումնասիրությունը տարվում է հասարակ (վերացական) թվերին զուգընթացաբար:

III. Մաթեմատիկայի ուսումնասիրությունը պետք է աշխատանքի վրա, վոր թիվը և չափը յերեխայի ձեռքին՝ գործիք դառնան չրջապատի իրականությունը գիտենալու համար: Մաթեմատիկան պետք է ոգտագործվի յերեխաների կողմից սոցիալիստական շինարարությունն ավելի խորը կերպով ըմբռնելու, հասարակական աշխատանքներն ավելի լավ կատարելու և սոցիալիստական հայրենիքի պաշտպանությանը պատրաստվելու համար: Գիտակցական կարգապահությունը և աշխատանքը կանոնավոր և ճիշտ կատարելու ունակություններ դաստիարակելու խնդիրները ձեռք են բերվում մաթեմատիկայի դասավանդության ընթացքում ուղիղ և ճիշտ արտահայտվելու, գրանցումները մաքուր և կանոնավոր կատարելու, հաշվումների արդյունքների պատասխանատվությունն ամրացնելու պահանջներով: Այդ նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է, վոր աշխտեղ, վորտեղ այդ նպատակահարմար է, մաթեմատիկան կապակցվի ուսումնական մյուս դիսցիպլինաների հետ՝ բնագիտության, աշխատանքի, աշխարհագրության և այլն, ինչպես և մանուկների հասարակական աշխատանքի հետ. այդ դիսցիպլինաները թվաբանական խնդիրների համար առատ նյութ են տալիս՝ մաթեմատիկական ունակությունները գործնական կյանքում կիրառելու համար: Տարրական դպրոցի բարձր դասարանների հասարակագիտության, բնագիտության և մյուս առարկաների հարցերի մաթեմատիկական մշակումն իր հերթին ոգտանդակում է այդ առարկաների բովանդակությունը կողմոգ փաստերն ու յերևույթներն ավելի պարզ և ճիշտ ուսումնասիրելուն: Մաթեմատիկայի կապն ուսումնական մյուս առարկաների հետ՝ պետք է ընթանա թվաբանական գործողությունների աշխատանքի պատկերացումների և ունակությունների չրջանակում, վորոնք յուրացված են աշակերտու-

Թյան կողմից ավյալ մոմենտում: Այդ կապը վոչ մի դեպքում
չպետք է խախտի մաթեմատիկայի դիսցիպլինում ընդուն-
ված կարգը և սխառմը:

IV. Թվաբանության աշխատանքներում խոշոր նշանա-
կություն ունեն խնդիրները, վորոնք հանդիսանում են վոր
պես մաթեմատիկայի և կյանքի ու սոցիալարարության միջն
յեղած կապի կոնկրետ ձև:

Խնդիրների լուծմանը դպրոցում պետք է մեծ ուշադրու-
թյուն դարձնել:

Պատրաստի և աշակերտները կողմից կազմած խնդիրների
լուծումը պետք է դառնա մաթեմատիկայի աշխատանքների
սխառմում կարևորագույն ողակը: Հասարակ խնդիրները
միջոցով պետք է պարզել Թվաբանական գործողությունների
խմաստը: Հասարակ և բարդ խնդիրներ լուծելու միջոցով
պետք է ամրապնդել և գործնականորեն կիրառել մաթեմա-
տիկական ունակությունները:

Բարդ խնդիրներ լուծելու միջոցով աշակերտները պետք
է ձեռք բերեն տարրական ունակություններ անալիզի պարզ
հարցերի միջև յեղած կախումը: Այդ բոլորը նպաստում է
աշակերտի մաթեմատիկական մտածողության զարգաց-
մանը:

Խնդիրների ընտրության մեջ պետք է պահպանել խիստ
հաջորդականություն— հեշտ խնդիրներից դեպի ավելի
դժվարը, պարզից—բարդը, առաջին հերթին ոգտագործելով
ստարիլ դասագիրքը: Ինքնուրույն կազմած խնդիրների բո-
լանդակությունը պետք է վերցնել մանկան կյանքից և աշ-
խատանքից, սոցիալիստական շինարարության նյութերից և
մյուս դիսցիպլիններից: Նյութն ընտրելիս անհրաժեշտ է
մանրագնին հաշվի առնել նրա մատչելիությունն աշակե-
րության համար:

Իրենց կառուցվածքով և բովանդակությամբ խնդիրները
պետք է համապատասխանեն Թվաբանության և յերկրաչա-
փության հասկացողություններին և նյութի ծավալման սխ-
առմին:

Որինակ՝ 1-ին դասարանում յերեխաները պետք է կարո-
ղանան լուծել խնդիրներ, վորտեղ պահանջվում է գտնել յեր-
լը՝ վորպես մի քանի հավասար գումարելիների գումարը,
գտնել մի քանի հավասար մասերի բաժանումից ստացած
քանորդը, իմանալ՝ քանի անգամ մեկ թիվը պարունակվում

է մյուս թվի մեջ: Այս դասարանում սովորողները պետք է
կարողանան լուծել այնպիսի խնդիրներ, վորտեղ պահանջ-
վում է մեկ թիվ ավելացնել կամ պակասեցնել մի քանի միա-
վորով, գտնել թվի կեսը, քառորդը, կարողանալ կատարել
գումարման և հանման անողղակի ձևերը (քանիսին գումար-
ելով 4 կտացվի 7. կամ՝ 8-ից վորքան պետք է հանել,
վոր յերեք ստացվի և այլն):

2-րդ դասարանում աշակերտները պետք է կարողանան
խնդիրները լուծել տարբերական և քանորդական համեմա-
տություններով, ինչպես և թիվը մի քանի միավորով ավե-
լացնելու և պակասեցնելու, մի քանի անգամ ավելացնելու ու
պակասեցնելու վարժություններով, թվի մեկ մասը գտնե-
լով, ըստ մասերի և բովանդակության բաժանելով՝ որվա
սահմանում դեպի տեղությունը վորոչելու վերաբերյալ,
յերբ տրվում է գեպքի սկիզբը և վերջը: Այստեղ տրվում են
նաև խնդիրներ՝ միության բերելու յեղանակով:

Ուսուցման 2-րդ տարվա վերջում աշակերտները պետք է
կարողանան՝

1) Համառոտ գրանցել խնդրի պայմանը, 2) բանավոր
հարցը դնել և անվանել հարցը լուծելու գործողությունը, 3)
ճիշտ գրել գործողությունը, 4) խնդիրը լուծելուց հետո կա-
պակցված պատմել խնդրի լուծման հաջորդական ընթացքը:

3-րդ դասարանում աշակերտները պետք է կարողանան
խնդիրը լուծել տարբերական և քանորդական համեմատու-
թյուններով, թվի մի քանի մասերը գտնելով, մակերեսների
հաշվումներով, համապատասխան ավյալներով դեպքի տեո-
ղությունը վորոչելով (տաքվա սահմանում), միավորի մա-
սերը գումարելով և հանելով, ինչպես և խնդիրներ միության
վերածելու ու հարաբերությունների յեղանակով, համեմա-
տական բաժանման խնդիրներ և այլն: Այս դասարանում մեծ
ուշադրություն պետք է դարձնել բարդ խնդիրների լուծման
վրա, վորտեղ պահանջվում է աշակերտներից կարողանալ
հասկանալ մեծությունների միջև յեղած կախումը, հարցը
բանավոր դնել և ճիշտ ընտրել Թվաբանական գործողությու-
նը՝ տրված հարցը լուծելու համար: Այս դասարանում սո-
վորողները վարժվում են հարցերը գրավոր կերպով դնելուն:

4-րդ դասարանում աշակերտները պետք է կարողանան
այնպիսի խնդիրներ լուծել, վորոնց մեջ պահանջվում է
գտնել ամբողջի մի քանի մասերը, մասերի ոգնությամբ
ամբողջը, թվի մեկ և մի քանի տոկոսը, մակերեսները և

Ժափալը, հասարակ կոտորակները գումարումը և հանումը,
 Ժամանակի հաշվումները, ինչպես և խնդիրներ, վորոնք
 լուծվում են յերկից կանոնով, միջին թվաբանականի վորոշու-
 մով յերկու թիվ գտնել, յերբ հայտնի յեն այդ թվերի գու-
 մարն ու տարբերությունը: Յերկու թիվ գտնել ըստ նրանց
 քանորդական հարաբերության, խնդիրներ շարժման վերա-
 ճերյալ:

Վերը նշված խնդիրները տեսակների շարքը հանդիսա-
նում է վերապես օրինակելի մի ծավալ այն խնդիրների, վո-
րոնց լուծումը պետք է յուրացնեն աշակերտները: Առանձին
դեպքերում (նայած աշակերտների պատրաստությանը) այդ
ծավալը կարելի է լրացնել աշակերտներին մատչելի այլ
խնդիրներով, աշխատանքի մեջ բազմազանություն մտցնելու
և զանազան յեղանակներով խնդիրներ լուծելու մեջ նրանց
վարժեցնելու նպատակով:

2, 3 և 4-րդ դասարաններում պետք է խնդիրներ և որևէ նախնիներ լուծվեն նաև բարդ անվանական թվերով, վորպեսզի տշակերտները տարրական դպրոցում ձեռք բերեն կայուն ունակություններ մետրական և ժամանակի չափերով դործողություններ կատարելու մեջ: Ժամանակի խնդիրները, նրանց լուծելու դժվար տեխնիկայի պատճառով չպետք է բարդացնել շատ անուններով. շատ կարևոր է վարժեցնել խնդիրներն արագ ու ճիշտ լուծելու մեջ տարվա, ամսվա և օրվա սահմանում:

Պատրաստի (ղասագրքի) խնդիրները հետ միասին պետք է աչակերտներին վարժեցնել տեղական տվյալներով ինքնուրույն խնդիրներ կազմելուն և լուծելուն: Ուսման 4-րդ տարվա վերջում աչակերտը պետք է կարողանա՝

1) Կազմել թվաբանական խնդրի լուծման գրավոր պլանը:

2) Հարցը լուծելու համար ճիշտ բնորել թվաբանական
գործողությունը հիմնվելով գործողությունների ճիշտ կերպ
ներքև և մեծությունների մեջ յեղած կախումն ըմբռնելու
վրա:

3) Կարողանալ ճիշտ, գիտակցաբար և բավականին արագ կոտարել թվարանական գործողությունները՝ ոգտվելով հաշվումների բանալոր և գրալոր ձևերից:

4) Կապակցված և հաջորդաբար պատմել խնդրի լուծման ընթացքը՝ խնդիրը վճռելուց հետո:

5) Կարողանալ զբաղեցնել ժողովին ֆորմուլով:

Խնդիրներ լուծումը պետք է ոգտագործել զանազան մեծությունների միջև յեղած փոխհարաբերությունն աչա-
կերտներին պարզաբանելու նպատակով:

Վերաներին պարզաբանելու նպատակով:
Մաթեմատիկայում ուսումնասիրվող բազմազան մեծու-
թյուններից տարրական դպրոցում ուսումնասիրվում են այն
մեծությունները, վորոնց աշակերտը հաճախ և հանդիպում
էլյանքում և վորոնց մեջ կախումն ավելի պարզ է. որինակ՝
կախում դնի, արժեքի և քանակի միջև, արագության, հե-
ռավորության և ժամանակի միջև մշակման նորմաների,
աշխատանքի տևողության և արդյունքի միջև գծային չա-
փերի և մակերեսների, գծային չափերի և առարկայի ծավա-
լի միջև, տվյալ զեպքի սկզբի, տևողության և վերջավորու-
թյան վերաբերյալ: Այդ կախման պարզաբանումը չպետք է
ստացվի վորպես արդյունք անդիր արած ֆորմուլների կամ
կանոնների, այլ վորպես արդյունք շատ խնդիրներ լուծելու
և յերեխաների կենսական փորձի փաստերից:

Եւ յերեւաները կենսական վերածը զմահացողս
 Խնդիրներում պետք է ոգտագործել նաեւ Հաշվետարտու-
 թյան տարրերը-գործնական ծանոթություն յերկմտային
 գրանցումներին։

Վ. Մաթեմատիկական աշխատանքների մի շարք տեսակ-
ների մեջ ծրարգրում մեծ ուշադրություն է դարձվում բանա-
վոր հաշվումների ունակությունների զարգացմանը: Սովոր-
բական կյանքում բանավոր հաշվումները մեծ տեղ են դրա-
վում: Բանավոր հաշիվը նպաստում է դրավոր հաշվումնե-
րին, մանավանդ բազմանիշ թվերի բաժանման ժամանակ:
Բանավոր հաշիվը միևնույն ժամանակ զարգացնում է աշու-
կերտի ըմբռնողությունը, կոմբինատորական ընդունակու-
թյունները՝ դնելով նրան տվյալ կոնկրետ դեպքին հարմար
հաշվումների ձևեր ընտրելու անհրաժեշտության առաջ:
100-ի սահմանում բոլոր,

Անհրաժեշտ է պահանջել, վոր 100-ի սահմանում բոլոր, իսկ 1000-ի սահմանում՝ հեշտ գործողությունները բանավոր կերպով կատարվեն արդյունքների հետագա գրանցումով: Ծրագրում բանավոր հաշիվը վորպես ինքնուրույն բաժին 3-րդ դասարանից ե մտցված, այն պատճառով, վոր 1-ին և 2-րդ դասարաններում բոլոր հաշվումները բանավորի բնույթ են կրում: Գրանցումներն այդ դասարաններում բանավոր աշխատանքների տրձանագրումն են լինելու միայն:

Զպետք է սահմանափակվել միայն բանավոր հաշվումներ, որի պարզ ձևերի ուսումնասիրությունը (ինչպես, որինակ, 25-ով, 50-ով բազմապատկելը), այլ անհրաժեշտ է— վորքան

հնարավոր է, բանավոր հաշվումներ ավելի հաճախ գործադրվեն մաթեմատիկայի ամբողջ դասընթացն անցկացնելիս, համակցելով բանավոր վարժությունները դրավորների հետ:

Նոր տիպի խնդիրներին ծանոթացնելիս ոգտակար է այն տիպը բանավոր կերպով պարզաբանել փոքր թվեր ունեցող խնդրի վրա. նույնը պետք է անել նաև մաթեմատիկական նոր հասկացողություններ և կանոններ բացատրելիս՝ հիմք ընդունելով բանավոր ձևերի մշակման յեղանակները: Բանավոր հաշվումների վարժություններ կատարելիս չպետք է բավարարվում միայն ամբողջական թվերով, այլ անհրաժեշտ է ոգտագործել նաև կոտորակները և տոկոսները:

VI. Մաթեմատիկայի դասավանդության մեջ մեծ տեղ պետք է բռնի մաթեմատիկական հաստատուն ունակությունների մշակումն աշակերտների մեջ: Դպրոցը պետք է ստեղծի կայուն ունակություններ՝ գործադրելով մաթեմատիկական զանազան վարժություններ, ինչպես որինակ՝ թվային վարժությունների և խնդիրների լուծում, աշխատանք դիզակտիկ նյութերով, մաթեմատիկական խաղեր, չափելու, կշռելու, գծելու գործնական աշխատանքներ: Վարժություններին պետք է նախորդի դասատույի հանգամանորեն տված բացատրությունը, վորպեսզի աշակերտներին աշխատանքների մեջ ապահոված լինի գիտակցական մոտեցումը: Որինակների և խնդիրների լուծման վարժություններ պետք է կատարվեն ինչպես դպրոցում, նույնպես և տանը: Կայուն ունակություններ ստեղծելու նպատակին պետք է ծառայեն նաև աշակերտների ինքնուրույն գրավոր աշխատանքները: Գրավորների համար գործադրվում են նույն այն ձևերը, ինչ վոր վերևում ասվեց մաթեմատիկական վարժությունների նկատմամբ:

VII. Համկոմկուսի (բ) Կենտկոմի վորոշման մեջ աշխատանքի մեթոդների բաժնում ասվում է այն մասին, վոր դասատուն պարտավոր է սխտեմատիկորեն և հաջորդաբար շարադրել իր առարկան: Մաթեմատիկայի վերաբերյալ այդ դիտողությունն ստանում է բացառիկ կարևոր նշանակություն: Խիստ հաջորդականություն ու սխտեմա մաթեմատիկայի նկատմամբ՝ կարևոր մեթոդական պահանջ են հանդիսանում: Մաթեմատիկայի յուրաքանչյուր նոր աստիճանը կարող է հասկացվել և յուրացվել միայն այն դեպքում, յեթե լավ հասկացվել ու յուրացվել է նախորդ աստիճանը:

Յուրաքանչյուր նոր ունակություն մաթեմատիկայում

աճում է նախորդ ունակությունից: Այստեղ հիմունքում յեղած ամենափոքր բացն անգամ դժվարացնում է հետագա աշխատանքը: Այդ պատճառով դասատուի հաղորդած մաթեմատիկական գիտելիքները և ունակությունները պետք է դասավորված լինեն վորոշակի սխտեմով և հաջորդականությամբ. մի աստիճանից մյուսին անցնել կարելի յե միայն այն ժամանակ, յերբ լավ յուրացված է նախորդ աստիճանը:

Մաթեմատիկայի աշխատանքների մեջ (գլխավորապես ցածր դասարաններում) պահանջվում է ուսուցման զննակալության և կոնկրետության կիրառումը:

Տարրական դպրոցում մաթեմատիկական վերացական դադափարների զարգացմանը պետք է անցնել յեղակետ ընդունելով գննական ուսուցումը: Այստեղից ել բղխում է մաթեմատիկական գննական պարագաների նշանակությունը, վորոնց ոգնությանը միշտ պետք է դիմի ուսուցիչը՝ թվաքանական արկղ, առևտրական հաշվիչ, չվեդական հաշվիչ, մետրական չափեր (մետր, լիտր, գրամ և այլն), յերկրաչափական մարմինների մոդելներ, չափելու և գծադրական պարագաներ (կարկին, անկյունարդ, քանոն և այլն), հողաչափական պարզ գործիքներ՝ եկկեր, չափայերիզ (ուղեաղև) և այլն: Միևնույն ժամանակ պետք է ոգտագործվեն նաև ինքնաշեն պիտույքները՝ ինքնաշեն ձողիկներ, յերկրաչափական ձևեր, յերկրաչափական մարմինների մոդելներ և այլն:

Մաթեմատիկայի դասավանդման գննականությանը մեծ չափով նպաստում է գրաֆիկ աշխատանքների գործադրումը՝ որինակ՝ բազմապատկման աղյուսակն ուսումնասիրելիս՝ ուղղանկյունները, կոտորակներն ուսումնասիրելիս՝ չրջանն ու ուղղանկյունները, մակերեսներն ու ծավալներն ուսումնասիրելիս՝ քառակուսիները, ուղղանկյունները, խորանարդի և դուզահեռանիստի գծումը:

Մաթեմատիկայի աշխատանքները բազմապիսի զարձնելուն մեծ չափով նպաստում են մաթեմատիկական խաղերը (լոտո, դոմինո և այլն), վորոնք առաջին դասարանում կիրառվում են դասերի ժամանակ, իսկ բարձր դասարաններում՝ արտադպրոցական գրադմունքներին:

Մաթեմատիկայի դասերին վորչ մի կանոն և վորչ մի գրույթ չպետք է հրամցվի դոգմատիկ կերպով. վորջ աշխատանքն այնպես պետք է դրվի, վոր յերեխաները գիտեն, համեմատեն, յեզրակացություններ հանեն ու ամփոփեն:

VIII. Ծրագրում նյութը բաժանված է ըստ քառորդների: Նյութի այդպիսի դասավորութունը հնարավորութուն կտա դասատուին պարզ կերպով պատկերացնել տվյալ ժամանակաշրջանում մշակվելիք գիտելիքների և ունակությունների ընդհանուր ծավալը: Սակայն այդ բաժանումը տրված է փորպես որինակ. նայած աշակերտների պատրաստությանն ու տեղական այլ պայմաններին նյութը կարող է մասամբ փոխադրվել մի քառորդից մյուսը, այն պայմանով, լոր տարվա համար ծրագրով նախատեսված ամբողջ նյութը մշակվի և ավարտվի:

Քառորդի մեջ նյութը բաշխված է թվաբանության և յերկրաչափության միջև: Այդպիսի բաշխումը հնարավորութուն է տալիս հատուկ կերպով սահմանելու առանձին բաժինների ծավալը և յուրաքանչյուրի մշակման սխտեմը: Մաթեմատիկայի մեթոդիկան պահանջում է այդ մասերի կապակցությունն իրար հետ և յերկրաչափության նյութերի հմտորեն ոգտագործումը թվաբանության համար, ինչպես և թվաբանական ունակությունները՝ չափումներ կատարելու, մակերեսներ և ծավալներ հաշվելու և այլն:

Յուրաքանչյուր քառորդում ծրագրերը տալիս է նոր նյութ, սակայն այդ չի նշանակում, լոր մեկ քառորդում սկսված աշխատանքները մյուսում ընդհատվում են. ընդհանրապես՝ մաթեմատիկական գիտելիքներն ու ունակություններն ամուր յուրացնելու համար սխտեմատիկ աշխատանք և պահանջվում նրանց վրա՝ ամբողջ տարվա ընթացքում:

Գործնական աշխատանքում նոր նյութի յուրացման հետ պետք է տեղ տալ անցածի կրկնությանը և ամրացմանը: Յուրաքանչյուր բաժնի ուսումնասիրությունից հետո պետք է լինի կրկնողություն և հաշվառում. նույնը պետք է անել ամեն մի քառորդից հետո և տարեվերջին:

Կրկնողության համար արտագրական պլաններում պետք է նախատեսել յուրաքանչյուր քառորդի վերջում 5—10 ժամ:

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

1-ին ԴԱՍԱՐԱՆ

1-ին ֆառորդ

1-ի ն տ ա ս ն յ ա կ.

Յերեխաների թվական պատկերացումների ճշգրտում:

Ուղիղ և հակադարձ համրանք մինչև 10-ը: Ծանոթություն թվանշաններին:

Բոլոր թվերը մինչև 10-ը՝ գրել և կարդալ: Գումարում և հանում 10-ի սահմանում, գումարման և հանման (+ և -) նշաններ. հավասարման նշան (=):

Հաշվում գույգերով մինչև 10-ը:

Յերեխաների տարածական և ժամանակի պատկերացումների ճշգրտում: Ծանոթություն՝ քառակուսուն, ուղղանկյուն քառանկյանը, յեռանկյանը և չրջանին. տարբերել նրանց ըստ արտաքին տեսքի, ճիշտ անվանել, չրջապատում գտնել այդ ձևերի առարկաներ, այդ ձևերը պատրաստել ձողիկներով, լուցկիներով, կտրել թղթից կամ ստվարաթղթից, գծել վանդակավոր թղթի վրա:

Մետր: Մետրով չափելու վարժություններ:

Ժամանակի չափեր. վեցորյակ և յոթնորյակ. քանի՞ որունեն վեցորյակը, յոթնորյակը:

2-րդ ֆառորդ

2-ր դ տ ա ս ն յ ա կ

Թվարկում և թվագրում 20-ի սահմանում:

Գումարում և հանում 20-ի սահմանում:

Ծանոթություն «այսքանով ավելի և այսքանով պակաս» հասկացողություններին և նրանց ոգտագործումը 20-ի սահմանում ինդիքներ լուծելիս և բանավոր վարժություններում:

Ծանոթացում կիլոգրամին. փոքր ծանրությունների (ամբողջ կիլոգրամներով) կշռի վորոշելը կշեռքի ոգնությամբ: Առարկաների մոտավոր ծանրության վորոշելը ձեռքով (ամբողջ կիլոգրամների սահմաններում):

Լիտր. փոքր անոթների (բաժակ, չիշ) տարողության վերաբերյալ վարժություններ ամբողջական լիտրերի սահմաններում (քանի՞ բաժակը մեկ լիտր է և այլն):

3-րդ ֆառորդ

Ուղիղ և հակադարձ համրանք զույգերով, հնգյակներով, յեռյակներով և քառյակներով 20-ի սահմանում:

Բազմապատկում և բաժանում 20-ի սահմանում:

Ծանոթություն սանտիմետրին և նրանով ոգտվելու վարժություններ:

Ժություններ առարկաների յերկարությունը, լայնությունը և բարձրությունը չափելու ժամանակ: Վարժությունների և խնդիրների լուծում անցածի սահմանում:

4-րդ ֆառորդ

Համրանք և բանավոր ու գրավոր թվարկություն մինչև 100:

Գումարում, հանում, բազմապատկում և բաժանում տասյակներով՝ մինչև 100:

Գումարում և հանում 100-ի սահմանում (պարզագույն դեպքեր, որինակ՝ $70+8$, $56-6$, $24+30$, $48-20$):

Սրանց հետ կապված խնդիրների լուծում:

Ծանոթացում ժամացույցին: Ժամանակը մեկ ժամի ճշտությամբ վորոշելը: Ժամ, որ, ամիս, ամիսը քանի որ ունի, 9 որը ֆանի ժամ:

Տարվա ընթացքում անցած նյութի կրկնություն:

1-2 հարցանի խնդիրների լուծում՝ ամբողջ տարվա ընթացքում:

2-րդ ԴԱՍԱՐԱՆ

1-ին ֆառորդ

Գումարում և հանում 100-ի սահմանում:

ա) Յերբ տասնյակը չի անցնում (որինակ՝ $20+34$, $53-20$, $23+34$, $57-34$):

բ) յերբ տասնյակը լրանում է (որինակ՝ $24+36$, $44-24$):

գ) յերբ տասնյակն անցնում է (որինակ՝ $27+36$, $62-35$):

Յերկանուն անվանական թվերի գումարումն ու հանումը, առանց չափերի վերացման և անդրադարձման (ռուբլի և կոպեկ, մետր և սանտիմետր, որ և ժամ): Ծանոթություն գումարման տեղափոխելիության հատկությանը: Թվերի տարբերական համեմատում:

Բազմապատկման և բաժանման կրկնություն 20-ի սահմանում:

Ուղիղ և հակադարձ համրանք խմբակներով, մինչև 100 (որինակ՝ 6, 12, 16, 7, 14, 21, 28, 20, 15, 10, 5 և այլն):

Բազմապատկման և բաժանման աղյուսակի առաջին մասը:

2-րդ ֆառորդ

Աղյուսակային բազմապատկում և բաժանում (չարունակություն):

Ծանոթություն բազմապատկման տեղափոխելիության հատկություններին (արտադրիչների տեղափոխությամբ տարրյալը չի փոխվում):

Թվերի քանորդական համեմատում (մի թիվ մյուսից քանի անգամ մեծ է կամ փոքր):

Մասեր՝ $1/2$, $1/4$, $1/8$: Միատեսակ մասեր ունեցող կոտորակների գումարում և հանում: Թվի $1/2$, $1/4$, $1/8$ մաս գտնելը:

100-ի սահմանում բոլոր գործողությունների կրկնություն: Խնդիրների լուծումը:

Ծանոթություն պարզագույն դիագրամներին. կարդալ և վանդակների միջոցով սյունյակային դիագրամներ գծել՝ վանդակն ընդունելով վորպես միավոր: Ժամանակի չափեր. տարի, ամիս, որ, ժամ, րոպե: Ժամանակը ժամացույցի միջոցով վորոշելը՝ մեկ րոպեյի ճշտությամբ: Ժամանակը յերկու ձևով արտահայտելը (ժամը 2-ը, ժամը 14-ը):

Շրջանը, քառակուսին և ուղղանկյունին մասերի բաժանելը (ծավալելու միջոցով) և այդ մասերով լրիվ ձև ստանալը:

Ուղիղ գծի բաժանումը 2, 4 և 8 հավասար մասերի:

3-րդ ֆառորդ

Բազմապատկման և բաժանման աղյուսակի կրկնություն:

Արտաաղյուսակային բազմապատկում և բաժանում. յերկնիչ թվի բազմապատկումը միանիշով և միանիշի բազմապատկումը՝ յերկնիշով. յերկնիշ թվի բաժանումը միանիշի և յերկնիշի վրա:

Բաժանում մնացորդով:

Կրկնություն քոլոր գործողությունների՝ 100-ի սահմանում. խնդիրների լուծում:

Բանավոր և գրավոր թվարկություն 1000-ի սահմանում: Կոլոր հարյուրակներով՝ բոլոր գործողությունները 1000-ի սահմանում:

Կշռի միավորները՝ կիլոգրամ և գրամ: Կշռել 1 կգ, 500 գր, 200 գր, 100 գր կշռաքարերով:

Ձեռքով մոտավորապես վորոշել զանազան առարկաների կշիռը 1—2 կիլոգրամի սահմանում:

Սյունյակային դիագրամներ կարգալին ու գծագրելը վանդակավոր թղթի վրա (պայմանական ձևով մի վանդակն ընդունելով վորպես հաշվի կամ չափի մի քանի միավոր):

4-րդ ֆառորդ

Գումարում և հանում 1000-ի սահմանում: Յերկանում անվանական թվերի (ոուրլի և կոպեկ, մետր և սանտիմետր, կիլոգրամ և գրամ), գումարումն ու հանումը՝ չափերի անդրադարձումով և վերածումով:

Ծանոթություն կիլոմետրին— կիլոմետրի և մետրի համեմատությունը:

Տարվա ընթացքում անցած նյութի կրկնություն, 2 հարյուրի խնդիրների լուծում հասարակ և անվանական թվերով՝ ամբողջ տարվա ընթացքում:

3-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1-ին ֆառորդ

Թվարկություն, գումարման և հանման գործողությունների կրկնություն 1000-ի սահմանում:

Բանավոր հաշիվ 100-ի և 1000-ի սահմաններում, գումարելիներից մեկի կլորացումով (որինակ՝ $99 + 67 = 100 + 67 - 1 = 166$): Գումարում՝ գումարելիների տեղափոխությամբ (որինակ՝ $94 + 37 + 6 = 100 + 37 = 137$): Բազմապատկում և բաժանում 1000-ի սահմաններում: Կլոր տասնյակների բազմապատկումը և բաժանումը միանիշ թվի վրա՝ յերկնիշ և յեռանիշ թվերի բազմապատկումը միանիշ թվով. յեռանիշ թվի բաժանումը միանիշի վրա. յերկնիշ թվի բազմապատկումը 10-ով, կլոր տասնյակներով և յերկնիշ թվի բաժանումը յերկնիշ և յեռանիշ թվի վրա, յերբ քանորդը միանիշ թիվ է ստացվում: Յերկանուն անվանական թվերի բազմապատկումը և բաժանումը, յերբ չի պահանջվում չափերի անդրադարձում և վերածում (որինակ՝ 15 ո. 15 կ. $\times 6 : 12$ կիլոգրամ 126 գրամը: 6-ի) խնդիրների լուծում:

Ուղիղ գիծ: Քանոնով ուղիղ գիծ գծելը. ուղիղ գծի հատված և նրա չափելը. ծանոթություն մասշտաբին, գետնի վրա ուղիղ գիծ տանելը, նրա չափելը և հատակագծի վրա

անցկացնելն ըստ տվյալ գծային մասշտաբի: Վանդակավոր թղթի վրա դասարանի հատակագիծ գծելը:

Յերկարության չափեր. կիլոմետր, մետր, դեցիմետր, սանտիմետր, միլիմետր. նրանց համեմատությունը: Յերկարության չափը— տոնն, ցենտներ, կիլոգրամ, գրամ. նրանց համեմատությունը: Չափերի անդրադարձումն ու վերածումը:

2-րդ ֆառորդ

Բանավոր հաշիվ 1000-ի սահմանում. թվերը 10-ով և 5-ով բազմապատկելու պարզեցրած ձևերը:

Բանավոր և գրավոր թվարկում միլիոնի սահմանում. կարողանալ թիվը կարդալ, գտել հաշվիչի (համրիչի) վրա և գրել:

Միլիոնի սահմանում գումարում և հանում՝ գրավոր ու հաշվիչի վրա՝ բարդ անվանական թվերի գումարումը և հանումը: Թվերի անունները գումարման և հանման գործողություններում: Գումարման և հանման արդյունքների ստուգումը: Բազմանիշ թվերի բազմապատկումը և բաժանումը (վերացական և անվանական) միանիշ թվի վրա: Թվերի անունները բազմապատկման և բաժանման գործողություններում: Ժամանակի չափեր՝ 100-ամյակ (դար), տարի, ամիս, օր, ժամ, րոպե, վայրկյան. նրանց համեմատությունը. չափերի անդրադարձումը և վերածումը:

Ուղղանկյունի և քառակուսի. սրանց անկյունները, կողմերը, հակառակ կողմերի գուգահեռությունը և հավասարությունը: Անկյուններ՝ ուղիղ, սուր և բութ: Ուղիղ անկյան առաջացումը. քանոնի և անկյունարդի ոգնությամբ ուղիղ անկյուն գծելը. ուղղանկյան և քառակուսու կողմերի գումարը հաշվելը. քանոնի և անկյունարդի ոգնությամբ քառակուսի և ուղղանկյուն գծելը:

3-րդ ֆառորդ

Բանավոր հաշիվ. 100-ով, 50-ով բազմապատկելու բանավոր յեղանակները: Յերկնիշ թվերի վրա բանավոր բաժանելու յեղանակները՝ բաժանելին գումարելիների վերածելու միջոցով, յերբ գումարելիներից յուրաքանչյուրը բաժանվում է բաժանարարի վրա. որինակ՝ $238 : 7 = (210 : 7) + (28 : 7)$, $144 : 12 = (120 : 12) + (24 : 12)$:

Բազմանիշ թվերի բազմապատկումը և բաժանումը մի լիոնի սահմանում: Բազմանիշ թվերի բազմապատկումը 10-ով, 100-ով, կլոր տասնյակներով ու հարյուրյակներով բաժանումը 10-ի, 100-ի, կլոր տասնյակների ու հարյուրյակների վրա: Բազմանիշ թվերի բազմապատկումը յերկնիշ և յեռանիշ թվերով: Բազմանիշ թվերի բաժանումը յերկնիշ և յեռանիշ թվերի վրա:

Բարդ անվանական թվերի բազմապատկումը և բաժանումը միանիշ և յերկնիշ թվերով, յերբ պահանջվում է չափերի անդրադարձում և վերածում: որինակ՝ $126 \text{ ու. } 75 \text{ կ.} \times 18$ $125 \text{ գրամ} \times 15$, $12 \text{ մետր } 25 \text{ սանտ.} : 5$, $2 \text{ ցենտ. } 80 \text{ կգլ.} : 4$ Բազմապատկման և բաժանման արդյունքների ստուգումը:

Բոլոր գործողությունների կրկնություն միլիոնի սահմանում: Խնդիրների լուծում:

Մակերեսների չափեր, քառակուսի մետր, քառակուսի դեցիմետր, քառակուսի սանտիմետր, դրանց համեմատությունը: Քառակուսի չափերի անդրադարձումը և վերածումը, ուղղանկյան ձև ունեցող փոքր մակերեսների անմիջական չափում (միավոր ընդունված քառակուսու վերադրումով): Ուղղանկյան մակերեսների չափումներն ըստ յերկարության և լայնության (ըստ հիմքի և բարձրության). խնդիրների լուծում:

4-րդ ֆառորդ

Մասեր՝ $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$: Մասերի ձևափոխումը. դրանց համեմատությունն ըստ մեծության: Միանուն և քանորդային մասերի գումարում. ամբողջի մի քանի մասերը գտնելը (յերկու գործողությամբ):

Հողի մակերեսի չափեր. ար և հեկտար: Փոխհարաբերությունը քառակուսի մետրի, արի և հեկտարի մեջ: Ուղղանկյան ձև ունեցող հողամասի յերկարությունն ու լայնությունը չափելն ու հատակագծի վրա անցկացնելը: Նրա մակերեսը հաշվելը:

Ամբողջ տարվա անցածի կրկնություն, 3—4 գործողություն. խնդիրների լուծում՝ ամբողջ տարվա ընթացքում:

Չորս գործողություն կրկնություն միլիոնի սահմանում: Բանավոր հաշիվ. գումարում՝ գումարելիները կլորացնելով. հանում՝ նվազելին կամ հանելին կլորացնելով:

Բանավոր և գրավոր թվարկում ամեն մեծություն թվերի (ներառյալ միլիարդների դասը): Ծանոթություն կարգերի և դասերի մասին: Բազմանիշ թվերի գումարումը և հանումը (վերացական, բարդ անվանական-մետրական և ժամանակի չափեր):

Յեռանկյուններ—ուղղանկյուն, սուր անկյուն, բութ անկյուն: Ծանոթություն խորանարդին և ուղղանկյուն զուգահեռանիստին: Այդ մարմինների նիստերը, կողերը և գագաթները: Խորանարդ և վուգահեռանիստ գծելը: Խորանարդի և զուգահեռանիստի բացվածքներ պատրաստելը: Այդ մարմինների նիստերը և ամբողջ մակերեսը չափելը:

2-րդ ֆառորդ

Բանավոր հաշիվ. բազմապատկում և բաժանում 25-ով և 125-ով: Բազմապատկման և բաժանման բանավոր հաջորդական ձևը, որինակ՝ $48 \times 16 = 48 \times 2 \times 8$, $256 : 8 = 256 : 2 : 2 : 2$:

Բազմանիշ թվերի բազմապատկումը և բաժանումը: Բազմապատկման և բաժանման մասնավոր դեպքերը.

ա) զերո վերջացող և մեջը զերո ունեցող թվերի բազմապատկումը.

բ) զերո վերջացող և մեջը զերո ունեցող թվերի բաժանումը.

գ) այնպիսի թվերի բաժանումը, յերբ քանորդում ստացվում է զերո վերջացող կամ մեջը զերո ունեցող թիվ.

դ) բաժանում մնացորդով: Անվանական թվերի բազմապատկումը և բաժանումը (մետրական և ժամանակի չափեր), ներառյալ բարդ անվանական թվերը բարդ անվանականի վրա բաժանելը:

Գործողությունների կարգը: Փակագծեր: Խնդիրների լուծում. կազմել թիվային ֆորմուլաներ վոչ շատ բարդ խնդիրների համար:

Ծավալների չափերը. խորանարդ մետր, խորանարդ դե-

ցիմետր, խորանարդ սանտիմետր. նրանց համեմատությունը. խորանարդ չափերի վերածումը և անդրադարձումը Դատարկ խորանարդի և ուղղանկյան զուգահեռանիստի տարողության անմիջական չափումը: Տվյալ չափերով խորանարդի և ուղղանկյուն զուգահեռանիստի ծավալը վորոշելը: Խնդիրներ լուծում:

3-րդ փառքը

Բանավոր հաշիվ. բազմապատկիչները տեղափոխելու ձևերը. որինակ՝ $25 \cdot 14 \cdot 4 = 25 \cdot 4 \cdot 14$:

Մասերը՝ $\frac{1}{2}, \frac{1}{4}, \frac{1}{8}, \frac{1}{5}, \frac{1}{10}, \frac{1}{3}, \frac{1}{6}, \frac{1}{12}, \frac{1}{100}, \frac{1}{1000}$
մասերի առաջացումը: Միավորից պակաս, միավորից պարզումը և վերածումը, նրանց համեմատությունն ըստ մեծության: Միանուն և քանորդային կոտորակային մասերի գումարումը և հանումը: Տված հայտնի մասով գտնել թիվը: Կոտորակները գրելը վորպես տասնորդական կոտորակներ: Տասնորդական կոտորակների կազմությունը, կարգավր և գրելը (մինչև 1000 յերորդականը ներառյալ): Տասնորդական կոտորակների ձևափոխումը (որինակ՝ $0 \cdot 3 = 0 \cdot 30$ և հակառակը): Մետրական չափերով արտահայտված բարդ անվանական թիվը տասնորդական կոտորակի ձևով գրելը՝ (7 մ 24 սմ = 7. 24 մ) և հակառակը: Տասնորդական կոտորակների գումարման և հանման պարզ դեպքեր: Մերողջ և կոտորակային թվերով խնդիրներ լուծելը:

Շրջան և չրջանագիծ, կենտրոն, շառավիղ, տրամագիծ. տվյալ շառավիղով չրջանագիծ գծելը:

4-րդ փառքը

Հասկացողություն տոկոսի մասին: Տոկոսներ նշանակելը: Կլոր հարյուրներով արտահայտված թվերի մեկ ու մի քանի տոկոսը գտնելը. տոկոսներով խնդիրներ լուծելը. չրջանագիծ գիադրամաներ կարդալը:

Գեանի վրա եկիկերի ողնությամբ ուղիղ անկյուն և ուղղանկյուն քառանկյունի գծելը: Ուղղանկյան ձև ունեցող հորամասի հատակագիծը հանելը: Կրկնողություն ամբողջների և ունակությունների սխտեմա:

Ամբողջ տարվա ընթացքում 3—5 հարցանի խնդիրների լուծումը:

ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բացատրական

Տարրական դպրոցներում բնագիտության դասավանդման խնդիրն այն է, վոր 1. Բնության կյանքի և բնական յերևույթների մասին մանուկների ունեցած պատկերացումները ցից յեղնելով, այդ պատկերացումները ճշտելով, դրանց կրոնական և կենցաղային բնույթի խեղաթյուրումների դեմ պայքարելով՝ լայնացվի աչակերտների աշխարհայացքը՝ կենդանի բնությունից և անորդանական աշխարհից վերցրած նոր գործոնների գիտելիքներով:

2. Աչակերտներին մատչելի և հասկանալի ձևով դրսևորել զարգացման պարզ որինաչափությունները բնության մեջ՝ կոնկրետ նյութի հիման վրա:

3. Յույց տալ բնության տարերային ուժերին տիրապետելու ցայտուն որինակը սոցիալիստական շինարարության պրոցեսում:

4. Հետաքրքրություն դարթեցնել մանուկների մեջ դեպի բնության ուսումնասիրությունը և նրանց զինել բնական յերևույթները հետադոտելու տարրական ունակություններով:

Բնագիտությունն այս դեպքում ուժեղ զենք է դառնում՝ միլիոնավոր մանուկներին վորպես մարտնչող անաստվածներ զաստիարակելու, վորպես սոցիալիստական տնտեսության ապագա աշխատավորներ՝ ուսուցման հետագա ողակներում (միջնակարգ դպրոցներում) տեխնիկային և գիտությանը տիրապետելու:

Գիտության հիմունքները նվաճելու առաջին քայլերը բնագիտության դասավանդման միանգամայն սեալ խնդիրն է հանդիսանում տարրական դպրոցում:

Ընդամին հայեցողական մտաեցում չպետք է լինի դեպի բնությունը, վորն արտահայտվում է բնության «զեղեցիկու-

թյունները», նրա տարերային ուժերի առաջ խոնարհվելու մեջ: Բնագիտության դասավանդման մարտական բնույթն այն է, վոր բաց անենք բնության վրա ազդելու, բնությունը աշխատավորության չահերին համապատասխան վերափոխելու փաստերը, — ահա բնագիտության դասավանդման առանձնահատկությունները խորհրդային դպրոցում:

Ուստի բնագիտության ծրագրի մեջ, նրա բոլոր հիմնական բաժիններում, մանուկներին մատչելի կերպով զարգացման որինաչափությունները բնության մեջ պարզելու ժամանակ, պետք է բերել սոցիալիստական տնտեսության մեջ բնության հարստություններին տիրապետելու ցայտուն որինակներ (աղբյուրներ, գյուղատնտեսության մեջ): Ծրագրի մեջ ցուցումներ կան մանուկներին աղբյուրներ, բերության հսկաների շինարարության, գյուղատնտեսության վերակառուցման պատկերներ տալու անհրաժեշտության մասին: Ընդամին տեսության ուսումնասիրությունը կապված է յերեխաների գործնական աշխատանքների հետ գյուղատնտեսության, հանրագուտ աշխատանքների մեջ՝ աշակերտների հասարակական, արտադրական աշխատանքը դպրոցի ուսումնական և դաստիարակչական նպատակներին յենթարկելու հիման վրա: Գյուղատնտեսական աշխատանքներից պետք է տրվեն միայն այն աշխատանքները և այն ելաշնակի այն գիտելիքները, վոր դրանց կատարումն ընդարթյան հիմունքներից», ամրացնի այդ գիտելիքները, նպաստի յերեխաների կոմունիստական դաստիարակության, նրանց զինի տեսական գիտելիքները գործնականում, փորձնական աշխատանքներում կիրառելու կարողությամբ:

«Դասատուն պարտավոր է սխտեմատիկ և հետևողական կերպով ավանդել իր առարկան, ըստ ամենայնի վարժեցնել յերեխաներին ոգտագործել դասագրքեր, գրքեր, զանաաշխատել կարիներում, յարժատորիայում, ուսումնական լայն կերպով գործադրել զանազան փորձերի և գործիքների (դեպի գործարան, Թանգարան, դաշտ, անտառ և այլն): Ների ժամանակ դժվարանալու դեպքում: Պետք է սխտեմատիկ կերպով յերեխաներին վարժեցնել ինքնուրույն աշխատ

տանքի՝ լայն կերպով կիրառելով զանազան առաջադրանքներ, գիտելիքների վորոշ դասընթացի յուրացման համընթաց (խնդիրներ և վարժություններ լուծել, մոդելներ պատրաստել, աշխատանք յարժատորիաներում, հերբարիում կադմել, ոգտագործել դպրոցամերձ հողամասն ուսումնական նպատակներով և այլն»: (Համ. ԿԿ(բ)ԿԿ 1932 թ. ոգոստոսի 25-ի վորոշումից):

Ծրագիրը վոր միայն բովանդակությունը պիտի տա, այլև պիտի հիմնականում վորոշի նյութի ուսուցման հետևողական ընթացքը. ցույց տա աշխատանքի մեթոդները: Բնագիտության ծրագիրն առանձնապես պետք է լինի ղեկավարող փաստաթուղթ՝ Համ ԿԿ(բ)ԿԿ վերոհիշյալ դիրեկտիվների իրագործման տեսակետից:

Կենդան բնության ուսումնասիրության շատ կարևոր առանձնահատկությունն է հանդիսանում այնպիսի դիտողություններ մտցնելու անհրաժեշտությունը, վորոնք չեն պարփակվում ծրագրային նյութի յուրացման համար հատկացված ժամանակում: Այնպիսի հարցեր, ինչպես բույսերի աճված ժամանակում: Այնպիսի հարցեր, ինչպես բույսերի աճման ու զարգացման, միջատների զարգացման և այլ հարցերն են, պահանջում են յերկարատե դիտողություններ կենդանանկյունում, բնության ծոցում, պահանջում են փորձեր զանել դպրոցամերձ հողամասում:

Ահա թե ինչո՞ւ անհրաժեշտ է յերեխաներին կազմակերպել պատանի բնասերների, պատանի փորձարարների խումբակներում, վորոնց աշխատանքը հանդիսանում է բնագիտաբանական, վորոնց աշխատանքը անհրաժեշտ բաղկացուցիչ մասը: Պահան աշխատանքների անհրաժեշտ բաղկացուցիչ մասը: Պատանի բնասերների աշխատանքը, բացի իր կրթական արժեքից, չափազանց կարևոր է յերեխաներին ինքնուրույն աշխատանքի վարժեցնելու համար. նա զարգացնում է յերեխաների ինքնագործունեյությունը, ձեռներեցության և հետազոտական աշխատանքների ունակություններ է մշակում նրանց մեջ:

Այդ նույն նպատակով բնության և գյուղատնտեսության վերաբերյալ՝ դպրոցում ստացած գիտելիքները լրացնելու և ամրացնելու համար ծրագրի մեջ մտցված են առաջադրություններ գյուղատնտեսությունից՝ ամառվա համար պատանի առաջադրությունները հաջող իրագործելու համար պատանի բնասերների կազմակերպությունը մեծ նշանակություն կունենա:

Ամառային առաջադրանքներ տալը պրակտիկայի մեջ

մտցնելու անհրաժեշտ պայման ե հանդիսանում ամառվա
ընթացքում կատարած աշխատանքների հաշվառումը: Ամա
ռային աշխատանքների հանրագումարի հաշվառումից
պիտի սկսվի նոր ուսումնական տարին: Այս կարևոր ե, վո
լեսզի դպրոցի պրակտիկայում ամրացվի աշակերտներին
մառային աշխատանքներ տալը:

Այս կարևոր ե նաև այն պատճառով, Վոր հարու
կոնկրետ նյութ ե տալիս, Վորի հիման վրա ուսուցիչը կկ
ռուցի իր հետագա աշխատանքները: Յերելիանների ամառ
յին բնագիտական ե գյուղատնտեսական աշխատանքներ
կազմակերպելու գործում պետք ե ոգտագործվեն առաջ
հերթին այն հնարավորությունները, Վորոնք ստեղծվում
կազմակերպված մանուկների կյանքի պայմաններում՝ ամա
ռային դպրոցների, պիոներ լագերների, մանկական հրապ
րակների, մանկական գաղութների ե այլ պայմաններում:

Ձեն կարող բացասվել նաև անհատական բնույթի առաջ
գրանքները՝ բնության, գյուղատնտեսության վերաբերյա
ղիտողություններ կատարելու գծով. հետագայում յուրա
քանչյուրի աշխատանքներն ստուգելու ե յուրաքանչյուր
աշակերտի կողմից ամառային առաջագրանքների կատարման
արդյունքներն ամբողջ դասարանի կողմից հասարակակ
ղիտման յենթարկելու պայմանով:

ԾՐԱԳԻՐ

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Աշուն

Յերևան բերել յերելիանների պատկերացումները բնո
թյան աշնանային յերելութների մասին: Աշնան պատկեր
քային գործունեությունից բնության ե մարդու աշխատան
ցույց կազմել նշաններով՝ պարզ, ամպամած, անձրև: Այգ
ե անտառի տեսքն աշնանը (եքսկուրսիա դեպի անտառ
պուրակ կամ այգի): Ճանաչել չորս-հինգ տեսակ շատ տա
րածված ծառեր ե թփեր: Փշատերև ե սաղարթավոր ծա
ռեր:

Տերևների աշնանային գունավորումը ե տերևաթափ
մանը թուլություն ծառերի սերմերի ե հատապտուղների մասին

տին (որինակ՝ հացենու սերմ, ընկույղ, խոզակաղին, մոչ ե
այլն): Հատապտուղների ե սերմերի մթերում՝ ձմեռն ոգ
տակար թռչուններին կերակրելու համար:

Թռչունների չուն: Չվող ե նստակյաց թռչուններից ա
մենատարածվածները: Ո՞ւր են չվում թռչունները ձմեռանը:

Վայրի կենդանիների նախապատրաստվելը ձմռան հա
մար՝ սկյուռ, վոզնի, պոնտական մուկ: Պոնտական մուկը ե
դաշտամուկը Վորպես հացաբույսերի վնասատուներ, ինչպես
պայքաբել նրանց դեմ:

Բնական նյութերի մթերում՝ ձմեռային պարապմունք
ների ե դասարանը զարգացնելու համար:

Եփակուրսիանների, դիտողությունների ե դասարանային
աշխատանքների պարտադիր միևնույնը:

1. Եքսկուրսիա դեպի այգի, անտառ—տերևաթափի
ժամանակ:

2. Եքսկուրսիա դեպի դպրոցամերձ հողամասի բանջա
րանոցը:

3. Աշնանային յերանակի որացույց:

4. Տերարիումի կազմակերպում ձմեռը կենդանիներ պա
հելու համար:

5. Կրկին եքսկուրսիա դեպի անտառ (այգի):

2. Ձմեռ

Ձմեռը բնության մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունների
դիտողություն՝ ցերեկվա հետագա կարճանալը, գիշերների
յերկարելը: Նշել ձմեռվա ամենակարճ որը: Ձրի ստույգելն
ավազաններում, գետերում, ձյան գալը, սահնակներով
ճանապարհորդությունը: Ձմեռային յերանակի որացույց
կազմել նշաններով՝ պարզ, ամպամած, անձրև, ձյուն:

Սառցի ե ձյան հալչելու փորձեր՝ տաք շենքում: Ընտանի
կենդանիները ձմեռը, նրանց պաշտպանությունը ցրտից՝
տաք գոմում (եքսկուրսիա դեպի կոլտնտեսություն, խորհ
տնտեսություն գոմը): Ի՞նչպես են ձմեռն անցկացնում վայրի
կենդանիները (որինակ՝ աղվեսը, գայլը, արջը, նապաստա
կը, սկյուռը): Խավամորթ (մուշտակամորթ) կենդանիների
Վորսի նկար: Ձմեռող թռչուններին կերակրելը ե դիտողու
թյուն նրանց վերաբերյալ: Դիտել թռչունների կյանքը

մարդկանց բնակարանների մոտ (որինակ՝ աղալներ, ագլավ ճայակ, կաչաղակ, ճնճղուկ) :

Դիտողությունների և փորձերի պարտադիր միմիմում

1. Դիտողություններ թռչունների վերաբերյալ՝ դպրոց հողամասում և կենդանի անկյունում: Ձմեռող թռչունների կերակրելը:

2. Ձմեռային բնության որացույց կազմելը:

3. Դիտողություն ձյան և սառցի վերաբերյալ՝ եքսկուրսիայի ժամանակ:

4. Փորձեր ձյան և սառցի հալչելու վերաբերյալ, ջր սառչելը:

Գարուն

Դիտողություն բնության մեջ կատարվող դարձանային փոփոխությունների վերաբերյալ՝ որերի յերկարելը, արև ջերմացնելը, ձյան հալչելը հալուտ (գետնի բացվելը), գետերի բացվելը, սառցահոս, հորդացում, ջրի տշխատանքը (ափերի փողոցումը (եքսկուրսիա դեպի գետ, կամ դեպի ձորը)): Ավազի համեմատությունը կալի հետ՝ ըստ գույնի չոչափումով: Ծանոթացում ավազի հատկությունների (սորուն ե, ջուրը հեշտությունը անց ե կացնում, ջրի մե պղտորություն չի թողնում):

Ծանոթացում կալի հատկություններին (մածուցիկ և կարելի յե ծեփել, չորանալուց հետո կարծրանում ե, պղ միջով (փորձեր):

Գարնան առաջին վերադարձող թռչունները: Բներ չինե փորտեղից հայտնվեցին նրանք): Կենդանիները դարձանը րի յերևան գալը, կենդանիների դարձանային բրդափոխու թյունը (մազ, փետուր, բուրդ):

Ծառերի բողբոջների բացվելը դիտել դասարանում ծառերի վրա: Դիտել սերմի ծլումը՝ տարեկանի, վարսակի դարու, ցորենի, լոբու: Բնության և գյուղատնտեսական աշխատանքների որացույց (դարձան ալբոմ):

Գարնանային առաջին ծաղիկների յերևան գալը: Դպրո

ցակուն հողամասի վրա կատարել հասարակ դիտողության ներ բույսերի և միջատների դարգացման վերաբերյալ: Ծի րերի յերևալը՝ ծլերից ճանաչել բողիկը, լոբին, ցորենը:

Եփսկուրսիաների, դիտողությունների և փորձերի պարտադիր միմիմում

1. Դիտել դարձան յերևույթները, դարձանային բնության որացույց:

2. Եքսկուրսիա դեպի անտառ, պուրակ, այգի, դեպի գետը:

3. Փորձեր ավազի և կալի վերաբերյալ:

Առաջադրություններ ամառվա համար

Նկարել ջրում ապրող կենդանիներ: Այդու կամ բանջարանոցի վնասատու միջատները: Թռչուններն անտառում և այգում: Հավաքել և չորացնել ոգտակար կուլտուրական բույսեր, բանջարանոցի կամ դաշտի ամենատարածված մոլախոտերը: Շարունակել իրենց հողամասում տնկած բույսերի խնամքը, հավաքել բերքը և ծաղիկների սերմերը:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Բանջարանոցը և այգին (բաղափ դպրոցների համար պուրակը) աշնանը

Ամառային աշխատանքների ամփոփումը

Բանջարանոց

Ինչ են տալիս գանազան բանջարեղենները. — կաղամբը հյութալի տերեւներ. գազարը, ճակնդեղը, չաղգամը, արմատներ. վարունգը և պամիդորը պտուղներ. լոբին, սիսեռը — սերմեր (եքսկուրսիա):

Բանջարեղենի նշանակությունն աշխատավորության հանդի համար: Բանջարեղենի գլխավոր մոլախոտերը (որինակ՝ չայիր, սեզ, դանդուռ, հավակատար, թելուկ) ծանոթանալ, զննել և հավաքածու կազմել:

Մոլախոտերի դեմ պայքարելու միջոցները՝ բանջարանոցի մաքրումը, աշնանային վարը:

Բանջարանոցային բույսերի աշնան վնասատուները՝ կաղամբաթիթեռ, թրթուռ, կաղամբի լվիճ, մկներ։ Վորտեղ են ձմեռում բանջարանոցի վնասատուները, որինակ՝ բուհիկ թիթեռի հարսնյակները՝ հողում, կաղամբի կոթի տակ կաղամբաթիթեռի հարսնյակները՝ ցանկապատերի վրա։ Բանջարանոցի վնասատուների դեմ պայքարելու միջոցները։ Դողոշը, դորտը, զատիկը բանջարանոցի բարեկամներն են։

Շֆակուրսիաների, դիտողութունների պարտադիր միևնույն

1. Եքսկուրսիա դեպի բանջարանոց։
2. Դիտել կենդան անկյունում թրթուրների սնվելը և հարսնյակ դառնալը։
3. Կենդան անկյունում դիտել դորտը, դողոշը, զատիկը։ Այգի (գյուղի դպրոցի համար)։

Ինչպիսի պտղատու ծառեր և հատապտուղների թփեր են աճում այգում (եքսկուրսիա դեպի այգի)։ Վարժվել բոջների առկայությունն այգում ծառերի վրա։ Զննել պտղի կազմությունը (մաշկ, փափուկ մասը և սերմ)։ Համեմատել տապտուղների նշանակությունն աշխատավորության սննդի համար։ Այգեգործության զարգացումը մոտակա կոլտնտեսությունում կամ խորհրդատեսությունում։

Այգու վնասատուներն աշնանը՝ ցանկաթիթեռ (ողնենու-թիթեռ), ցանկաթիթեռի թրթուրի բները չոր տերևների մեջ. ողակավոր մետաքսաբերի ձվերը ծառերի ճյուղերի վրա։ Նապաստակները և մկները այգու վնասատուներն են։ Վնասատուների յերևան գալու հետ կապված նախապաշարումների անհետեթությունն ու վնասակարությունը։

Այգու բարեկամ թռչունները.— ինչպե՞ս նրանց գրավել դեպի այգի։ Վնասատուների դեմ պայքարելու միջոցները։ Աշխատանք այգում՝ վնասատուներին ժողովելը և վաճառելը։

Թռչունների համար կերամաններ պատրաստել։ Պուրակ (քաղաքի դպրոցի համար)։

Ինչպիսի ծառեր և թփեր են աճում պուրակում (եքսկուրսիա)։ Ինչո՞ւ են տարբերվում թփերը ծառերից։ Բողբոջների առկայությունը ծառերի վրա՝ աշնանը։ Պուրակի ծառերի և

թփերի պտուղները և դրանց համեմատությունն այգու ծառերի պտուղների և հատապտուղների հետ։ Պուրակի վնասատուները—կեղևակերներ և մետաքսաբեր թիթեռներ։ Պուրակի բարեկամ թռչունները։ Ի՞նչպե՞ս պետք է թռչուններին գրավել դեպի պուրակ։ Պուրակի նշանակությունն աշխատավորության առողջության համար։ Աշխատանք պուրակում՝ թռչունների համար կերամաններ պատրաստելը, կանաչ տունների պաշտպանությունը։

Շֆակուրսիաների, դիտողութունների պարտադիր միևնույն

1. Եքսկուրսիա դեպի այգի (պուրակ)։
2. Կենդան անկյունում դիտել թրթուրների զարգացումը։
3. Դիտել թռչուններին։
4. Պտուղների և սերմերի համաքառններ պատրաստել։

2. Ընտանի և վայրի կենդանիներ

Մեր տեղական ընտանի և վայրի կենդանիները՝ կատու և շուն. դիտել դրանց կյանքն ու սովորությունները, արտաքին նմանությունը և տարբերությունն իրենց վայրի ցեղակիցներին (վայրի կատու, վագր, առյուծ, գայլ, շնագայլ)։ Շնե-րով ճանապարհորդելը հյուսիսում։

Ռազմական, վորսի և պահակ շներ։ Կովը և ձին վորսյես խոտակեր կենդանիների որինակ։ Զիու վայրի ցեղակիցները՝ վայրի ձի, գերը։ Կովի ցեղակիցները՝ զուբը, լոս. ուղտը տափաստանի և անապատի խոտակեր կենդանի յե։ Խոզ, նրա բեղունությունը և ամենակերու-թյունը։ Խոզի վայրի ցեղակիցը՝ վարազը։

Ճագար (կրծողներ)։ Նրա բեղունությունը. ճագարաբու-ծությունն նշանակությունը։

Ինչպե՞ս և մարդն ընտելացրել կենդանիներին։ Ընտանի կենդանիների նշանակությունը մարդու կյանքում։

Ընտանի թռչուններ, հավերը, վորսյես ցեղակիցները՝ կաքավ, լող թռչուններ։ Դրանց վայրի ցեղակիցները՝ վայրի բադեր և սա-որինակ։ Դրանց վայրի ցեղակիցները՝ վայրի բադեր և սա-դեր, կարապներ։ Գիշատիչ թռչուններ—բադե, արծիվ։ Անա-պատի թռչուն— ջայլամ։ Փոստատար աղավիններ, գրանց պատի թռչուն— ջայլամ։ Փոստատար աղավիններ, գրանց նշանակությունը յերկրի պաշտպանություն համար։

Ձեռնարկ թուղթների վերաբերյալ անցյալ տարիներում
կատարած դիտողությունների շարունակությունը փայտափոր
քի և ճնշողի. դրանց մեծությունը, գունավորումը, կտց
ձևը, ինչով են կերակրվում: Թուղթների պաշտպանությունը
և կերակրումը ձմեռը:

Շխմարահանների և դիտողութունների պարտադիր
միևնիմում

1. Երկուրսիս դեպի գոմ:
2. Դիտել կենդանի վիճակում՝ կատու, շուն, կոպ, ձի,
խոզ, ճագար, հավ, բադ, սագ, աղավնի:
3. Կերակրել և դիտել ձմեռող թուղթներին:

3. Ավազան և գետ

Դիտել գարնան մոտենալը: Բնություն որացույց կազմե
լը՝ բարեխառնություն, տեղումների, ձյան ծածկոցի համ
ությունը նշումներով: Ձյան և սառցի հալչելը, գետի բաց
վելը:

Աշնան սկսած դիտողությունները շարունակել՝ ապո
և բանջարանոցի վնասատու միջատների զարգանալը: Դիտել
բողբոջների բացվելը:

Գետի և ավազանի կյանքը գարնանը (եքսկուրսիա):
Մանրթուփյուն ջրային կենդանիներին և բույսերին: Ավազա
նում և գետում ապրող ձկները (ծածան, ճանառ, կարմրա
խայտ): Գորտը և նրա զարգացումը (ձու, չերեփուկ):

Մոծակը և նրա զարգացումը: Մոծակների դուրս թռչել
նախ միջատներ (որինակ՝ ջրային բզեզներ, չերեփուկներ և
թյուն. դիտել նրանց կյանքը, ապրելու ձևը. ջրային բույ
սեր (ջրուպ, սափորիկ, խարա):

Շխմարահանների և դիտողութունների պարտադիր
միևնիմում

1. Եքսկուրսիա դեպի գետ կամ ավազան:
2. Կենդան անկյունում դիտել ձկներ, գորտեր, ջրային
միջատներ:

Առաջադրություն ամառվա համար

Կարևոր ծառերի և թփերի ճյուղերի հավաքածուներ
պատրաստել: Ծառերի և թփերի սերմեր հավաքել տնկա
րանի համար: Դիտել թրթուրի զարգացումը (որինակ՝ կա
ղամբաթիթեռի, բուրկի):

Հավաքել դանազան քարերի և մետաղների նմուշներ հե
տևյալ դասարանի պարապմունքների համար:

ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Հող և ոգտակար հանածոներ

Յերկրի վերին շերտը կոչվում է հող:
Նրա բաղադրությունը՝ կավ, ավազ և փտած բույսերի ու
կենդանիների մնացորդները: Հողի տեսակները՝ ավազահող,
կավահող, սևահող:

Կավ՝ չոր և ջրախառն. նրա հատկությունները՝ դույնը,
ամրությունը, մածուցիկությունը: Համեմատած կավի
Ավազ և նրա հատկությունները:

Հետգույնը, փայլը, կարծրությունը:

Բույսերի և կենդանիների փտած մնացորդներ (հումուս)
և դրա համեմատությունը ավազի և կավի հետ, շոշափելով և
լատ գույնի, ավազի, կավի թրծումը և հումուսի աղբումը:

Ամուր ապառներ, վորոնցից առաջացել են կավը և ավա
ղը: Գրանիտ և հասկացողությունը ապառների մասին: Կարծր
մարմինների ընդարձակվելը տաքացնելու ժամանակ և ողմը
վելը՝ սառչելու ժամանակ: Ջերմության և ցրտի ազդեցու
թյունը ապառների վրա: Ինչպես են առաջացել կավը և ա
թյունը (ապառների քայքայումից):

Ապառների, կավի և ավազի տնտեսական ոգտագործումը
չինարարության մեջ: Աղյուսի, բրուտային գործ, ապակու
արտադրություն: Կրաքար, ինչպե՞ս պետք է ճանաչել կրա
քարը. նրա գույնը, կարծրությունը. ի՞նչ կտացվի, յեթե
վրան թթու կաթեցնենք: Կրաքարի տարբեր փոփոխակները՝
կավիճ, կոպիտ կրաքար, մարմար: Ինչպես են կրաքար ստա
նում: Չհանդերձ և հանդերձ կիր: Կրի գործածությունը:
Կրաքարերը ծովային կենդանիների մնացորդներ են: Յե
մենտ, նրա արտադրությունը: Յեմենտի հատկությունները:
Յեմենտի ոգտագործումը չինարարության մեջ:

Քաղաղ և ծովաղ: Աղի լուծելիությունը ջրում: Աղի բյուրեղների առաջանալը: Աղի նշանակությունը մարդու համար: Աղի լճերի և ծովի ջրից աղ ստանալը: Քարաղի մշակումը: Հասկացողություն վորպես պարարտանյութ գործածվող աղերի մասին (ծանոթություն հանքային պարարտանյութի նմուշներին):

Հողի խորքից ստացվող վառելիքներ՝ տորֆ, քարածուխ, նավթ: Տորֆի և քարածխի փոփոխականների համեմատությունն ըստ գույնի, խտության, այրման: Տորֆի առաջացումը ճահճային բուսականությունից, քարածխի առաջացումը հնադույն անտառների ծառերից: Հանածո վառելիքի և նավթի նշանակությունը սոցիալիստական արդյունաբերության համար: Քարածխի, տորֆի և նավթի արդյունահանման աշխատանքների նկարներ: Ի՞նչ է ստացվում նավթից՝ սպիտակ նավթ (կերոսին), բենզին, յուղեր: Մետաղներ՝ յերկաթ, պղինձ, կապար, ալյումինիում, վոսկի: Դրանց համեմատությունն ըստ արտաքին տեսքի (գույն, փայլ) և ըստ հատկությունների (ամրությունը, ծանրությունը, հալվելը, ջերմահաղորդչությունը):

Հասկացողություն հանքաքարերի մասին (յերկաթի, պղնձի): Հանքաքար հանելու աշխատանքների նկարներ: Մետաղի ձուլումը հանքաքարից: Հասկացողություն գոմենի վառարանի մասին: Մետաղների նշանակությունը ԽՍՀՄ-ի ինդուստրացման մեջ:

Եֆսկուրսիաների և գործնական աշխատանքների պարտադիր միևնույն

1. Եֆսկուրսիա դեպի հողի շերտերը (բացառ, փոս, փլվածք, ձոր):

2. Եֆսկուրսիա դեպի տեղական ոգտակար հանածոների մշակվող վայր և հանքավայր (որինակ՝ քարհանք, աղյուծի որսողություն և այլն):

3. Հողի, հումուսի, գրանիտի, կրաքարի, աղի, տորֆի, քարածխի, մետաղների առարկայական ուսումնասիրություն, փորձեր և նմուշների լաբորատոր ուսումնասիրություն:

2. Ջուր

Ջուրը գետնի յերեսին և գետնի տակ. գետեր, ծովեր, լճեր, աղբյուրներ, ջրհորներ: Ջրի գոլորշիացումը: Մառա-

խուղի, անձրևի, ցողի, և ձյան առաջանալը (ջրի գոլորշիացման և գոլորշին սառն առարկայով սառեցնելու փորձերի հիման վրա): Ջրի շրջանառությունը բնության մեջ՝ տեղումներ, ջրի ծծվելը հողի մեջ, աղբյուրների, առուների և գետերի առաջանալը: Ջրի քայքայիչ ուժը բնության մեջ, տեղի վողորումը, հեղեղումներ, ապառների քայքայումը ավերի վողորումը, հեղեղումներ, ապառների քայքայումը ջրի ներգործությունը: Ջրային ուժի ոգտագործումը մարդու կողմից (Դնեպրոգես, Ջագես, Ջորագես, Բանաբեռգես և այլն):

Ջրի յերեք գոլորշիություն: Ջրի ընդարձակումը տաքանալուց և սառչելուց: Հասկացողություն ջերմաչափի կազմություն և մասին (Ցելսիուսի). ջերմաչափից ոգտվելու հմտություն: Ջուրը յեռացնելը և գոլորշու փոխարկելը: Գոլորշու ընդարձակումը և առաձգականությունը (փորձ՝ փակ անոթում ջուր յեռացնելով): Գոլորշու այդ հատկությունների ոգտագործումը շոգեչարժիչներում:

Ջրի լուծիչ հատկությունը (փորձ): Ջրի մեջ լուծվող և չլուծվող նյութեր: Պղտոր ջուրը քամելը (Ֆիլտրելը): Քամած ջրի գոլորշիացումը և նրա մեջ նստվածք հայտնաբերելը:

Փորձերի պարտադիր միևնույնը—ջրի գոլորշիացումը և գոլորշին սառն առարկայի վրա նստեցնելը: Ջրի ընդարձակումը տաքացնելուց: Փորձ գոլորշու առաձգականություն վերաբերյալ: Ջուրը քամելու, թորելու և ջրի մեջ լուծելու փորձեր:

3. Ո գ

Ողբ գաղ ե. ի՞նչպես պետք է հայտնաբերել այն: Քամին ողի շարժումն է. տաք և ցուրտ ողի շարժումը սենյակում: Քամիները դիտելու գործիքներ. հողմացույց, նրա կազմությունը:

Ողի առաձգականությունը (ոգային ստրճանակ): Ողի ընդարձակումը տաքանալուց: Ողապարիկի կազմությունը: Պատմվածք առաջին թուրքների մասին: Ողը ջերմություն վատ հաղորդիչ է: Նրա այդ հատկության ոգտագործումը շենքերը տաք պահելու համար:

Քամու աշխատանքը բնության մեջ՝ փոթորիկ, ավաղի կուտակումներ (դյուններ), պայքար դրանց դեմ: Քամու ուժի ոգտագործումը՝ հողմաղացներ, հողմաչարժիչներ:

Շխարհագրական և գործնական աշխատանքների պարտադիր միևնույն

1. Նքսկուրսիա դեպի ջրավազան (գետ, լիճ):
2. Նքսկուրսիա դեպի կենդանաբանական այգի կամ թանգարան (վորտեղ այդ կա):
3. Կենդան անկյունում դիտել միջատների, ձկների, թռչունների, մանր կաթնասունների կյանքը:

2. Մարդու մարմնի կառուցվածքը և աշխատանքը

Մարդու և կենդանիների արտաքին տեսքի համեմատությունը՝ մարմնի զլխավոր մասերը (գլուխ, պարանոց, իրան, վերջավորությունները) և մաշկը: Դիտել սեփական մարմնի մկանների աշխատանքը: Մկանների ուղեկցող շարժում են մարդու և կենդանիների մարմնի մասերը:

Կմախքի հիմնական մասերը՝ վոդնաչար, գանգ, կրծքի վանդակ, վերջավորություններ. շոշափել իր կմախքը: Կմախքը վորպես մկանների հենարան և ներքին գործարանների պաշտպան:

Վոդնաչարի ծովերն աշխատելիս՝ մարմնի անկանոն դիրքի ժամանակ: Նախազգուշական միջոցներ: Ֆիզկուլտուրայի նշանակությունը:

Ներքին գործարաններ: Գանգուղեղի, վոդնուղեղի, սրբաթի, թոքերի, ստամոքսի, աղիքների, լյարդի, յերիկամների և միզապարկի տեղը, դիրքը և արտաքին տեսքը: Համեմատել մարդու և կենդանիների ներքին գործարանների ձևն ու դիրքը:

Կերակրի անհրաժեշտությունը մարմնի աճեցողության և աշխատանքի համար: Մարսողություն, կերակրի մանրանալը քերանում, նրա փոփոխությունն ստամոքսում, սննդի ծծվելն աղիքներում: Առողջ սննդի կանոնները:

Շնչառություն: Հասկացողություն թոքերի կազմության մասին: Ուղի նշանակությունը մարդու և կենդանիների համար: Պալարախո (թոքախո) և նրա տարածման միջոցները: Ծխելու վնասը: Հասկացողություն թունավոր դաղերի և հակադաղի մասին: Ինչպե՞ս են ազդում թունավոր դաղերը մարդու և կենդանիների օրգանիզմի վրա:

Արյան—սրտի և արյունատար անոթների նշանակությունը, սննդանյութերի և թթվածնի տարածումը մարմնի մեջ՝ արյան միջոցով:

Քրտինքի արտաթորումը (մաշկ), մեզի արտաթորումը (յերիկամներ և միզապարկ):

Ուղեղի և նյարդի նշանակությունը: Զգայարանների դերը: Դրանց կապն ուղեղի հետ: Ինչպե՞ս պետք է պաշտպանել լավ լսողությունն ու տեսողությունը: Մարդու և կենդանիների մարմնի կառուցվածքի նմանությունը: Մարդու կենդանական ծագումը: Մարդու աստվածային ստեղծագործություն մասին յեղած կրոնական ուսմունքի անհեթեթությունը:

Մարդու կառուցվածքի առանձնահատկությունները՝ մարմնի ուղղաձիգ դիրքը, առաջին վերջավորությունների ազատվելը քայլելու դերից և այդ վերջավորություններով աշխատելու հնարավորություն ստանալը. մարդու ավելի զարգացած ուղեղը:

Մարդու հիմնական տարբերությունը կենդանիներից՝ աշխատանքի գործիքներ պատրաստելու կարողությունը:

Գործնական աշխատանքների պարտադիր միևնույն

1. Դիտել իր սեփական մարմինը՝ շոշափել կմախքը, յերիկայի մկանի փոփոխումը, կրծքի վանդակի փոփոխումը ներշնչելու և արտաշնչելու ժամանակ, զարկերակի հաշվումը հանգիստ վիճակում և աշխատանքից հետո:

2. Հեքձել ճագար, գորտ կամ այլ վոդնաչարավոր փոքր կենդանի:

3. Փորձել՝ վոսկրի բաղադրությունը վորոշելու վերաբերյալ:

4. Փորձել՝ սննդանյութերի բաղադրությունը պարզելու վերաբերյալ:

5. Փորձել՝ ներշնչած և արտաշնչած ուղի բաղադրությունը վորոշելու վերաբերյալ:

6. Նքսկուրսիա դեպի տեղական առողջապահական թանգարանը (յեթե կա):

Առողջութունը պահպանելու վերաբերյալ գրույցի նյութեր

Դաստիարակչական աշխատանքների կարգով աշակերտների հետ զրույց ե լինում առողջությունը պահպանելու հարցերի մասին և կազմակերպվում ե ամենօրյա հսկողություն՝ անձնական առողջապահության կանոնները պահպանելու վերաբերյալ:

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

Իր մարմնի խնամքը: Ձեռներ, պարանոցի, յերեսի, զթի, ատամների մաքրությունը: Կարողանալ ոգտվել ոճառով, ջրով, ատամի խոզանակով, ձեռքի թաշկինակով, սրբիչով: Ինչպե՞ս պիտի նստել սեղանի մոտ՝ պարապմունքի ժամանակ:

Կերակուր և խմելու ջուր: Ծաշի առանձին աման և նրա մաքուր պահելը: Ուտելուց առաջ ձեռքերը լվանալ և ուտելուց հետո բերանը փողոզել:

Ինչպե՞ս պետք է պահպանել խմելու ջուրը: Յեռացրած ջրի գործածությունը:

ՔԱՆՆ

Քնի ժամանակը և տեղությունը: Անկողնի և սրա պարզանքների խնամքը:

Սաղերը և սպորտը ձմեռը (չմուշկներ, դահուկներ, սառից սահելը և այլն): Դրանց նշանակությունն առողջության ամրացման գործում:

Հագուստի և փոտնամանների նշանակությունը և դրանց պահպանելը:

Հոգատարություն շենքի նկատմամբ՝ ողափոխելը և մաքուր պահելը: Շենքերը մաքրելու և ողափոխելու յեղանակները:

Առողջ և հիվանդ մարդը: Կեղտը հիվանդություն տարածող է (քոս, ծաղիկ): Ինչպես պետք է պաշտպանվել վարակվելուց: Կրոնական ծեսերի վնասը: Հեքիմության վնասը: Հիվանդանալու դեպքում բժշկին դիմելու անհրաժեշտությունը:

Արևը, ջուրը և ողը ամրացնում են առողջությունը: Ինչպես պետք է ճիշտ ոգտվել արևից, ջրից և ողից:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Ծանոթանալ դասարանի յերեխաների ընտանեկան և կենդանական պայմաններին:

Բնակարանի առողջապահությունը:

Դպրոցում ինչպես են կիրառում շենքը մաքուր պահպանելու պահանջը (ողը, ջերմությունը, լույսը, մաքրումը): Դասասենյակի կահույքը և դրանց ոգտագործումը:

Մանկտարա-առողջապահական աշխատանքի կազմակերպումը դասարանում:

Դպրոցական հասարակական սնունդ:

Առողջ սննդի կանոնները՝ կերակրվելու փորոշ ժամեր, լավ ծամելը, ուտելուց հետո հանգիստ: Ատամների խնամքը: Ծանոթություն հասարակական սննդի կազմակերպման մասին: Առողջապահությունը ճաշարանում:

Ձմեռաշին խաղեր և սպորտ: Դրանց նշանակությունն առողջությունն ամրացնելու գործում:

Հագուստ և փոտնաման (առանձնահատկություններն ըստ սեզոնի), հագուստի և փոտնամանի խնամքը:

Ձրի հասարակական ոգտագործումը: Պայքար խմելու ջրի աղբյուրները կեղտոտելու դեմ: Ջրմուղից ոգտվելու հմտություն: Ամառվա նշանակությունն առողջությունն ամրացնելու համար: Սաղերի և սպորտի համար հրապարակ կազմակերպելը:

ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Աշխատանքի և հանգստի առողջապահությունը դպրոցում: Շենքի առողջապահությունը (մաքրություն, թարմ ող, բարեխառնություն): Լուսավորություն ձախ կողմից: Ինչպես պետք է բռնել գիրքը. նրա հեռավորությունն աչքերից: Բանելու ճիշտ կեցվածքն արհեստանոցում: Ֆիզկուլտուրայի նշանակությունը դասի ժամանակ: Ինչպե՞ս պետք է հանգստանալ դասամիջոցին:

Աշխատանքի և հանգստի առողջապահությունը տանը: Աշխատանքը բացթյալ և շենքի մեջ:

Բացթյալ աշխատանքի և խաղերի ժամանակ մրսելուց պաշտպանվելու կանոնները:

Որվա ռեժիմը՝ աշխատանք, հանգիստ, սպորտ, խաղեր, սնունդ, քուն:

Մարդու վարակիչ և վոչ վարակիչ հիվանդությունները: Հասկացողություն հիվանդաբեր մանրեների մասին (կենդանի յակներ, վորոնք յերևում են վոչ հասարակ աչքով, այլ մանրադիտակով): Ինչպես կարելի յե վարակվել՝ շփումից (քոս), կերակրի միջոցով (վորովայնային տիֆ, խոլերա, դեզինտերիա), շնչած ողի միջոցով (թոքախտ), մեկրա, դեզինտերիա), շնչած ողի միջոցով (թոքախտ), մեկրա, թորներն արյան մեջ թափանցելու հետևանքով (մալարիա, բժափոր տիֆ): Կրոնական ծեսերի վնասը (հաղորդվելուց, նկարներ, խաչեր և այլն համբուրելուց):

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Կողմնորոշում վայրում

Վայրի հիմնական կողմերի վորոշումը կեսորվա արևով և կողմնացույցով: Ծանոթություն կողմնացույցի կազմությանը: Կողմնորոշում պարզեցրած պատրաստի պլանով. պայմանական նշանները և պլանի մասշտաբը հասկանալը, բայց վայրի հիմնական ուղղությունների պլանը ճիշտ բռնել, պլանն իրականության հետ համեմատել, պլանով վորոշել թե վայրի վորևե կետը մյուսից ինչ հեռավորության վրա յե գտնվում:

2. Ծանոթանալ յերկրի մակերեսի հիմնական ձևերին և տեղագրական պլանին

Շրջապատող վայրի մակերևույթի ձևերին և գյուղատնտեսական ոգտակար հողերին անմիջական ծանոթություն:

Ծանոթություն յերկրի մակերևույթի հիմնական ձևերին—հարթությանը, բլրին, լեռանը, ցածրությանը, ձորին:

Ծանոթություն գյուղատնտեսական ոգտահողերի, ճանապարհների, զանազան շինությունների դասավորվածությանը (տեղադրությանը)—մակերևույթի ձևերի բնույթից կախված: Տարրական ծանոթություն տեղագրական պլանի վրա վայրի առանձնահատկությունները պատկերելուն:

3. Մակերեսային և գետնային ջրեր

ա) Անմիջական ծանոթություն իր վայրի մակերեսային և գետնային ջրերին:

բ) գետնային ջրերի առաջանալը: Զրաթափանց և ջրակայուն շերտեր: Զրհորներ:

գ) հոսող ջրեր: Աղբյուր, գետակ, գետ: Գետակներ և գետերի մասերը—ակունք, հուն, գետաբերան, վտակ, գետի աջ և ձախ ափ:

դ) կանգնած ջրեր: Լիճ, լճակ, ճահիճ:

ե) ցամաքի մակերեսի փոփոխվելը ջրի գործունեության և հետևանքով—ափերի վորոշումը, ծանծաղումների, կղզիների, թերակղզիների և ձորերի առաջանալը:

զ) մակերեսային և գետային ջրհորի՝ տնտեսական շինարարություն վրա թողած վնասակար ազդեցությունների դեմ կազմակերպված պայքարի պատկերներ: պայքար ձորերի, ափերի վորոշման, գետերի ծանծաղացման, ճահիճների դեմ: հոսող ջրի ոգտագործումը՝ վորպես եներգիայի աղբյուրը:

4. Առաջին ծանոթությունը քարտեզին

Ծանոթանալ պլանի, քարտեզի, ինչպես և տարբեր մասշտաբ ունեցող քարտեզների վրա միևնույն վայրը պատկերելուն: Մասշտաբը փոքրացնելով մանրամասնությունների կրճատումը քարտեզի վրա: իՍՀՄ-ի քարտեզի վրա իր հանրապետությունը, իր շրջանը, իր հանրապետության կենտրոնը, իր շրջանային կենտրոնը և մոտակա խոշոր քաղաքը, գտնելը: Քարտեզի մասշտաբով վորոշել այդ քաղաքների միջև յեղած հեռավորությունը:

Ինչպե՞ս են նշանակված քարտեզի վրա ցամաքն ու ջուրը: Ցամաքի մակերեսի բարձրությունը ծովի մակերևույթից. Փիզիկական քարտեզի վրա ինչպե՞ս են նշանակվում մակերևույթի զանազան ձևերը—դաշտավայրերը, բարձրավանդակները, լեռները, ինչպես և ծովի տարբեր խորությունները, ի՞նչպես են նշանակում քարտեզի վրա քաղաքները, յերկաթգծերը, գետերը, լճերը: Կարողանալ Փիզիկական քարտեզի վրա գտնել մակերևույթի հիմնական ձևերը (գետեր, քաղաքներ, յերկաթգծեր):

5. Յերկրագունդը և նրա պատկերումը գլոբուսի ու կիսագնդերի փաթեցի վրա

ա) ինչպես եյին հնում մարդիկ պատկերացնում յերկրի ձևը:

բ) յերկրի գնդաձևությունը: Գլոբուսը վորպես յերկրագնդի մոդել:

գ) յերկրի որական պտույտը: Յերեկվա և գիշերվա միմյանց հաջորդելը: Ո՞վ առաջին անգամ սկսեց սովորեցնել յերկրի պտույտի մասին, և ի՞նչպես վերաբերվեց յեկեղեցին այդ ուսմունքին:

դ) բևեռներ, հասարակած: Հյուսիսային և հարավային, արևելյան և արևմտյան կիսագնդեր: Գտնել քարտեզի վրա այդ կիսագնդերը:

ե) կիսագնդերի քարտեզ: Ջրի և ցամաքի բաշխումը յերկրագնդի վրա: Աշխարհի հինգ մասերը—Յեվրոպա, Ասիա, Աֆրիկա, Ավստրալիա, Ամերիկա և վեցերորդը՝ աշխարհի չբնակված մասը Անտարկտիդա:

զ) ովկիանոսներ: Հյուսիսային Սառուցյալ ովկիանոս (Հյուսիս. բևեռային ծով), Ատլանտյան, Մեծ կամ Խաղաղ, Հնդկական: Գտնել ովկիանոսները գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա: (Իմանալ աշխարհամասերի և ովկիանոսների անունները, կարողանալ ցույց տալ գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա, հիշել նրանց տեղադրությունը): Ծովերը վորպես ովկիանոսների մասեր:

է) գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա վորոշել ուղղությունները:

ը) յերկրի պտույտն արեգակի շուրջը: Տարրական պատկերացում տարվա յեղանակների փոփոխականության մասին:

թ) յերկրագնդի բաժանումը հինգ ջերմային գոտիների: Ջերմային գոտիները գտնելը գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա, նրանց պայմանական սահմանները: (Կարողանալ ցույց տալ ջերմային գոտիները գլոբուսի և կիսագնդերի քարտեզի վրա):

6. Յեղանակ և կլիմա

(Ի՞նչման յուրացվում է յեղանակի նկատմամբ կատարած ամենապարզ դիտողությունների հիման վրա, վոր տարբերվողից, ամեն ոք, կատարվում է դասարանում—գպրոցում):

ա) Ծանոթություն չրջապատող վայրի յեղանակի փոփոխման ընթացքին՝ կատարած դիտողությունների տվյալների հիման վրա (ինչպե՞ս է փոխվել անցած ամիսներում ջերմությունը, վոր ամիսներում եյին ուժեղ քամիներն ափերի հաճախակի և ինչ ուղղություններով: Վոր քամիներն եյին անձրև կամ ձյուն բերում, վորո՞նք չորային յեղանակ):

բ) յեղանակի փոփոխությունն ու կլիմայի մշտակայությունը:

գ) յեղանակի գիտական նախատեսման հնարավորությունը:

դ) ողբերկութաբանական կայանների դերը յեղանակը և կլիման ուսումնասիրելու գործում:

7. Յերկրագնդի տարբեր կլիմայական գոտիների բնության և բնակչության կյանքի պատկերները

ա) Տաք գոտի: Արևադարձային անտառի, սավանների, անապատների բնության պատկերներ (կարողանալ ցույց տալ կիսագնդերի քարտեզի վրա տաք գոտու կարևորագույն ափերի և անապատների, անտառների, սավանների և անապատների տեղադրավայրը): Տաք գոտու բնակչության կյանքի պատկերներ: Տաք գոտու հետամնաց բնակչության կախումը բնությունից: Տաք յերկրների բնական հարստությունները: Այս յերկրների բնակչության կապիտալիստական պետությունների կողմից: Նրանց հարստությունների գիշատիչ վոջնացումը և բնակչության ստրկացումն ու ճնշումը:

բ) ցուրտ գոտի: Բևեռային չրջանի բնության և բնակչության կյանքի պատկերներ:

Բևեռային բնության խստությունը. նրա յուրացման դժվարությունը մարդու կողմից:

Տունդրայի բնության և բնակչության կյանքի պատկերներ: (Կարողանալ ցույց տալ գլոբուսի և կիսագնդի քարտեզի վրա բևեռային չրջանների ու տունդրայի շերտի տեղադրավայրը, դիրքը):

Ցուրտ յերկրների հետամնաց բնակչության կախումը բևեռային խիստ բնությունից:

Կապիտալիստական պետություններին պատկանող բևեռային յերկրների բնակչության անուշադրության մատնված վիճակը և կոմունիստական կուսակցության ու խորհրդային

կառավարության կողմից ԽՍՀՄ բեկուային կղզիների վերաբնակիչներին (ПОСЕЛЕНЦЫ) մշտական ոգնություն ցույց տալը՝ խիստ կլիմայի դեմ նրանց մղած պայքարում:

գ) բարեխառն գոտի: Անտառային, տափաստանային, մերձարևադարձային շերտերի բնության պատկերներ: Խոնչ ժողովուրդներ են ապրում բարեխառն գոտում և ի՞նչ պետություններ են այնտեղ տեղավորված— (ԽՍՀՄ, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ, Անգլիա, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Ճապոնիա, Չինաստան): Իմանալ այս պետությունների անունները և կարողանալ ցույց տալ կիսաղնդների բաղադրական քարտեզի վրա:

Բարեխառն յերկիրների բնության փոփոխումը բնակչության անտեսական գործունեությունից ազդեցություն տալ:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՍՀՄ-ի աշխարհագրական դիրքը

ա) Վորոշել կիսաղնդների քարտեզի և ԽՍՀՄ քարտեզների վրա, թե վո՞ր կիսաղնդում և վո՞ր աշխարհամասերում է տեղավորված ԽՍՀՄ-ն:

բ) մեր Միություն տարածությունը:

գ) ԽՍՀՄ-ի ծովային սահմանները: ԽՍՀՄ-ն Վոլոգոդ ովկիանոսներն ու ծովերը— Հյուսիսային Սառուցյալ ովկիանոս, Բարենցի ծով, Սպիտակ ծով, Բերինգի ծով, Ուստի ծով, Ճապոնական ծով, Կասպից ծով—լիճ, Ազովի ծով, Սև ծով, Ֆիննական ծոց, Բալթիկ ծով: ԽՍՀՄ ափերի մոտ գտնված կղզիները— Նոր Յերկիր, Սախալին: Թերակղզիները— Կուլա, Կամչատկա, Ղրիմ: (Իմանալ մատնանշված ծովերի, կղզիների և թերակղզիների անունները և կարողանալ ճիշտ կերպով նրանց տեղը ցույց տալ քարտեզի վրա):

դ) Ի՞նչ պետությունների հետ է սահմանակից ԽՍՀՄ (կարողանալ քարտեզի վրա ցույց տալ ԽՍՀՄ-ի սահմանները Ֆինլանդիայի, Եստոնիայի, Լատվիայի, Լեհաստանի, Ռուսիայի, Թյուրքիայի, Իրանի, Ադվանստանի, Չինաստանի Մոնղոլիայի, Ճապոնիայի հետ):

ե) Միության մակերևույթի ընդհանուր բնութագրությունը (համառոտ):

Գաշտավայրերը.— Արևելա-Յեվրոպական, Արևմտա-Սիբիրական, Թուրանի կամ Արալ-Կասպյան, Կուրի և Ռիոնի: Բարձրությունները— Միջին Ռուսական, Մերձօլդշյան, Դոնեցի կրյաժ, Արևելյան Սիբիրական, Պամիրի և Հայկական լեռնաշխարհը (սարահարթ):

Լեռներ.— Ուրալյան, Ալտայան, Տյան-Շան, Ղրիմի, Կովկասյան, Սուրամի, Վրահայոց, Փամբակի, Բզովդալի, Շահդադի, Չանգեզուրի, Ադմադանի:

Գագաթները.— Բլագոդատ և Մագնիտնայա (Ուրալում), Լենինի և Ստալինի (Պամիրում), Կազբեկ և Ելբրուս (Կովկասում), Արագած, Կապուշիխ և Լալվար (Հայկական լեռնաշխարհում): (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա):

զ) Գետերը.— Վոլգա, Դոն, Դնեպր, Հյուսիսային Դվինա, Պեչորա, Ուր, Յենիսեյ, Լենա, Ամուր, Ուրալ, Ռիոն, Կուր, Արաքս և նրա վտակները՝ Արփաչայ, Չանգու, Գառ-նի, Վեդի, Արևելյան Արփաչայ, Բաղարչայ, Դեբետ, Աղստև (թափվում են Կուր գետի մեջ): Կարողանալ ճիշտ կերպով (թափվում են Կուր գետերը ԽՍՀՄ-ի և Անդրկովկասի ու Հայաստանի քարտեզների վրա):

ե) Լճերը.— Լադոգա, Ոնեգա, Բալիալ, Արալյան լիճ— ծով, Բալխաշ, Սևան: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա):

2. ԽՍՀՄ տարբեր բնական գոտիների բնության, բնակչության կյանքի և տնտեսական շինարարության պատկերներ

Ներածություն.— Մեր պետության մեծածավալությունը: Նրա տեղադրումը ցուրտ և բարեխառն ջերմային գոտիներում: ԽՍՀՄ բնական պայմանների այլազանությունն ըստ կլիմայի, հողերի, բուսական և կենդանական աշխարհի: Նրանց գոտիական (զոնայական) տեղադրությունը:

Ա. Բեկուային գոտի կամ Հյուսիսային Սառուցյալ ովկիանոսի գոտի

1. Բեկուային գոտու բնության ընդհանուր պատկերը: (Կարողանալ նկարի վրա տարբերել բեկուային լանդշաֆտը, հանաչել այդ լանդշաֆտը պատկերավոր նկարադրությամբ, նկարադրել այն համառոտ խոսքերով):

2. Բեկուային գոտու տեղադրավայրը քարտեզի վրա:

տունդրան արդյունաբերական նոր կառուցումների վայրերում:

11. Հաղորդակցության ճանապարհները տունդրայում: Յերկաթուղային կապի անբավարար չափը: Գետային ճանապարհների կարևորությունը:

12. Քաղաքները և նավահանգիստները.— Մուրմանսկ, Արխանգելսկ, Իգարկա, Կիրովսկ (նախկին Խիբինոգորսկ):

Գ. Տայգայի գոտի

1. Տայգայի գոտու բնության պատկերներ: (Կարողանալ տարբերել տայգան նկարով, ճանաչել տայգան պատկերավոր նկարագրությամբ, նկարագրել այն համառոտ խոսքերով):

2. Տայգայի գոտու դիրքը և տեղադրումը քարտեզի վրա (կարողանալ ճիշտ կերպով ցույց տալ տայգան ԽՍՀՄ բնության գոտիների քարտեզի վրա):

3. Պարզել քարտեզով, թե ի՞նչ բնույթ ունի յերկրի մակերևույթը տայգայի գոտու տարբեր մասերում:

4. Տայգան կտրող գետերը: Լճերը:

5. Պարզել տայգայի և տունդրայի կլիմայի բնորոշիչ տարբերությունները. տայգայում ավելի կարճատև ձմեռ, ավելի տաք ամառ: Սառցապատած շերտի յերեսից հալչելը: Տայգայի կլիմայի փոփոխությունն արևմուտքից—արևելք: Չմահն սաստկությունը Սիբիրում: Վերխոյանսկը—ցրտի բևեռ: Հեռավոր Արևելյան տունդրայի կլիմայի առանձնահատկությունները (ավելի տաք և խոնավ ամառ):

6. Տայգայի հողերը:

7. Տայգայի բուսական աշխարհը— սոճի, յեղենի, խի-ժափիճի, մայրի, սպիտակ յեղենի: Ճահիճներ, տորֆ:

Հեռավոր Արևելյան տայգան, նրա տարբերությունը մնացած տայգայից:

8. Տայգայի կենդանական աշխարհը— սկյուռ, աքիս, սամույր, նապաստակ, աղվես, գայլ, աք, լոս. չվող թռչուններ— սայամբ, անտառաքյուր, մայրահալ:

9. Տայգայի սակավ բնակվածությունը: Նոսր բնակավայրեր գետափերին կամ տայգայի մշակման վայրերում: Տայգայի բնակիչները— կարելներ, կոմի, եվենկներ (տունդուսներ), յակուտներ, ուուսներ (կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա, թե վո՞ր ժողովուրդները, վո՞րտեղ են ապ-

րում): Նրանց բնակարաններն ու կենցաղը: Տայգայի ժողովուրդների կուլտուրական հետամնացությունը՝ կախված խիստ բնությունից, անցյալի վաճառականների ու չինովնիկների չահագործումից: Խորհրդային իշխանության հողատարությունը տայգայի բնակչության կուլտուրական զարգացման և կենցաղի բարելավման ուղղությամբ (կուլտ-հիմ-նարկներ, առևտրականներ, հիվանդանոցներ, դպրոցներ):

10. Տայգայի տնտեսության հիմնական ճյուղերը: Անտառային արդյունագործությունը. անտառները կտրատելը և անտառանյութը գետերով տեղափոխելն առաջ և հիմա: Անտառանյութը գետերով, հյուսիսային ծովային ճանապարհով դեպի արտասահման և յերկրի խորքը տեղափոխելը— Վոլգայով, Կամայով և Վոլգայի մյուս վտակներով: Անտառանյութը գետերին ձիերով, տրակտորներով, և ձմռանը՝ սառած ճանապարհներով մոտեցնելը: Արդյունագործական նշանակություն ունեցող գաղանների վորսը—նապաստակ, բամբույր և այլն: Արդյունագործական պրիմիտիվ ձևերից հետզհետե մուշտակավոր գաղանների աճեցմանը անցնելը՝ և ևս առևտրի բուժարաններում:

11. Հողագործություն և կաթնատնտեսություն:

12. Ոգտակար հանածոների ոգտագործումն ու արդյունահանումն առաջ և հիմա: Տայգայի գոտու կարևորագույն նահանումն առաջ և հիմա: Տայգայի գոտու կարևորագույն ոգտակար հանածոները—քարածուխ, նավթ, գրաֆիտ, վոսկի, անագի և ցինկի հանքեր, աղահանքեր: Տայգայի արդյունաբերական նոր կառուցումների պատկերներ: Ինչպե՞ս է փոփոխվում տայգան արդյունաբերական շինարարության վայրերում:

13. Տայգայի ճանապարհադրկությունը: Յերկաթգծի անբավարար ցանցը: Ցույց տալ քարտեզի վրա տայգայով անցնող յերկաթգծերը: Գետերի նշանակությունը, վորպես հաղորդակցության ճանապարհներ: Ընկ. Ստալինի անվան Սպիտակ-Բալթիկ ծովյան ջրանցքը (կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա տայգայի գոտու յերկաթուղային և ջրային ճանապարհները):

14. Քաղաքները— Սվերդլովսկ, Իրկուտսկ, Բերեզնիկի, Վերխոյանսկ, Յակուտսկ:

Դ. Խառն անտառների գոտի

1. Լանդշաֆտի ընդհանուր պատկերը խառն անտառների գոտում: (Կարողանալ տարբերել խառն անտառների գոտու լանդշաֆտը նկարների վրա, ճանաչել այդ լանդշաֆտը պատկերավոր նկարազրույթյամբ, նկարադրել համառոտ խոսքերով):

2. Խառն անտառների գոտու տեղադրությունը և դիրքը քարտեզի վրա: (Կարողանալ այն ճիշտ կերպով ցույց տալ ՆՍՀՄ բնության գոտիների քարտեզի վրա):

3. Պարզել քարտեզի վրա խառն անտառների գոտու մալերեռնությունի բնույթը:

4. Խառն անտառների գոտու միջով անցնող գլխավոր գետերը:

5. Խառն անտառների գոտու կլիմայական առանձնահատկությունները: Նրա տարբերությունը տալգայի գոտու կլիմայական առանձնահատկություններից.— ավելի կարճատև ձմեռ և ավելի տաք ու յերկարատև ամառ, մեծաքանակ տեղումներ:

6. Խառն անտառների գոտու հողերը:

7. Բուսականությունը.— յեղենի, սոճի, կաղնի, թղկի, լորենի, կաղամախի, կեչի: Ճահիճների և տորֆի տարածված լինելը:

8. Խառն անտառների գոտու բնության փոփոխվելը մարդու գործունեությունի ազդեցությամբ—անտառների վոչնչացումը, ճահիճների չորացումը, հողերի ոգտագործումը ցանքերի համար. գյուղերի, քաղաքների, գործարանների և ֆաբրիկաների շինարարություն:

9. Խառն անտառների գոտու խիստ բնակավածությունը: Քանակով գերակշռող ժողովուրդները—ուսներ և բելուսներ: Բելուսական Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետություն: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա):

Կուլտուրայի արագ վերելքը և կենցաղի բարելավումը Խորհրդային իշխանության որոք:

10. Արդյունաբերության զարգացումը խառն անտառների գոտում: Ոգտակար հանածոների արդյունահանումը—քարածուխ, տորֆ, յերկաթ: Գործարաններն ու ֆաբրիկաները խառն անտառների գոտում առաջ և հիմա:

11. Գյուղատնտեսություն.— հացահատիկային և բոնի փարանոցային կուլտուրաների մշակումը. տեխնիկական կուլ-

տուրաների մշակումը (վուչ): Կաթնատու անասնապահու-թյուն: Գյուղատնտեսությունի սոցիալիստական վերակառուցումը Խորհրդային իշխանության որոք:

12. Յերկաթգծերի խիտ ցանցը: Մոսկովյան յերկաթուղային հանգույցը: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա): Նավարկությունը գետերով՝ Վոլգայով, Ոկայով, Մոսկովա գետով: Վոլգայի միացումը ջրանցքներով Բալթիկ ծովի հետ (Մարինյան ջրային սխտեմ): Վոլգա-Մոսկովա ջրանցքի կառուցումը: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա ջրային ճանապարհները):

13. Քաղաքներ—Մոսկովա, Լենինգրադ, Մինսկ, Իվանովո, Գորկի, Ստալինգրադ, Կալինին, Կազան, Կիև: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա):

Ե. Սևահողային տափաստանների և անտառատափաստանների գոտի

1. Սևահողային տափաստանների ընդհանուր պատկերը—տեսքը: (Կարողանալ տարբերել տափաստանը նկարով, ճանաչել տափաստանը պատկերավոր նկարազրույթյամբ, նկարազրել այն համառոտ խոսքերով):

2. Սևահողային տափաստանների գոտու տեղադրավայրը քարտեզի վրա: (Կարողանալ ՆՍՀՄ բնության գոտիների քարտեզի վրա ցույց տալ տափաստանային գոտին):

3. Քարտեզով պարզել սևահողային տափաստանների գոտու մակերեսությունի բնույթը:

4. Սևահողային տափաստանները կարող գետերը:

5. Պարզել սևահողային տափաստանների գոտու կլիմայից. կարճ և բերությունը խառն անտառների գոտու, չոգ և յերկարատև ավելի մեղմ ձմեռ՝ ձյան փոթորիկներով, չոգ և յերկարատև ամառ՝ մթնոլորտային տեղումների զգալի ընդհատումներով:

6. Սևահողային հողերը:

7. Անտառների բացակայությունը: Խոտի խիտ ծածկույթը (տափաստանների խոտեր—փետրախոտ և այլն): Խոտի թը (տափաստանների խոտեր—տաքությունի ավելանալու և խոնա-ծածկույթի փոփոխվելը տաքության ավելանալու և խոնա-վությունի սակավանալու (ամռանը) կապակցությամբ: Ան-տառատափաստանի ընդհանուր տեսքը՝ վորպես անտառների և տափաստանների միջև ընկած փոխանցիկ գոտու:

8. Սևահողային տափաստանների գոտու կենդանական

աշխարհը: Միջատների առատութիւնը, բույսերով կեր-
կրկող և գետափերին ապրող կրծողների մեծ քանակութիւն-
ը, տափաստանային բազմաթիւ թռչուններ (արոս և այլն):

9. Անտառատափաստանի և տափաստանի փոփոխվելը
մարդու անտեսական գործունեութեան արդեցութեան տակ-
դաշտեր՝ նախկին խոպան տափաստանների տեղում, գյու-
ղերի ու քաղաքների, գործարանների ու ֆաբրիկաների շի-
նարարութիւն:

10. Անտառատափաստանների և սևահողային տափաս-
տանների մեծ մասի խիտ բնակվածութիւնը: Քանակով գե-
րակշռող ժողովուրդները՝ ուկրաինացիներ, ռուսներ: (Կար-
ողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա ՈւՍՍՀ):

11. Տնտեսութեան հիմնական ճյուղերը. հացահատիկա-
յին հողագործութիւն (ցորեն), բոստան, բանջարանոց, ար-
գեգործութիւն (անտառատափաստանում): Խառն անտառ-
ների գոտու կուլտուրաներից տարբերվող գյուղատնտեսա-
կան կուլտուրաները՝ յեգիպտացորեն, չաքարի ձակնդեղ, ար-
բեածաղիկ, ծխախոտ, բամբակ:

Սևահողային տափաստանների և անտառատափաստան-
ների գյուղատնտեսութեան վերակառուցումը խորհրդային
իշխանութեան որոք: Մանր գյուղատնտեսական տնտեսու-
թիւններից անցում գեպի կոլտնտեսութիւնները, խորհուր-
տեսութիւնները, ՄՏԿ-ների կազմակերպումը:

12. Տափաստանների գոտու ոգտակար հանածոները՝ քա-
րածուխ (Դոնբաս, Կուզբաս), յերկաթ (Կրիվոյ Ռոզ, Մագ-
նիտոգորսկ, Կերչի թերակղզի): Նոր գործարանների կառու-
ցումը:

Դնեպրոդեսը և նրա նշանակութիւնը ՈւՍՍՀ-ի տնտեսու-
թեան համար: (Կարողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա Դնեպ-
րոդեսը):

13. Սևահողային տափաստանների և անտառատափաս-
տանների գոտու հաղորդակցութեան ճանապարհները՝ յեր-
կաթուղային խիտ ցանց, նավարկութիւն գետերով՝ Դնեպր,
Դոն, Վոլգա, Ուր: Դնեպրի սահանքների վոչնչացումը խոր-
հրդային իշխանութեան որոք:

14. Քաղաքներ՝ Կիև, Խարկով, Դնեպրոպետրովսկ,
Չապորոժյե, Ռոստով Դ/վ, Ստալինգրադ, Մագնիտոգորսկ,
Ստալինսկ:

2. Չոր տափաստանների գոտին

1. Չոր տափաստանների գոտու բնութեան պատկերներ:
(Կարողանալ տարբերել չոր տափաստանները նկարում, ճա-

նաչել տափաստանը պատկերավոր նկարագրութեամբ, նկա-
րագրել համառոտ խոսքերով):

2. Չոր տափաստանների գոտու դիրքը քարտեզի վրա:
(Կարողանալ ճիշտ կերպով ցույց տալ ԽՍՀՄ բնութեան գե-
տիների քարտեզի վրա չոր տափաստանների գոտին):

3. Քարտեզով պարզել չոր տափաստանների գոտու մա-
կերևույթի բնութիւնը:

4. Չոր տափաստանների գոտու գետերը:

5. Պարզել չոր տափաստանների գոտու կլիմայի բնութիւն
տարբերութիւնը սևահողային տափաստանների գոտու կլի-
մայից. ավելի կարճատև և ցուրտ ձմեռ, ավելի տաք ու չո-
րային ամառ, հաճախ փչող խորշակներ:

6. Հողերը (գորշ, հաճախ աղուտ):

7. Նոսր խոտային ծածկույթ: Բնորոշ խոտեր (ոչինդեր).
աղասեր բույսեր: Բուսականութեան փոփոխվելը՝ տաքու-
թեան ու թեղացման և ամռան ոգի չորութեան բարձրացման
հետևանքով:

8. Չոր տափաստանների կենդանական աշխարհը. միջատ-
ների առատութիւն, մողեսների, կրիաների և ոճերի մեծ
քանակութիւն, վորոնք հրաշալի կերպով դիմանում են տա-
քութեանն ու չորութեանը, մեծ քանակութեամբ գետա-
քութեանն ու չորութեանը, խոշոր կենդանիներ, վորոնք կեր-
սկուռներ, ճագարամկներ, խոշոր կենդանիներ, վորոնք կեր-
ծարելու պատճառով մեծ տարածութիւններ են կտրում՝
անցնում (սայգակներ):

9. Չոր տափաստանների սակավ բնակչութիւնը: Չոր
տափաստանների բնակիչները՝ կալմիկներ, կադակներ (կա-
տափաստանների բնակիչները վրա, թե վորտեղ են ապրում
բողանալ ցույց տալ քարտեզի վրա, թե վորտեղ են ապրում
կալմիկներն ու կադակները): Նրանց կենցաղը: Նրանց կուլ-
տուրական հետամնացութիւնը՝ կապված բնութեան պայ-
մանների անբարենպաստութեան և անցյալում «բայերի» ու
չինոյնիկների շահագործման հետ: Տափաստանային քոչվոր-
ների կյանքի բարելավումը խորհրդային իշխանութեան ո-
րոք: Կադակստանի հանրապետութիւնը:

10. Տնտեսութեան հիմնական ճյուղերը չոր տափաստան-
ներում: Քոչվորային անասնապահութիւն: Անցումն քոչվո-
րային տնտեսութիւնից գեպի նստակեցութիւն:

11. Ոգտակար հանածոների հետախուզումն ու արդյուն-
նաբերութիւնը: Քարածխի արդյունահանումը Կարադան-
դայում և պղնձինը՝ Բալխաշ լճի մոտ (կարողանալ ցույց
տալ քարտեզի վրա): Արդյունաբերական նոր շինարարու-
թիւնների պատկերներ:

Ուրալի տնտեսական նշանակութիւնը (կարողանալ ցույց տալ Ուրալը քարտեզի վրա) :

7. Քաղաքներ—Թիֆլիս, Բագու, Յեքեան, Բաթում, Սուխում, Գուլթալիս, Կիրովաբադ, Լենինական, Կիրովադան, Գրոզնի, Մազնիտոգորսկ, Ստաւինսկ :

3. ԽՍՀՄ ընդհանուր տեսութիւնը

Կ ր կ ն ե լ Ի ե տ և յ ա լ ծ ր ա գ ր ո Վ

ԽՍՀՄ մակերևութը.— ԽՍՀՄ մակերևութի ընդհանուր բնութագրերը: Գլխավոր դաշտավայրերը:

Գլխավոր բարձրութիւնները:

Գլխավոր բարձրավանդակները (սարահարթերը— լեռնաշխարհները):

Գլխավոր լեռնաշղթաները և նրանց դադաթները:

(Ամբացնել սովորողների հիշողութիւն մեջ աշխարհագրական այս անունները):

ԽՍՀՄ գետեր: (Ամբացնել սովորողների հիշողութիւն մեջ ԽՍՀՄ գետերի տեղն ու գերբը քարտեզի վրա): Ինչ ծովերի մեջ են թափւում ԽՍՀՄ գետերը:

ԽՍՀՄ կլիման.— ԽՍՀՄ-ի կլիմայի բազմազանութիւնը: Ինչպես է փոխւում ԽՍՀՄ կլիման հյուսիսից—հարավ և արևմուտքից—արևելք:

(Կարողանալ ցույց տալ ԽՍՀՄ քարտեզի վրա ամենացուրտ և ամենատաք, ամենաչոր և ամենախոնավ կլիմայական վայրերը (չրջանները):

ԽՍՀՄ արդյունաբերութիւնը.— Ոգտակար հանածոների մշակումը:

Քարածուխ.— Դոնբասում, Կուզբասում, Կարագանդայում, Բայկալ լճի արևմուտքում, Հեռավոր Արևելքում, Մոսկվայի մոտերքը, Ուրալում, Տկվիրուլիում և Տկվարչեւիում (Վրաստան):

Նավթ.— Բագդում, Գրոզնիում, Մայկոպում, Պեչորա գետի մոտերքը, Ուրալում, Սիր-Դարիա գետի վերին հոսանքի մոտ: Սախալինում:

Յերկաթ.— Կերչի թերակղզում, Կրիվոյ Ռոգում, Ուրալում, Ալտայում, Հեռավոր Արևելքում, Դաշքեսանում (Ադրբեջան):

Պղինձ.— Ուրալում, Ալլահվերդում, Ղափանում, Կոռնրադում (Բալխաշ լճի ափին):

Վոսկի.— Ուրալում, Լենայի ավազանում:

Աղ.— Կամա գետի վերին հոսանքում, Վոլգայի ներքին հոսանքում, Ուլրաինայում, Նախիջևանում (Ադրբեջան):

Մարգանց.— Զիատուրիում (Վրաստան):

Շինանյութեր.— Անի-Պեմզա, Արթիկ-տուֆ (Հայաստանում):

Մեքենաշինարարութիւն, սև և գունավոր մետալուրգիայի խոշորագույն գործարաններ.— Մոսկվա, Լենինգրադ, Դնեպրոպետրովսկ, Զապորոժյե, Սարկով, Ստաւինգրադ, Մարատով, Ռոստով Դվ, Չելյաբինսկ, Ստաւինսկ, Մագնիտոգորսկ, Գորկի, Բալխաշտոյ:

Խոշորագույն տեխնիկ ձեռնարկութիւնների վայրեր.— Իվանովո, Կալինին, Մոսկվա:

Արդյունաբերական խոշոր ձեռնարկութիւնները Հայաստանում.— Կիրովական—քիմիկ, Լենինական—տեքստիլ և մսի կոմբինատ, Յերևան—Կաուչուկին, փայտամշակման, մետաղամշակման, կոնսերվի, կարբիդի և այլ ձեռնարկութիւններ:

Գլխավոր հիդրոէլեկտրակայանները.— Դնեպրոգես, Վոլխովգես, Զագես, Ռիոնգես, Զորագես, Լենգես, Երզես և Կաուցովոգները՝ Քանաքեռգես, Սևան-Զանգու կասկադը:

ԽՍՀՄ գյուղատնտեսութիւնը.— գյուղատնտեսութիւն գլխավոր ճյուղերի տեղաբաշխումը— հողագործութիւն, անասնապահութիւն, ձկնորսութիւն, անտառային և մուշտ կավոր կենդանիների արդյունագործութիւն:

Գյուղատնտեսութիւնն ունի մշակութիւնը Անդրկովկասում և Հայաստանում.— բամբակի և այգեգործութիւն (Արևմտյան Վրաստան, Գորու չրջան, Կախեթի, Բորչալու, Մուղան, Գանձակի չրջան, Վաղպատի, Ղամարլի, Վեդու և Հոկտեմբերյան չրջանները):

Անասնապահութիւն.— (Ծալկայի, Ախալքալաքի, Ստեփանավանի):

Հացահատիկների մշակութիւնը.— (Ապարան, Լենինական, Ախտա, Նոր-Բայազետ):

Տրանսպորտ.— ԽՍՀՄ խոշորագույն քաղաքները միացնող կարևոր յերկաթուղային հանգույցները: ԽՍՀՄ նավարկելի գետերը: Մարինյան ջրային սիտեմը: Բալթիկ-Սպիտակ ծովյան ջրանցքը: Վոլգա-Մոսկվա ջրանցքի կառուցումը:

Անդրկովկասի և Հայաստանի յերկաթուղիները.— Բագու-Թիֆլիս-Բաթում. Թիֆլիս-Կիրովական-Լենինական-Յերևան-Ջուլֆա. Բագու-Ալյաթ-Միջևան-Ղափան:

Յեթե դպրոցում գունավոր թուղթ չկա, այդ կարելի չէ պատրաստել նույնպես դասարանում. դրա համար ոսլայի սոսնձին պետք է ավելացնել անիլինի ներկ և ստացած լառ-նուրդով ներկել սպիտակ թուղթը: Այս ձևով կարելի չէ ստանալ դա՛ն:սզան գույնի թուղթ, վորը հաջողությամբ կարելի չէ ոգտագործել սովորաթղթային աշխատանքի ժա-նանակ: 2-րդ դասարանում առանձին զժվարություն առաջ է գալիս թղթի և սովարաթղթի վրա անկյունարդով և քա-նոնով նշումներ կատարելիս: Այս պատճառով մանկավարժը բացատրություններ տալիս՝ այդ մոմենտի վրա պետք է առանձին ուշադրություն դարձնի:

1) Այս թեման բաժանվում է յերկու մասի՝ «Գրքի ապագրությունը» և «Գիրք կազմելը»: Այս մասերից շփվարը «Գրքի ապագրելը» բաժնին է:

3) Տարագրական աշխատանքներն այնպես պետք է անցկացնել, վոր չաղախաղվեն տպագրական դրոժի սկզբունքները, այսինքն՝ տեքստը պետք է չարել և կապել, ամրացնել վորոշակի ձևով. այնուհետև տպագրել, թերթերը դնելով շարվածքի վրա: Կնքելու ձևով տպագրելը պետք է դուրս հանել ղարոցական պրակտիկայից վերպես միանշանակ հնապաժ և չորժադրվող ձև:

Աշխատանքներ կատարելու համար ծրագրում տրված են որինակելի որյեկտներ: Ուսուցչին իրավունք է վերապահվում, յեղնելով նյութական նախադրյալներից և միջավայրի՝ արտադրական շրջապատի պայմաններից, ոգտագործել այլ նյութեր ևս: Մի շարք դեպքերում կարելի յե ծրագրից ուցակով հանձնարարած իրերի փոխարեն պատրաստել ի-

րեր՝ կապված դուրսական տնտեսական աշխատանքների, մանկական բացթիթյա խաղերի հետ:

Հանձնարարած զանազան մոդելները՝ ամբարձիկ մեքենաներ, փոխադրական միջոցների, քամու և ջրի շարժիչներ և այլն՝ անհրաժեշտ է կառուցել տեղական պայմաններին հարմարեցրած: Աշխատանքի պրոցեսում պետք է խթանել սովորողների ստեղծագործական ձեռնարկները (փոփոխություններ մտցնելով զանազան մասերում, կատարելագործելով և այլն):

Աշխատանքների ժամանակ պետք է ոգտագործել մոդելներ, հրահանգչական քարտեր, նկարներ:

Մոդելներ պատրաստելիս պետք է ձգտել, վոր նրանք տեխնիկապես գրագետ լինեն և արտաքին ձևավորումով լավ (ճշտություն և մաքուր աշխատանք): Տարվա վերջը յուրաքանչյուր դասարանում պետք է տալ աշխատանքի ազատ թեմաներ:

«Կար և հյուսվածք» թեման անցնելիս մանկավարժը պարտավոր է հաշվի առնել հետևյալը՝

Առաջին աշխատանքներն աշակերտները պետք է կատարեն քաթանի վրա գունավոր թելերով: Կարը պետք է աշակերտներին պարզ յերևա. այդ հանգամանքը դուրացնում է կատարված աշխատանքի ստուգումը և ինքնաստուգումը: Կարի ուսուցումը տարվում է վոչ թե որինակի վրա, այլ միանգամից բանվածքների պատրաստելիս: Անհրաժեշտ է հիշել, վոր կարելու բանվածքների ընտրությունը խոշոր նշանակություն ունի, վորովհետև բանվածքն անհաջող լինելու դեպքում յերեխաները չեն գրավվում, նույնիսկ աշակերտներից վոմանք հրաժարվում են կարել (հատկապես տղաներից): Աշակերտներին մեծ մասամբ հետաքրքրում է գործնական բանվածքներ և հազուստներ պատրաստելը (տրուսիկ, վոր կարելի յե հագնել, սերմերի տապրակներ և այլն):

Կարի ձևերը ցույց տալիս պետք է ոգտագործել մեծ աօններ, կարմիր թել և վարժական չրջանակ՝ վորովհետև սովորական ասեղով ցուցադրած ձևերը նպատակին չեն հասնում:

3-րդ դասարանից սկսվում է աշխատանքը կարի մեքենայի վրա: Սկզբում մանկավարժը բացատրություններ է տալիս ամբողջ դասարանին կարի մեքենան ոգտագործելու մասին (ինչպես պետք է սարել (заправлять), ինչպես

նստել և բանեցնել): Հետո բացատրում է ձեռքի կարն ու աշխուհետև իր ղեկավարությամբ ամեն անգամ կանչում է 4-5 աշակերտ, վորոնք հերթով աշխատում են կարի մեքենայով՝ ուսուցչի ղեկավարությամբ:

3-րդ և 4-րդ դասարանները կարի ու տեքստիլ գործարաններն եքսկուրսիա տանելիս առանձին ուշադրություն պետք է դարձնել այդ գործարանների աշխատանքների կազմակերպման վրա (աշխատանքի բաժանում, մեքենայացում, մասերի պահպանում (աշխատանքի բաժանում), լոնայնագործական արտադրության արտադրություն). լոնայնագործական արտադրության արտադրություն (աշխատանքի կազմակերպումը և աշխատելու հետաանոցի աշխատանքի կազմակերպումը և աշխատելու պայմանները համեմատելով սոցիալիստական խոշոր արտադրություն հետ:

Նյութերի և գործիքների ծանոթությունը պետք է տանել հետաքրքիր գրույցի ձևով, համապատասխան գրքեր կարդալով: Ըստ հնարավորության պետք է ոգտագործել լարորատոր աշխատանքը: Որինակ՝ 2-րդ դասարանում լարորատորական աշխատանքի ձևով կարելի յե տալ հետևյալ նյութերը՝ «ինչպես շորը պահպանում է ջերմությունը»: 4-րդ դասարանում աշակերտներին կարելի յե տալ նր»: 4-րդ դասարանում աշակերտներին կարելի յե տալ փոքր խոշորացույց (լուպ) և առաջարկել դիտել կտորի կազմությունը խոշորացույցով:

Աշխատանքային ուսուցման ծրագրերը կանոնավոր անցնելու համար անհրաժեշտ է պարապմունքներն ապահովել համապատասխան շենքով, վորն ըստ ամենայնի պետք է համապատասխան սանիտարական-առողջապահական հիմնական բավարարի սանիտարական-առողջապահական համապատասխան պահանջներին: Այն դպրոցներում, վորտեղ համապատասխան սենյակներ չկան, դպրոցը պարտավոր է նախորդ հոգի տանել և կազմակերպել շարժական կոմպլեկտներ (արկղներ), վորոնք հնարավորություն կստեղծեն պարապմունքներն անցնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ թղթի, ստվարաթղթի, տեքստիլ նյութերի և ելեկտրականության պարագաները և գործիքները տեղադրելու համար մեկ արկղ:

Դասատուն, ինչպես այդ լինում է մյուս առարկաներից, պարտավոր է ապահովել, վոր աշխատանքային ուսուցման ծրագրերը լրիվ անցնի: Աշխատանքային ուսուցումը կազմակերպելու ժամանակ անհրաժեշտ է ծրագրային նյութն անցնելիս պահպանել հետևյալ հաջորդականությունը:

1-ԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

Առաջին կիսամյակ.— ա) աշխատանք թղթով, բ) կար
և հյուսվածք:

Յերկրորդ կիսամյակ.— տեխնիկական խաղալիք:

2-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Առաջին կիսամյակ.— ա) աշխատանք ստվարաթղթով,
բ) կար և հյուսվածք:

Յերկրորդ կիսամյակ.— տեխնիկական խաղալիք:

3-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Առաջին կիսամյակ.— ա) կար և հյուսվածք, բ) տեխ-
նիկական մոդելացում:

Յերկրորդ կիսամյակ.— ինչպես են պատրաստում գիրքը:

4-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Առաջին կիսամյակ.— ա) կար, բ) ջրային շարժիչներ:
Յերկրորդ կիսամյակ.— ա) քամու շարժիչներ, բ) սկզբ-
նական աշխատանքներ ելեկտրատեխնիկայից:

Մինչ գործնական աշխատանքների սկիզբն աշակերտները
պետք է կարը բերեն իրենց սովորելու տեղը, ստանան և
օտուզեն գործիքները, ստանան և նախապատրաստեն աշ-
խատանքի համար պահանջվող նյութերը: Աշխատելու ժա-
մանակ աշակերտները պարտավոր են խնամքով վերաբերվել
գործիքներին, նյութերը տնտեսաբար ծախսեն, աշխատեն
առանց հապճեպության, ձգտելով ժամանակին, ճիշտ և
կանոնավոր ավարտել հանձնարարված աշխատանքը:

Աշխատելու ժամանակ աշակերտները պարտավոր են
պահպանել պահանջվող կեցվածքը, մարմնի դիրքը: Ու-
սուցման տեղում պիտի լինեն միայն այն գործիքներն ու
նյութերը, վորոնք անհրաժեշտ են տվյալ աշխատանքը կա-
տարելու համար և պետք է այնպես դասավորված լինեն, վոր
ավելորդ շարժումներ կատարելու կարիք չլինի: Միանգա-
մայն և կատեգորիկ կերպով արգելվում է ուսուցման տե-
ղում այնպիսի աշխատանք կատարել, վորը կարող է փչաց-
նել, վնասել, ուսուցման տեղը, որինակ՝ կացնով դողդյալի

վրա փայտ ճեղքել, դուրով փայտ ծակել՝ առանց փայտի
տակը տախտակ դնելու և այլն:

Աշխատանքից հետո աշակերտները պետք է վերադարձ-
նեն գործիքները և պատրաստած իրը, ինչպես և սահման-
ված տեղը դնեն չորհրդագրած նյութերը: Այնուհետև պետք
է լավ մաքրեն ուսուցման տեղը, լվանան ձեռքերը և կազմա-
կերպված դուրս դան պարապմունքի տեղից: Աշակերտներին
առաջադրած այդ պահանջները պետք է աշխատանքի կարգ
ու կանոնի հիմքը հանդիսանան: Աշխատանքի դասերին աշա-
կերտները պետք է սովորեն կազմակերպված աշխատել կո-
լեկտիվում, կատարել աշխատանքի հետ կապված պարտա-
կանություններ. (հերթապահություն, ինստրուկտորի ղեկ-
կի (գործիքապան) աշխատանքը և այլն), և սոցիալիստական
վերաբերմունք ունենան դեպի աշխատանքը:

ԾՐԱԳԻՐ

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Առաջին աշխատանքները քղթով

Գիտելիքների ծավալը.— թղթի նշանակությունը մարդու
կուլտուրական կյանքում: Թղթի զանազան տեսակները և
նրանց գործածությունը— տպագրական գիրք և լրագիր տպա-
գրելու համար, գրելու համար, փաթաթելու— փաթեթոցների
համար, կազմելու— կազմաարարական աշխատանքների,
ծծողական— թանաքը ցամաքացնելու համար: Գրելու թղթի
վրա թանաքը չպետք է տարածվի, գրիչը պետք է հեշտու-
թյամբ սահի նրա վրայով. ծծողականը— լավ պետք է ցա-
մաքացնի թանաքը, փաթաթելու թուղթը պետք է ամուր լի-
նի և դիմացկուն:

Թացացրած թուղթը ընդարձակվելու հատկություն ու-
նի:

Թուղթ կպցելու նյութերը և նրանց պատրաստելը— սո-
սինձ, շրեչ, գումիարարիկ, ոսլա:

Թղթի գլխավոր հատկությունները և արտաքին նշան-
ները. գույնը (ներկված— չներկված), ամրությունը (փա-
փուկ— կոշտ), հաստությունը (հաստ— բարակ): Թղթի
գլխավոր հատկությունը (հեշտ ճմլվում է, պատռվում է, ջուր
ե ծծում, այրվում է):

Թղթի մշակման հիմնական ձևերը— ծալելը, պատռու-
նելը:

լը, կտրելը, սոսնձելը, կարելը: Թղթի աշխատանքի համար գործածվող պարզ գործիքները— մկրատ, դանակ, սոսնձի վրձին, քանոն, ասեղ, նրա կազմությունը: Ինչի՞ց են պատրաստված այդ գործիքները և նրանցով աշխատելու ձևերը:

Ունակություններ. Թուղթ ծալել և ծալվածքով կտրել մկրատով, դանակով, իրար վրա սոսնձել: Ըստ ձևի և ըստ կաղապարի թղթից զանազան իրերի մասեր պատրաստել: Թուղթն իրար կպցնել ու թելով կարել: Շրջ ապարաստելը:

Մանկական աշխատանքներ. ծալելու պարզ աշխատանք, որինակ՝ պարաշյուտ, ջրաղաց, նավակ, թռչուն և այլն: Թղթից տառեր և զարդեր կտրտելը, սոսնձով իրար կպցնելը: Շրթ, տետրակ, ալբոմ և այլ իրեր պատրաստելը:

2. Կար և հյուսվածք

Գիտելիքների ծավալ. առաջին ծանոթություն կտորի, թելի, չափադատի և ճրպի հետ: Կտորն ուղիղ գծով ձևելը. ասեղ թելելը, թելի ծայրը կապելը, ասեղով, «առաջ» ու «յետ» կարելը: Ֆեզրակար:

Թռիկ, պարանի և կեղևաթելի աշխատանք. դանակով և մկրատով կտրելը, վորրելը, պարզ հանգույցներ կապելը: Հագուստը խողանակով մաքրելը:

Մանկական աշխատանք. կրկնակողմի պարկ, թաշկի-նակ կարելը, գոտի հյուսելը, կոճակ, կախարան, կեռիկներ կպցնելը, պատռած հագուստ վերանորոգելը: Կեղևից ու պարանից սանձ ու ցատկիչ հյուսելը: Վրձին պատրաստելը:

3. Տեխնիկական խաղալիք

(Տեխնիկական մոդելացում)

Գիտելիքների ծավալը. մարդիկ ի՞նչպես են մի վայրից մյուսը փոխադրվում գետնի վրա, ջրում և ոդում. ո՞ւր են գնում և ի՞նչ են տեղափոխում: Հազորդակցություն միջոցներ— տրամվայ, հեծանիվ, չոգենավ, չոգենարժ, այրողչան, ավտոմոբիլ: Ամառային և ձմեռային փոխադրական միջոցներ (սահնակ և այլն):

Ունակություններ. փայտ ռանդեն ու դանակով կտրելը: Փայտի մեջ մուրճով մեխ խփելն ու աքցանով հանելը, փայտի ամենապարզ միացումները մեխով:

Մանկական աշխատանք. փայտից, թերմչակ տախտակ-

ներից, չորսվակներից, ուրիշ նյութերից (մետաղալար, բամբակ, պարան, կտորտանքներ), թափթիփուկներից (տուփ, արկղ), իրենց մանկապարտեզի, մանկահրապարակների համար խաղալիքներ պատրաստելը— որինակ՝ նավակ, չոգենավ, բեռնատար ավտո, ոդանավ, ինչպես և փռան, տղան (ЖУЖАКА), ճանճ, ջրաղաց, թնդանոթ, դնդաղիք:

Եփակութիւն. դեպի յերկաթուղու կայարան կամ նավահանգիստ: Դիտել յերկաթուղու կայարանի գծերը, սեմաֆորը, ջրհան մեքենան: Շոգեկառքի կամ չոգենավի արտաքին կառուցվածքի ծանոթություն:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Առաջին աշխատանքներ, սովորաբար

ա) Գիտելիքների ծավալը. ինչպես են պատրաստում թուղթն ու սովարաթուղթը: Սովարաթղթի գործածությունն առօրյա կյանքում և արտադրություն մեջ. տուփեր, պատյաններ, գրքի կազմեր և այլն:

Սովարաթղթով աշխատելու յեղանակները— ձևելը, ծալելը, սոսնձելը, կարելը: Սովարաթղթի հատկություններ— սոսնձելիս կծկվելը, թրջվելիս՝ ուռչելը:

Սովարաթուղթը մշակելու գործիքները— դանակ, մրկրատ (ձեռքի—լծակալոր), քանոն, անկյունարդ, կարկին, վրձին, հերուն, ասեղ, ծակահատ և նրանց գործածություններ:

բ) Ունակություններ. պարզագույն նշում սովարաթղթի վրա՝ անկյունարդի և քանոնի գործածությամբ: Նուրբ սովարաթուղթ ձևելը մկրատով և դանակով (ամրացրած սովարաթուղթ ձևելը մկրատով և դանակով (ամրացրած սովարաթուղթ ձևելը): Փոքր կարտոնկարիչ գործածելը, քանոնի ուղղությունը: Պարզագույն յեղրատում: սովարաթղթին թուղթ կպցնելը: Պարզագույն յեղրատում: Սովարաթուղթը կալենկորով յերիզով միացնելը: Սովարաթուղթը ծակոտելը և գամփորով (СТАМОСКА—իզմիր) ծակելը:

Մանկական աշխատանք. թուղթ կպցնելով սովարաթղթից ամենապարզ իրեր պատրաստել, որինակ՝ ուսումնական պարագաներ (լոտո, աղյուսակներ, ժամացույցի թվատախտակ և այլն), խաղեր, թղթակալներ, հուշատետրեր, տուփեր, սերմերի և կոլեկցիաների համար:

2. Կար և հյուսվածք

Գիտելիքների ծավալը. գործվածքի հատկութիւնները— ջերմութեան պահպանում, ամբողջութիւն: Տարբեր գործվածքներ և թելեր—բրդե, բամբակե և մետաքսե:

Ինչպե՞ս են թել պատրաստում:

Ունակութիւններ. հիմնական կարով կրկնակի և թեք կարելը, հանգուցակար: Հագուստի հասարակ վերանորոգում (կարկատելը), կոճակ կարելը, պատրաստած իրերի վրա խաչաձև պարզ նշում անելը և կարի վրայով «ասեղը յետ բերելը»:

Մանկական աշխատանք. ձեռքի թաշկինակ, դրոշակ, յերեսսրբիչ, կրկնակոշիկների պարկ, թիթեռ բռնելու ցանց պատրաստել: Գունավոր կտորներից փոքրիկ գորգեր, գոտիներ և շուրտիկ հյուսելը:

3. Տեխնիկական խաղալիք

(Տեխնիկական մոդելացում)

Գիտելիքների ծավալը. պարզ մեքենաներ և փոխադրական միջոցներ— ջրհան մեքենա, կոռնկ (վերամբարձ կամ ամբարձիկ մեքենա), փոլորան, ճախարակ, միանիվ սայլակ, վազոնիկ, սայլ: Նրանց հիմնական մասերը—առանցք, առանցքակալ, անիվ: Առանցքները յուղելու անհրաժեշտութիւնը:

Ունակութիւններ. տոմրիչով (ռաչպիլ) և խարտոցով խարտելը:

Մակերեսներն ապակե թղթով դրվագելը: Շարժական կառուցվածքի միացումը:

Մանկական աշխատանք. ազատ կոնստրուկտիվ աշխատանք (թերմչակ տեսակավոր նյութերից և կոնստրուկտորի մասերից), դպրոցի և մանկապարտեզի համար խաղալիք—մոդելներ, որինակ՝ փոլորան, ամբարձիկ մեքենա, լիֆտ, սայլակ, վազոնիկ, միանիվ սայլակ և այլն պատրաստելը:

ՅԵՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Ինչպես ե պատրաստվում գիրքը

ա) Գիտելիքների ծավալը. գիրքը, լրագիրը, պլակատը, նկարը և նրանց նշանակութիւնը կյանքում: Գրքի տպագրութիւնը տպարանում. տպագրական տառերի (չարելու տառեր) չարվածքը՝ տպագրելու համար. տպագրական մե-

քենայի աշխատանքը (հիմնական գծերով): Կլիշեներին նկարներ տպագրելը (փայտե կլիշեյի որինակով):

Գուտենբերգի և Իվան Ֆեոդորովի առաջին տպագրական մեքենաները:

Տպարանում տպված թերթերի բրոշյուրովկան: Ինչո՞ւ յե գիրքը կազմվում: Ինչպե՞ս և ինչի՞ց ե գրքի կազմը պատրաստվում (սովարաթուղթ, կտոր, կաշի, մետաղալար): Գիրք կազմելու աշխատանքի կարգը:

Ունակութիւններ չրջան. փոքրիկ հայտարարութիւններ, խորագրերի, պատի թերթի բաժինների չարվածք՝ ինքնագործ սովարաթուղթի կամ պատրաստի կառուցովի տառերից և նրանց տպագրելն ուսումնական պարզ հաստոցի վրա:

Սովարաթղթից, լինոլեումից, փայտից պարզ կլիշեներ պատրաստելը և նրանցով տպագրելը:

Դիրք (վոչ հաստ) կազմելու նախապատրաստութիւնը (յերեսները հանելը, կարը քանդելը, կողերի, կռնակի և առաջին եջի պատրաստելը):

Բրոշյուրը թելով և մետաղալարով կարելը: Բրոշյուրը սովարաթղթի կողերի մեջ կազմելը, շապիկը մամլակով կպցնելը և կտրելը:

Մանկական աշխատանք. տպագրական պարզ հաստոցի վրա հայտարարութիւններ, խորագրեր, պլակատներ տպագրելը: Սոսնձով բաց արած ներկով կամ սկիպիդարով լուգրելը: Սոսնձով բաց արած ներկով կամ սկիպիդարով լուգրելը: Սոսնձով բաց արած ներկով կամ սկիպիդարով լուգրելը: Սոսնձով բաց արած ներկով կամ սկիպիդարով լուգրելը:

Սովարաթղթից, խցանից, լինոլեումից (նայած թե ինչ կարելի յե ձեռք բերել) տառեր և կլիշեներ պատրաստելը. փորձնական տպագրութիւն:

Եֆսկուրսիա. դեպի տպարան՝ չարվածքը, տպագրելը, բրոշյուրովկան և կազմարարութիւնը դիտելու:

2. Կար և հյուսվածք

Գիտելիքների ծավալը. հագուստը պատրաստելու համար անհրաժեշտ նյութերը և նրանց անունները—գործվածքը, մորթի, տրիկոտաժ, բամբակ, թել, կոճակ, կեռ: Հագուստ պատրաստելու հիմնական պրոցեսները—ձեւելը, կարելը, դրվագելը (եքսկուրսիա դեպի կարի գործարան կամ արհես-

տանոցը) և ձեռքի ու մի քանի կարի համեմատությունը. կարի մեքենայի հիմնական մասերը:

Ունակություններ. կարի մեքենայի խնամքը, յուղելը և մաքուր պահելը: Մեքենան կարգավորելը: Պատրաստի ձևի (անդադա) հիման վրա մանր իրեր ձևելը: Կարողանալ վորոշել կտորի գործվածքն ըստ լայնության և ըստ յերկայնության: Կարգավորած մեքենայով կարողանալ կարել. ձեռքի կար հիմնական կարի վրայով (կրկնակի թեք կարելը-յեզրով կարելը): Հյուսվածք-վոլեյբոլի ցանց, պայուսակ, ձկնորսական պարագաներ՝ գունավոր կտորներին, գորգ և այլն:

Մանկական աշխատանք. գոգնոց՝ աշխատելու համար. պիոներական փողկապ, եքսկուրսիայի պայուսակ, սպորտի չուստիկներ:

3. Տեխնիկական մոդելացում

Գիտելիքների ծավալը. մեր յերկրում փայտի ամենաչատտարածված տեսակները (4-5 տեսակ): Ամենապինդ և ամենափափուկ տեսակները: Փայտի հիմնական հատկությունները-այրվում է, ուռչում է, չորանում է, կծկվում է, ճաքճաքում է:

Փոխանցումը մեքենաների մեջ. պարզ փոխանցումներ. փոկային և ատամնավոր: Ուղղադիրձ շարժման վերածումը պտտականի՝ վոտքի կարի մեքենայի, հաստոցի ուղինակով: Շարժումն արագացնելը և դանդաղեցնելը՝ տարբեր տրամագրծեր ունեցող ատամնավոր անիվներ ընտրելու միջոցով:

Ունակություններ. փոխանցող մեխանիզմներ ունեցող մեքենայի հավաքելը: Փոխանցող մասի հավաքելը-փոկային, ատամնավոր և այլն: Քանոնի և անկյունարգի միջոցով նշելու, շրջակտրիչով շրջաններ կտրելու, մկրատով թիթեղ կտրելու, կտր հերունով թիթեղ ծակոտելու, ռանդելու ունակություն: Բանվածքներ ներկելը-յուզաներկերով կամ եմալով:

Մանկական աշխատանք. սարում (մոնտաժ) տեսակավոր նյութերից կամ կոնստրուկտորի մասերից-փոկային փոխանցում, կարապիկ, մեքենայական լծակավոր մուրճ, ամբարձիկ շարժական մեքենա, փոխանցիկ և այլն: Ձանազան նյութերից ռազմական և տրանսպորտային խաղալիք պատրաստելը-չոգեքարչ, վազոն, տրակտոր, տանկ, զրահավոր ցնացք: Եքսկուրսիա մեխանիկական արհեստանոց: Մանութություն մեքենաների փոխանցման տեսակներին:

ԶՈՐՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Գիտելիքների ծավալը. կար և հյուսվածք: Ինչպես են գործվածք պատրաստում (եքսկուրսիայի միջոցով ծանոթացնել տեստիլ գործարանին, յեթե այդպիսի գործարան կա): Գործվածքի կազմությունը (հիմք, միջնաթել): Զուգահեռային շրջանակի վրա գործելը: Գործվածքի գործածությունը կենցաղում և տեխնիկայի մեջ:

Ունակությունները.- Շարունակել ձեռքով կատարվող աշխատանքները (կրկնակար, շեղ յեզրակար): Մեքենան սարքելը և մեքենայով սարքելը: Կարողանալ ոգտվել պատրաստի ձևով՝ շարլոնով (կաղապարով). կտորը դնել նրա վրա և ձևել, կարկատան կարել, մերք (պետլի) լցնել և ծակվածքը կարել:

Մանկական աշխատանք. տրուսիկ, մայկա, եքսկուրսիոն պանամա (գլխարկ), գոգնոցներ՝ մանկապարտեզի և մսուրի համար:

2. Քամու շարժիչներ

(Տեխնիկական մոդելացում)

Գիտելիքների ծավալը.- Շարժիչ մեքենաների նշանակությունը: Նրանց գործածությունը տրանսպորտում, արդյունարերության և գյուղատնտեսության մեջ: Շարժիչ մեքենաների նշանակությունը յերկրի պաշտպանության գործում:

Քամու աշխատանքը. փոռան, պլաներ, առադաստանավ, քամու շարժիչ և այլն: Թեւավոր կամ կարուսեյատիպ պարզ քամու շարժիչների կառուցվածքը և աշխատանքը:

Հողմացույց:

Ողային միջավայրի ոգտագործումը շարժման համար: Պրոպելլերը և նրա կառուցվածքը: Պրոպելլերի առաջ շարժվելու ընդունակությունը պտտվելիս: Նրա նմանությունը պտուտակի հետ: Պրոպելլերի գործածությունը տրանսպորտում (սավառնակ, ողանավ, անոսահանակ, գլխոսեր): Սավառնակի արտաքին կառուցվածքը և հիմնական մասերը:

Ունակություններ. մոդելների կառուցումը, ըազմազան նյութեր չաղափով ծակծկելը, նշում քանոնի և անկյունարգի ոգնությամբ ռանդելը: Թիթեղի կտորների և մետաղալարերի ծալելը տափակ բերանով (զարադին):

Մանկական աշխատանք. դպրոցի և մանկապարտեզի համար ուսումնական իրեր, խաղալիքներ ու գործող մոդել-

ներ— որինակ՝ Թեալոր կամ կարուսեւանման շարժիչ, պրոպելեր, հողմացույց, սավառնակ և Թռչող ալի մոդելներ պատրաստելը:

3. Զրային շարժիչներ.

(Տեխնիկական մոդելացում)

Գիտելիքների ծավալը. Թափվող ջրի աշխատանքը: Զրային շարժիչներ: Ամբարտակի դերը, տարրական հասկացողություն նրա կառուցվածքի մասին: Վերնամուղ և ներքնամուղ անիվների կառուցվածքն ու աշխատանքը: Տարրական հասկացողություն տուրբինի կառուցվածքի և աշխատանքի մասին:

Մանկական աշխատանք. դպրոցի և մանկապարտեզի համար ուսումնական իրեր, խաղալիքներ, գործող մոդել, տուրբինի վերնամուղ և ներքնամուղ անիվ պատրաստելը:

Եթակուրսիա դեպի ջրաղաց կամ ջրային շարժիչներ:

Առաջին ծանոթություն ելեկտրականության կիրառմանը.

ա) Գիտելիքների ծավալը. Գալվանական էլեմենտի միջոցով ելեկտրական հոսանք ստանալը: Լեկլանշեյի էլեմենտը և նրա բաղկացուցիչ մասերը: Գրպանի լապտերի մարտկոցը, նրա նմանութունն ու տարբերութունը լեկլանշեյի էլեմենտից: Ելեկտրական լամպ և ելեկտրական ջեռուցիչ (պլիտա): Ելեկտրական լամպի կառուցվածքը: Ելեկտրական հոսանքի հաղորդիչները և վոչ հաղորդիչները: Ելեկտրական զանգի անջատիչը և կոճակի կառուցվածքն ու դերը: Տարրական հասկացողություն մագնիսի մասին. յերկաթն ու պողպատը դեպի իրեն ձգելու մագնիսի հատկությունը: Ֆերկու բևեռ: Ելեկտրոմագնիս:

Ունակություններ. գալվանական էլեմենտից ելեկտրական զանգ անցկացնելը: Գրպանի լապտերին ելեկտրական լամպ անցկացնելը: Ինչպես պետք է վարվել դեղեկտորական ռադիո-ընդունիչի հետ:

Յ Ա Ն Կ

1. Հայոց լեզու	3
2. Գեղադրություն	27
3. Ռուսաց լեզու	38
4. Թվաբանություն	47
5. Բնագիտություն	65
6. Աշխարհագրություն	86
7. Աշխատանքային ուսուցում	105

595

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0235312

50.531